

นิमितตคฺคหณณ จสฺส ปุณ เต อากาเร
 สมฺปาทยโต อปฺปนามตฺตเมว อิชฺฌติ, น
 จิรฺภูจฺจํ. จิรฺภูจฺจํ ปน สมฺมาธิปริปนฺตํ^๑
 ฌมฺมานํ สุวิโสธิตตฺตา โหติ. โย หิ ภิกฺขุ
 กามาทีนวปฺจจเวกฺขณาทีหิ กามจฺจนฺทํ น
 สฺยฺยํ วิกฺขมฺเภตฺวา, กายปสฺสทฺธิวเสน
 กายทฺยฺยลฺลํ น สฺยฺยํ ปฏิปสฺสทฺธํ กตฺวา,
 อารมฺภธาตุมณฺสีการาทิวเสน ถีนมิทฺธํ น สฺยฺยํ
 ปฏิวิโนเทตฺวา, สมณนิमितตมณฺสีการาทิวเสน
 อุตฺถจฺจกุกฺกจฺจํ น สฺยฺยํ สมฺมทฺธํ^๒ กตฺวา,
 อณฺเณปิ สมฺมาธิปริปนฺตํ^๓ ฌมฺเม น สฺยฺยํ
 วิโสธเตตฺวา ฌานํ สมฺมาปชฺชติ, โส อวิโสธิตํ
 อาสยํ ปวิญฺจภมโร วีย อสฺสทฺธํ^๔ อฺยุยานํ
 ปวิญฺจราชา วีย จ ชิปฺปเมว นิกฺขมฺติ. โย
 ปน สมฺมาธิปริปนฺตํ^๕ ฌมฺเม สฺยฺยํ วิโสธเตตฺวา

ก็เมื่อภิกษุนั้น ยังอาการเหล่านั้น ตาม
 ที่ทรงใช้ศัพท์ว่านิमित ให้ถึงพร้อมได้อีก ก็ย่อม
 สำเร็จได้เพียงอัปปนาเท่านั้น, หาสำเร็จ
 การตั้งอยู่ได้นานไม่. ก็การตั้งอยู่ได้นาน
 ย่อมมีได้ เพราะได้ชำระด้วยดี ซึ่งธรรม
 ทั้งหลาย อันเป็นอันตรายต่อสมาธิแล้ว.
 จริงอยู่ ภิกษุรูปใด ไม่ขัดด้วยดีซึ่งกามฉันทะ
 ด้วยการพิจารณาโทษของกามเป็นต้น, ไม่
 กระทำฐานะที่หยาบแห่งกาย ให้ระงับด้วยดี
 ด้วยสามารถแห่งกายปัสสัทธิ, ไม่บรรเทา
 ด้วยดี ซึ่งถีนมิทฺธะ ด้วยสามารถแห่งการ
 ใส่ใจอรัญญาคูเป็นต้น, ไม่กระทำอุทฺธจฺจ-
 กุกฺกจฺจ ให้เป็นอันถอนขึ้นได้ด้วยดี ด้วย
 สามารถแห่งการใส่ใจสมณนิमितเป็นต้น, ไม่
 ชำระด้วยดี ซึ่งธรรมทั้งหลายที่เป็นอันตราย

^๑ ฉ. สมมาธิปริพนฺตํ.

^๒ ฉ. น สฺยฺยสมฺมทฺธํ.

^๓ ฉ. สมมาธิปริพนฺตํ.

^๔ ฉ. อวิสุทฺธํ.

^๕ ฉ. สมมาธิปริพนฺตํ.

คุณปิยะ คัมภักดี

อุทิศส่วนกุศลให้ บิดา-มารดา

ณานํ สมာปชชติ, โส สุวิโสธิตํ อาสยํ ต่อสมาธิ แม้อย่างอื่นแล้วเข้าณาน, ภิกษุ
 ปวิฏฐมโร วีย สุปริสุทฺธิ อุตฺตยานํ รูปนั้นย่อออกมาเสียดับพลันที่เคี้ยว กุจแมลงภู
 ปวิฏฐราชา วีย จ สกลมฺปิ ทิวสภาคํ ตัวเข้าไปสู่ที่อาศัยอันยังมีได้ชำระ และกุจ
 อนุโตสมาทุตฺตียมเวว โหติ. เตนาทุ พระราชาผู้เสด็จเข้าไปสู่อุทยาน ที่ไม่สะอาด
 โปราณา :

จะนั้น. ส่วนภิกษุรูปใด ชำระด้วยดี ซึ่งธรรม
 ๕ ทั้งหลายอันเป็นอันตรายต่อสมาธิ แล้ว
 เข้าณาน, ภิกษุรูปนั้น ย่อมเป็นผู้อยู่ภายใน
 สมบัติที่นั้นเที่ยว ตลอดตอนกลางวัน แม้ทั้งสิ้น
 กุจแมลงภูตัวเข้าไปสู่ที่อาศัยอันได้ชำระดีแล้ว
 และกุจพระราชาผู้เสด็จเข้าไปสู่อุทยาน ที่
 สะอาดดีแล้ว จะนั้น. เพราะเหตุนี้ ท่าน
 โปราณาจารย์จึงกล่าวว่า :

"กาเมสุ ฉนฺทํ ปฏฺฐิํ วิโนทเย
 อุตฺตจฺจมิทฺธํ วิจิกิจฺจปณฺจมํ
 วิเวกปาโมชชกเรน เจตสา
 ราชาว สุทฺถนฺตคโต ทฺทึ รเม"ติ.

"ภิกษุ พึงบรรเทาความพอใจในกาม
 ๕ ทั้งหลาย ความขัดเคือง อุตฺตจจะ
 มิทฺธะ วิจิกิจจาเป็นที่ ๕ มีใจกระทำ
 ความบันเทิงในวิเวก พึงยินดีในณาน
 นั้น กุจพระราชาผู้เสด็จไปสู่บริเวณ
 ที่หมกจก จะนั้น" ดังนี้.

วิสุทธิธรรมรังค ป.ท. ๒-๘

คุณปิยะ คัมภักดี
 อุตฺตส่วนกุศลให้ บิดา-มารดา

ตสฺมา จิรภูตติกาเมน ปาริปนุถิกธมฺเม
 โสเชตฺวา^๑ ฌานํ สสมาปชฺชิตพฺพํ. จิตฺต-
 ภาวนาเวปุลลตฺถณฺจ ยถาลทฺธํ ปฏิกากนนิมิตฺตํ
 วทฺเขตฺตพฺพํ. ตสฺส เทว วทฺตนาญมฺโย
^๒อุปจาร์ วา อฺปฺปนา^๒ วา. อุปจาร์
 ปตฺวาปิ หิ ตํ วทฺเขตฺตํ วฏฺฏติ อฺปฺปนํ ปตฺวาปิ.
 เอกสฺมี ปน ฌาเน อวสฺสี วทฺเขตฺตพฺพํ.
 เตน วุตฺตํ "ยถาลทฺธํ ปฏิกากนนิมิตฺตํ
 วทฺเขตฺตพฺพน"ติ.

เพราะฉะนั้น พระโยคีผู้ต้องการความ
 ตั้งอยู่ได้นาน พึงชำระธรรมที่มีอันตราย
 หึ่งหลาย แล้วเข้าฌานเถิด. และเพื่อความ
 ไพบูลย์แห่งจิตภาวนา ก็ควรขยายปฏิกากนนิมิต
 ตามที่ได้แล้ว. ภูมิแห่งการขยายนิมิตนั้นมี ๒
 คือ อุปจาระ อย่างหนึ่ง อັปฺปนาอย่างหนึ่ง.
 จริงอยู่ พระโยคี แม้บรรลุลอุปจาระแล้ว แม้
 บรรลุลอฺปฺปนาแล้ว ก็ควรขยายปฏิกากนนิมิตนั้น.
 ด้วยว่า ต้องขยายในฐานะหนึ่งเป็นแน่แท้.
 เพราะเหตุนี้ ข้าพเจ้าจึงกล่าวว่ "ควร
 ขยายปฏิกากนนิมิต ตามที่ได้แล้ว" ดังนี้.

นิมิตฺตวาทฺตมฺนย

นัยการขยายนิมิต

๑๗. ตตฺตารายํ วทฺตนาญมฺโย^๓ เตน
 โยคินา ตํ นิมิตฺตํ ปตฺตวทฺตนาญวทฺตนาญต-
 ต-

๑๗. ต่อไปนี้ เป็นนัยการขยายใน
 ปฏิกากนนิมิตนั้น, อันพระโยคินั้น อย่าขยาย

^๑ ฉ. ปรีปนุถิกธมฺเม วิโสเชตฺวา.
^๒ ฉ. อุปจาร์ วา อฺปฺปนํ วา.
^๓ ก. วทฺตนาญมฺโย.

คุณปิยะ คัมภักดี
 อุตฺตสวณกุสลให้ บิดา-มารดา

วทุฉนลตาวทุฉนทุสฺสวทุฉนโยเคน อวทุฉนตฺวา นิมิตฺตํ โดยวิธีขยายบาตร วิธีขยายขนม
 ยถา นาม กสโก กสิทพฺพฐาณํ นงฺคเสน วิธีขยายภักต วิธีขยายเครือเถา วิธีขยายผ้า
 ปริจฺฉินฺทิตฺวา ปริจฺฉนทพฺพนฺตเร กสฺติ, เปรียบเหมือนว่า ชาวนาใช้ไถ กำหนด
 ยถา วา ปน ภิกฺขุ สีมํ พนฺธุนฺตา ปจฺมํ สถานที่ที่ฝังไถ แล้วจึงไถภายในที่ที่กำหนดไว้
 นิมิตฺตานิ สลฺลภฺเขตฺวา ปจฺฉา พนฺธุนฺติ, ชื่อฉันใด, ก็หรือว่า ภิกษุทั้งหลายเมื่อจะ
 เหวเมว ตสฺส ยถาลทฺตสฺส นิมิตฺตสฺส ผู้กลสีมา ย่อมกำหนดนิมิตทั้งหลายเสียก่อน
 อนุภฺกเมน เอกงฺกุลทฺวํกุลตฺวิงฺกุล- แล้วจึงผูกในภายหลัง ฉันใด, พระโยคีพึง
 จตฺรํกุลมตฺตํ มนฺสา ปริจฺฉินฺทิตฺวา^๑ ใช้ใจกำหนดขนาด ๑ องคุลี ๒ องคุลี
 ยถาปริจฺฉนฺทํ^๒ วทุฉนทพฺพํ. อปริจฺฉินฺทิตฺวา ๓ องคุลี ๔ องคุลี แห่งนิมิตตามที่ได้แล้วนั้น
 ปน น วทุฉนทพฺพํ. ตโต วิทฺตฺติรตนปมฺข- ตามลำดับ แล้วขยายไปตามที่ได้กำหนดไว้
 ปริเวณฺวิหารสีมานํ กามนิคมชนปทรชฺช- ฉันนั้นนั้นเทียว. แต่ว่า ยังมีได้กำหนดไว้
 สมุทฺทสีมานณฺจ ปริจฺฉนทวเสน วทุฉนฺเตน ก็ยังไม่ควรขยาย. จากนั้นไป เธอผู้จะขยาย
 จกฺกวาพฺปริจฺฉนทเณ วา ตโต วาปี อุตฺตรํ ควรกำหนดแล้วขยายไป โดยเกี่ยวกับกำหนด
 ปริจฺฉินฺทิตฺวา วทุฉนทพฺพํ. ไว้ ๑ กีบ ๑ ศอก บริเวณหน้าวิหาร
 เขตวิหาร และเขตบ้าน เขตนิคม เขตชนบท
 เขตแคว้นแคว้น เขตสมุทร หรือโดยการ
 กำหนดไว้จักรวาลหนึ่ง หรือแม้ยิ่งกว่านั้น.

^๑ ส. ปริจฺฉินฺทิตฺวา ปริจฺฉินฺทิตฺวา.

^๒ อ. ยถาปริจฺฉินฺนปริจฺฉนฺทํ.

ยถา หิ หัสโปตกา ปกขานัน
 อุกุจิตกาลโต ปฏุชาย ปริตตํ ปริตตํ ปหเส
 อุปกนตฺวา^๑ ปริจยํ กตฺวา อนุกฺกเมน
 จนฺทิมสุรียานัน สนฺตีกํ กจฺจนฺติ, เอวเมว
 ภิกฺขุ วุตฺตนเณ นิมิตฺตํ ปริจฺฉินฺทิตฺวา
 วทฺเขนฺโต ยาว จกฺกวาพฺริจฺเจทา ตโต
 วา อุตฺตรี วทฺเขติ. อถสฺส ตํ นิมิตฺตํ
 วทฺชิตวทฺชิตกฺุชานเณ ปจฺเวีย อุกฺกุลวิกฺกุสนฺที-
 วิทฺถกคปพฺพตวิสเมสฺสุ สงฺกุสฺตสมพฺภาหตฺ
 อุสภจมฺมํ วิย โทติ.

เปรียบเหมือนว่า ลูกหงส์ นับตั้งแต่
 กาลที่ปีกงอกแล้ว ย่อมบินเข้าไปสู่ประเทศ
 ที่ละเล็กละน้อย ทำการสั่งสมไว้ ย่อมถึง
 สถานที่ใกล้พระจันทร์หรือพระอาทิตย์ ตาม
 ลำดับ ฉันทิ, ภิกษุเมื่อกำหนดขยายนิมิต
 ไปตามนัยที่กล่าวแล้ว ก็ย่อมขยายไปได้
 จนกระทั่งถึงที่กำหนดไว้จักรวาลหนึ่ง หรือ
 ยิ่งกว่านั้น ฉันทิเหมือนกัน. ลำดับนั้น
 นิมิตนั้น ของพระโยคีนั้น ย่อมเป็นจุดหนึ่งโค-
 อสุภะ ที่ถูกขอสับเอา ๑๐๐ ครั้ง ในเพราะ
 พันดินตรงที่ได้ขยายไปขยายไป มีที่คอนที่ลุ่ม
 หล่มที่กระแสน้ำเขาะ ที่ซรุชระแห่งภูเข.

ตสฺมี ปน นิมิตฺเต ปตฺตปจฺมชฺฌาเนน
 อาทิกมฺมิเกน สฺมาปชฺชนพฺุเสณ ภวิตพฺุพฺ,
 น ปจฺจเวกฺุชณพฺุเสณ. ปจฺจเวกฺุชณพฺุสฺส
 หิ ฌานงฺกานิ ญฺุชานิ พฺุพฺุชานิ พฺุทฺวา
 อุปฺกุชฺหนฺติ. อถสฺส ตานิ เอวํ อุปฺกุจฺิตตฺตา

ก็พระโยคีผู้บรรลุปฐมฌาน เป็น
 อาทิกัมมิกะ (แรกทำฌานได้) ในนิมิตนั้น
 ควรเป็นผู้มากด้วยการเข้า, ไม่ควรเป็น
 ผู้มากด้วยการพิจารณา. เพราะว่าองค์ฌาน
 ทั้งหลาย ย่อมปรากฏเป็นธรรมชาติที่หาย

^๑ ฉ. อุปุปตฺนตฺวา.

อุปริ อุตฺตกุณนาย^๑ ปจฺจยตํ น^๒ อาปชฺชนฺติ.
 โส อปฺปคฺคเณ ฌานเณ อุตฺตกุณมาโน^๓
 ปตฺตปจฺมชฺฌานา จ ปรีหายติ, น จ สกฺโกติ
 ทุติยํ ปาปฺณิคํ. เตนาท ภาควา :

ทราบกำลัง แก่เธอผู้มากด้วยการพิจารณา.
 ลำดับนั้น องค์ฌานเหล่านั้น เพราะความที่
 ปราภฏแก่เธออย่างนี้ ก็ย่อมไม่ถึงความเป็น
 ปัจจัยแก่ความชวนชวายเป็นยิ่ง ๆ ขึ้นไป.
 พระโยคินัน เมื่อชวนชวายไปในฌานที่ไม่
 คล่องแคล่ว ก็ย่อมเสื่อมจากปฐมฌานที่บรรล
 ด้วย, ไม่อาจที่จะบรรลุฌานที่ ๒ ด้วย.
 เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า :

"เสยฺยถาปิ ภิกฺขเว คาวี
 ปพฺพเตยฺยา พาลา อพฺยตฺตา
 อกฺเขตฺตณฺณ อกฺสลา วิสเม ปพฺพเต
 วิจริตฺตํ ตสฺสา เอวมสฺส 'ยนฺนุนาหิ
 อคตปฺพพฺพเจว ทิสฺสิ กจฺเจยฺยํ,
 อชาติตปฺพพานิ จ ตินานิ ชาเทยฺยํ,
 อปีตปฺพพานิ จ ปานียานิ ปิเวยฺยณฺ'ติ.
 สวา ปุริมฺมิ ปาหิ น สฺสปตฺติจฺริตฺตํ"

"คุณภิกษุทั้งหลาย เหมือน
 อย่างแม่โคที่เหี่ยวไปมาก (เหี่ยว
 หากิน) บนภูเขา ซึ่งโง่เขลา
 ไม่รู้จักเขต ไม่ฉลาดที่จะเหี่ยวไป
 บนภูเขาอันขรุขระ. แม่โคนั้นมี
 ความคิดอย่างนี้ว่า 'โฉนหนอ เราพึง
 ไปสู่ทิศที่ยังไม่เคยไปด้วย, พึงกัด
 กินหญ้าที่ยังไม่เคยกัดกินด้วย, พึงดื่ม

^๑ อ. อุตฺตกุณนาย, อุตฺตกุณมาโน.

^๒ ฉ. น-สทฺโท น ทิสฺสตี.

^๓ ฉ. จริตฺตํ.

ปติฏฐเปตฺวา ปจฺฉิมิ ปาหิ อุตฺถเรยฺย,
 สาน เจว อคตฺตปฺพหิ ทิสฺสิ กจฺเจยฺย,
 น จ อชาติตฺตปฺพหานิ ตินานิ ชาเทยฺย,
 น จ อปิตฺตปฺพหานิ ปานีนานิ ปิเวยฺย.
 ยสมฺมิ จสฺสา ปเทเส จิตาย เอวมสฺส^๑
 ‘ณฺณุนาหิ อคตฺตปฺพพฺพเจว ฯเปฯ
 ปิเวยฺยณฺ’ติ, ตณฺจ ปเทสํ น โสตฺถินา
 ปจฺจาคจฺเจยฺย. ตํ กิสฺส เหตุ ? ตถา
 หิ สาน ภิกฺขเว คาวี ปพฺพเตยฺยา
 พาลา อพฺยตฺตา อกฺขเขตฺตณฺณฺ อกฺสลา
 วิสเม ปพฺพเต วิจฺริตุ^๒, เอวเมว โข
 ภิกฺขเว อิคฺเชจฺจโ จ ภิกฺขุ พาลो
 อพฺยตฺโต อกฺขเขตฺตณฺณฺ อกฺสโล
 วิวิจฺเจว กามเหติ ฯเปฯ ปจฺฉิมิ ฌานํ
 อฺปสมฺมุชฺช วิหริตุ. โส ตํ นิमितฺตํ
 นาสเวติ, น ภาเวติ, น พหฺลิกโรติ,
 น จ^๓ สุวาทฺธิจฺจิตํ อธิฏฺฐาติ, ตสฺส

น้ำคั้น ที่ยังไม่เคยคั้นด้วย’ ดังนี้.
 แม้โคนั้น ยังไม่ทันยื่นเท้าหน้าให้ค
 ก็ยกเท้าหลังขึ้น, มันจึงไม่ได้ไปสู่ทิศ
 ที่ยังไม่เคยไปด้วย, ไม่ได้กักกินหญ้าที่
 ยังไม่เคยกักกินด้วย, ไม่ได้คั้นน้ำคั้น
 ที่ยังไม่เคยคั้นด้วย. ทั้งยังไม่ได้กลับ
 สู่สถานที่ที่มันยืนคิดว่า ‘โฉนหนอ
 เราพึงไปทิศที่ยังไม่เคยไปด้วย ฯลฯ
 พึงคั้นน้ำคั้น ที่ยังไม่เคยคั้นด้วย’
 ดังนี้ ได้โดยสวัสดิ์ด้วย. ข้อนี้เป็น
 เพราะเหตุไร ? กุณกรภิกษุทั้งหลาย
 เพราะว่า แม้โคที่เหี่ยวไปมากบน
 ภูเขาตัวนั้น โง่เขลา ไม่รู้จักเขต
 ไม่ฉลาดที่จะเหี่ยวไปบนภูเขา อัน
 ขรุขระอย่างนั้นได้ แม้ฉันใด, กุณ
 กรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุบางรูปในพระ-
 ศาสนานี้ ผู้โง่เขลาไม่รู้จักเขต ไม่

^๑ ฉ. เอวมสฺสา.

^๒ ฉ. จริตุ.

^๓ ฉ. จ-สทฺโท น ทิสฺสติ.

เอว โหติ 'ยฺนฺนุนาหิ วิตกฺกวิจารานํ
 วุปสฺมา ฯเปฯ ทฺติยํ ฌานํ อฺปสฺมฺปชฺช-
 วิทฺเธยฺยนฺ'ติ. โส น สกฺโกติ
 วิตกฺกวิจารานํ วุปสฺมา ฯเปฯ ทฺติยํ
 ฌานํ อฺปสฺมฺปชฺช วิทฺริตุํ. ตสฺส เอว
 โหติ 'ยฺนฺนุนาหิ วิวิจฺเจว กามฺเห
 ฯเปฯ ปจฺมํ ฌานํ อฺปสฺมฺปชฺช
 วิทฺเธยฺยนฺ'ติ. โส น สกฺโกติ
 วิวิจฺเจว กามฺเห ฯเปฯ ปจฺมํ ฌานํ
 อฺปสฺมฺปชฺช วิทฺริตุํ. อยํ วุจฺจติ
 ภิกฺขเว ภิกฺขุ อุกฺโก โภจฺโจะ อุกฺโก
 ปริทฺธิโน, เสยฺยถาปิ ภิกฺขเว^๑ ส่า
 คาวิ ปพฺพเตยฺยา พาลา อพฺยตฺตา
 อกฺเขตฺตณฺณ อกฺสลา วิสเม ปพฺพเต
 วิจฺริตฺตุนฺ'ติ^๒

ฉลาดที่จะสังเกตจากกามทั้งหลายแล้วแน
 เทียว ฯลฯ ถึงซึ่งปฐมฌานอยู่. ภิกษุ
 รูปนั้น ไม่เสพค้น, ไม่เจริญ, ไม่
 กระทำให้มาก ซึ่งนิมิตนั้น, ทั้งไม่
 ตั้งใจให้มันดีด้วย, เธอมีความคิด
 อย่างนี้ว่า 'โฉนหนอ เราพึงถึงซึ่ง
 ทุตติฌาน ฯลฯ เพราะสงบวิตกและ
 วิจารณ์ได้อยู่' ดังนี้. ภิกษุรูปนั้น ย่อม
 ไม่อาจถึงซึ่งทุตติฌาน ฯลฯ เพราะ
 สงบวิตกและวิจารณ์ได้อยู่. ภิกษุนั้น
 มีความคิดอย่างนี้ว่า 'โฉนหนอเราพึง
 สังเกตจากกามทั้งหลายแล้ว แน่เทียว
 ฯลฯ ถึงซึ่งปฐมฌานอยู่' ดังนี้. ภิกษุ
 รูปนั้น ก็ไม่อาจที่จะสังเกตจากกามทั้ง-
 หลายแล้วแน่เทียว ฯลฯ ถึงซึ่ง
 ปฐมฌานอยู่ได้ ฉะนั้นเหมือนกันแล.
 กุณรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุรูปนี้ เรากล่าว

^๑ ฉ. อยํ ปาโร น ทิสฺสตี.

^๒ ฉ. จริตุ.

^๓ อง. นวก. ๒๓/๔๓๓.

ว่า เป็นผู้เคลื่อนแล้วจากฉานทั้งสอง
เป็นผู้เสื่อมแล้ว จากฉานทั้งสอง,
เหมือนอย่างแม่โคที่เหี่ยวไปมาก บน
ภูเขา ซึ่งโง่เขลาไม่รู้จักเขต ไม่
ฉลาดที่จะเหี่ยวไปบนภูเขา อันขรุขระ
ตัวนั้น ฉะนั้น" ดังนี้.

ตสมาเนน ตสมิเยว ทาว ปฐมชฎาเน
ปณฺหากาเรหิ จินฺตวสีนา ภวิตพฺพ.

เพราะฉะนั้น พระโยคินั้น ควรเป็นผู้
สั่งสมวสี (ความชำนาญ) โดยอาการ ๕
ไว้ในปฐมฉานนั้นนั่นแหละ ก่อน.

ปณฺจวสีกถา

กถาว่าด้วยวสี ๕

๑๘. ตตฺตริมา ปณฺจ วสีโย อวชฺชนวสี
สมาปชฺชนวสี อธิฏฺฐานวสี วุฏฺฐานวสี
ปัจจเวกฺขณวสีติ. ปฐมชฎานํ ยตฺถิจจกํ
ยทิจจกํ ยาวทิจจกํ อวชฺชชติ, อวชฺชนาย
ทฺนุธายิตตฺตํ นตฺถิติ อวชฺชนวสี. ปฐมชฎานํ
ยตฺถิจจกํ ฯเปฯ สมาปชฺชชติ, สมาปชฺชนาย

๑๘. ในบทว่า ควรเป็นผู้สั่งสมวสี
โดยอาการ ๕ นั้น ต่อไปนี้เป็นวสี ๕ คือ
อวชฺชนวสี (ชำนาญในการนิก) สมาปชฺชนวสี
(ชำนาญในการเข้า) อธิฏฺฐานวสี (ชำนาญ
ในการยังอยู่) วุฏฺฐานวสี (ชำนาญในการ
ออก)ปัจจเวกฺขณวสี(ชำนาญในการพิจารณา).

คุณปิยะ คัมภักดี
อุทิศส่วนกุศลให้ บิดา-มารดา

ทนายิตตคัมภีร์ นตฺถิติ สมาปชชนวสี.
เสสาปิ วิตุถาเรตพพา.

เอวํ การที่พระโยคีนึกถึงปฐมฌานได้ในที่ที่ต้องการ
ในเวลาที่ต้องการทราบเท่าที่ต้องการ, ไม่มี
ความเ็นซ้ำในการนึก ดังนี้ ชื่อว่า
อวัชชนวสี. การที่พระโยคีเข้าปฐมฌานได้
ในที่ที่ต้องการ ฯลฯ, ไม่มีความเ็นซ้ำ
ในการเข้า ดังนี้ ชื่อว่า สมาปชชนวสี. แม้วสี
ที่เหลือ ก็พึงให้พิสดารอย่างนี้.

อัยํ ปเนตฺถ อตฺถปฺปกาสนา,
ปจฺจมฺขณานโต วุฏฺฐาย ปจฺจํ วิตกฺกํ
อวชฺชยโต ภวํกํ อฺปจฺฉินฺนิตฺวา อฺปฺปนฺนา-
วชฺชนานนฺตรํ วิตกฺการมฺมณาเนว จตฺตาริ
ปณฺจ วา ชวนานิ ชวนฺติ. ตโต เทว
ภวํกานิ, ตโต ปุณฺ วิจารารมฺมณํ อวชฺชนํ,
วุตฺตฺนเยเนว ชวนานีติ เอวํ ปณฺจสุ
ณฺนางฺเกสุ ยทา นินฺตรํ จิตฺตํ เปเสคฺคํ
สกุโกติ, อถสฺส อวชฺชนวสี สิทฺธา โหติ.
อัยํ ปน มตฺถกปฺปตฺตา วสี ภควโต
ยมกปาฏิหาริเย สพฺภติ, อณฺเณสํ วา
เอวรฺูเป กาเล. อิตฺโต ปริ สีมฺตรา
อวชฺชนวสี นาม นตฺถิ.

ส่วนต่อไปนี้เป็นกาประกาศอรรถ
ในวสี ๕ เหล่านี้, คือว่า ในเวลาใด อาจที่
จะส่งจิตไปได้ไม่ขาดสาย ในองค์ฌาน ๕
อย่างนี้ คือเมื่อออกจากปฐมฌานแล้ว ก็นึกถึง
วิตกก่อน ชวนะ ๔ หรือ ๕ ขณะ อันมีวิตก
เป็นอารมณ์นั้นเทียว ย่อมแล่นไปในลำดับแห่ง
อวัชชนะที่เกิดขึ้น ตัด (กระแเส) ภวังค์.
ต่อจากนั้น ภวังค์ ๒ ขณะก็แล่นไป, ต่อ
จากนั้น อวัชชนะซึ่งมีวิจารณ์เป็นอารมณ์
ก็แล่นไป, ชวนะตามนัยที่กล่าวแล้วนั้นแหละ
ก็แล่นไปอีก, ในเวลานั้น ก็เป็นอันเธอได้
สำเร็จ อวัชชนวสี แล้ว. ก็วสีที่ถึงยอคน
ย่อมได้ ในคราวที่ทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์

คุณปิยะ คัมภีร์
อุทิศส่วนกุศลให้ บิดา-มารดา

แห่งพระผู้มีพระภาค, หรือยอมได้ในกาล
ที่เป็นเช่นนี้แห่งบุคคลอื่น. ชื่อว่า อาวัชชนวสี
ที่เร็วยิ่งไปกว่านี้ ห้ามไม่.

อายุสมโต ปน มหาโมคคัลลานัสส
นนุโทปนนุทนาคราชทมเน วีย สีฆิ
สมาปชฺชนสมตฺถตา สมาปชฺชนวสี นาม.

ส่วนความสามารถ ในการเข้าได้เร็ว
เหมือนในคราวที่ ท่านพระมหาโมคคัลลานะ
ทรมานนนุโทปนนุทนาคราช ชื่อว่า สมาปชชน-
วสี.

อจฺจรามตฺตํ วา ทสจฺจรามตฺตํ วา
ขณฺธิ จเปตฺตํ สมตฺถตา อธิฏฺฐานวสี นาม.
ตเถว ลหุํ วุฏฺฐาตฺตํ สมตฺถตา วุฏฺฐานวสี
นาม. ตทฺถายทสฺสนตฺตํ พุทฺธรกฺขิตตฺถเณรสฺส
วตฺตํ กเถตฺตํ วุฏฺฐติ.

ความสามารถที่จะยังไว้ขณะหนึ่ง ชั่ว
ลัดนิ้วมือเดียว หรือชั่วลัด ๑๐ นิ้วมือ ชื่อว่า
อธิฏฐานวสี. ความสามารถที่จะออกได้เร็ว
อย่างนั้นนั่นแหละ ชื่อว่า วุฏฐานวสี. เพื่อ
แสดงวสีทั้งสองนั้น ก็ควรที่จะเล่าเรื่องของ
พระพุทธรักขิตเถระ.

โส หายสฺมา อุปสมฺปทาย อฏฺฐวสฺสโก
หุตฺวา เณรมฺพตฺตเล^๑ มหาโรหณคฺตตฺถเณรสฺส
คิลานุปฺภูจฺานํ อากตฺานํ ตีสมตฺตานํ
อิทฺธิมนฺตสทสฺสานํ มชฺเณ นิสินฺโน เณรสฺส

ก็ท่านผู้มีอายุนั้น เป็นผู้วชได้
๘ พรรษา นั่งอยู่ท่ามกลางภิกษุผู้มีฤทธิ์
ประมาณ ๓ หมื่นรูป ซึ่งมาอุปัฏฐากใช้พระ-
มหาโรหณคตเถระ ที่ถ้าชื่อว่า เณรมพตตละ

^๑ ม. เณรปุปฺตฺตเลเณ.

ยากุ ปฏิภาหยาหนิ อัญญากรนาคราชานิ เห็นพญาครุฑผู้โสดเล่นมาทางอากาศ ด้วย
 คเหสุสามิติ อากาสโต ปกขุหนุฑติ คิดว่า เราจักจับพญานาคผู้เป็นอัญญากร ซึ่ง
 สุปณฺณราชานิ ทิสฺวา ตาวเทว ปพฺพติ กำลังประเคนยาคุแก่พระเถระ ตั้งขึ้นแล้ว
 นิมนฺนิตฺวา นาคราชานิ พาหาย คเหตุวา ก็เนรมิตภูเขาชั้นชั่วเวลานั้นทีเดียว คว่าแขน
 ตตฺถ ปาวิสฺสี. สุปณฺณราชา ปพฺพเต ปหาริ พญานาคพาเข้าไปในภูเขานั้น. พญาครุฑ
 ทตฺวา ปลายิ. มหาเถโร อาท "สเจ ติภูเขแล้วหนีไป. พระมหาเถระกล่าวว่า
 อาวุโส พุทฺธรักฺขิตโ" นากวิสฺส, สพฺเพว "นี่แน่ะ ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ถ้าหากไม่ได้
 การยฺหา อสฺสามา"ติ. พระพุทธรักขิตแล้ว พวกเราก็จักเป็นผู้ถูก
 ติเตียนกันหมดทีเดียว" ดังนี้.

ปัจจุเวกฺขณวสฺสี ปน อาวชชนวสฺสียา
 เอว วุตฺตา. ปัจจุเวกฺขณชวนาเนว ทิ ตตฺถ
 อาวชชนานนฺตรานีติ.

ส่วนปัจจุเวกฺขณวสฺสี ก็เป็นอันกล่าวแล้ว
 ด้วยอวชชนวสฺสีนั่นเอง. เพราะว่าชวณะ
 ะทั้งหลาย อันมีในลำดับแต่อวชชณะ ใน
 อวชชนวสฺสีนั่น ก็คือชวณะในปัจจุเวกฺขณ
 นั้นแล ดังนี้.

^๑ ส. อ. รกฺขิต.

ทุดิยชุฌานกถา

๑๘. อิมาสฺ ปน ปณฺจสุ วสีสุ
 จินฺตวสีนา ปคฺคปจฺจชฺฌานโต วุฏฺฐาย "อัย
 สฺมาปตฺติ อาสนนฺนึวรณฺปจฺจตฺถิกา,
 วิตกฺกวิจารานํ โอบาริกตฺตวา อํกทพฺพลา"ติ
 จ ตตฺถ โทสํ ทิสฺวา ทุดิยชฺฌานํ สนฺตโต
 มนสิกริตฺวา^๑ ปจฺจชฺฌานเน นิกนฺตี ปริยาทาย
 ทุดิยาธิคฺมาย โยโค กาทพฺโพ. อถสฺส
 ยทา ปจฺจชฺฌานา วุฏฺฐาย สตสฺส สมนฺปานสฺส
 ฌานงฺกานิ ปจฺจเวกฺขโต วิตกฺกวิจारा
 โอบาริกโต อุปฺภูทฺติ, ปิตฺติสฺสขฺญเจว
 จิตฺเตกคฺคตา จ สนฺตโต อุปฺภูทฺติ, ตทาสุ
 โอบาริกงฺคปฺพานาย สนฺตงฺคปฺปฏิลาภาย
 จ ตเทว นิมิตฺตํ "ปฐวี ปฐวี"ติ ปนฺปนฺ
 มนสิกรโต "อิทานิ ทุดิยชฺฌานํ
 อฺบฺปชฺชิสฺสตี"ติ ภวํกํ อฺปจฺจฉินฺทิตฺวา ตเทว
 ปฐวีกสิณํ อารมฺมณํ กตฺวา มโนทฺวาราวชฺชนํ
 อฺบฺปชฺชติ. ตโต ตสฺมีเยว อารมฺมณ

กถาวาดัวยทุดิยฌาน

๑๘. อันพระโยคีผู้ได้สั่งสมความชำนาญ
 ไว้ในวสี ๕ เหล่านี้ พึง(เข้าแล้ว) ออกจาก
 ปฐมฌานที่คล่องแคล่ว แล้วเห็นโทษใน
 ปฐมฌานนั้น ว่า "สมาบัตินี้ ยังมีวรรณะเป็น
 ช้ำศึกใกล้, และมีองค์ทราวมกำลัง เพราะ
 ความที่วิตกและวิจารณ์องค์ที่หยาบ" ดังนั้น
 มนสิการทุดิยฌานว่าเป็นธรรมสงบ ทำความ-
 ไกรในปฐมฌานให้สิ้นไป แล้วระทำความ
 พยายามเพื่อบรรลุตุดิยฌาน (ต่อไป) เกิด
 ต่อจากนั้นในเวลาใด เมื่อเธอผู้มีสติ มี
 สัมปชัญญะนี้ ออกจากปฐมฌานแล้ว พิจารณา
 องค์ฌานทั้งหลายอยู่ วิตกและวิจารณ์ปรากฏ
 โดยเป็นองค์หยาบ, ปิตี สุข และจิตเตกคฺคตา
 เท่านั้น ปรากฏโดยเป็นองค์สงบ, ในเวลา
 นั้น เมื่อเธอมนสิการนิมิตนั้นนั่นแหละซ้ำ ๆ
 ซาก ๆ ว่า "ปฐวี ปฐวี" เพื่อละองค์หยาบ
 และเพื่อให้มาซึ่งองค์สงบอยู่ มโนทวาราว-

^๑ ฉ. มนสิกริตฺวา.

คุณปิยะ คัมภีร์

อุทิศส่วนกุศลให้ บิดา-มารดา

จตุตถาริ ปณจ วา ชวนานิ ชวนุติ, เยสิ
อวสาเน เอกิ รูปาวจริ หุติยชฺฌานิกิ.
เสสานิ วุคฺคตูปการาเนว กามาวจรานิติ.

วัชชณะย้อมเกิดขึ้น ตัด (กระแส) ภาวังค์
ในขณะที่จะพึงกล่าวได้ว่า "เหตุยถาจัก
เกิดขึ้นเดี๋ยวนี้ละ" กระทำปฐวีกสิณนั้น
แหละให้เป็นอารมณ์. ต่อจากนั้น ชวนะ ๔
หรือ ๕ ดวง ย้อมแล่นไปในอารมณ์นั้น
แหละ, ซึ่งชวนะดวงสุดท้ายดวงเดียว
เป็นรูปาวจรเหตุยถา. ดวงที่เหลือเป็น
กามาวจร ซึ่งมีประการอันได้กล่าวแล้ว
นั้นเทียว ฉะนั้นแล.

เอตฺตาวตทา เจส วิตฺถกฺกวิจารานิ
รูปสฺมา อชฺฌตฺตํ สมนฺปสาทนํ เจตโส
เอโกทิกาวํ อวิตกฺกํ อวิจาริ สฺมาธิชฺฌปฺตีสุขิ
หุติยิ ฌานํ อุปสมฺมุชฺช วิหริติ. เอวมเนน
หฺวงฺกวิบุปฺพิณิ ทิวงฺกสมฺมุนาคตํ ทิวิชฺชกฺลฺยาณิ
ทสฺสทฺถกฺขณสมฺมุปนฺนํ หุติยชฺฌานํ อธิคตํ โทติ
ปฐวีกสิณิ.

ก็โดยลำดับภาวนาเพียงเท่านั้น พระ-
โยคาวจรนี้ ชื่อว่า ถึงซึ่งเหตุยถาอันเกิดใน
ตน อันมีความทำให้ผ่องใส อันยังธรรมที่
ผุดขึ้นเป็นเอกให้เกิดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจาร
เพราะสงบเสียได้ซึ่งวิตก และวิจาร มีปีติ
และสุข เกิดแล้วจากสมาธิ อยู่. ด้วย
ประการฉะนี้ เหตุยถาที่ละองค์ ๒ ถึงพร้อม
ด้วยองค์ ๓ มีความงาม ๓ ประการ สมบูรณ์
ด้วยลักษณะ ๑๐ ที่พระโยคินั้นบรรลุแล้ว
ชื่อว่า เป็นปฐวีกสิณ.

วิสุทธิธรรมรังค บ.พ.๒-๒-๙

คุณปิยะ คุ้มรักดี
อุทิศส่วนกุศลให้ บิดา-มารดา

๘๐. ตตฺถ วิตกกถา วิจารา รูปสมา
 วิตกกถสฺส จ วิจารสฺส จาติ อิมสฺส ทฺวินนํ
 รูปสมา สมตฺกุกมา, ทุตฺติชฺฌานกฺขณ
 อปาตุภาวาทิ วุตฺตํ โหติ. ตตฺถ กิณฺจาปิ
 ทุตฺติชฺฌานเน สหุเพปิ ปจฺมชฺฌานธมฺมา น
 สนฺติ. อญฺเฌเยว हि ปจฺมชฺฌานเน ผสฺสาทโย,
 อญฺเฌ อธิ. โอฟาริกสฺส ปน โอฟาริกสฺส
 อญฺคสฺส สมตฺกุกมา ปจฺมชฺฌานโต ปเรสฺส
 ทุตฺติชฺฌานาทินิ อธิคโม โหตีติ ทินฺนตฺถ
 "วิตกกถา วิจารา รูปสมา"ติ เอวํ วุตฺตุนฺติ
 เวทิตพฺพ.

๘๐. ในทุตฺติชฺฌานปาฐะนั้น สองบทว่า
วิตกกถา วิจารา รูปสมา ความว่า เพราะสงบ
 คือ เพราะก้าวล่วงเสียได้ซึ่งองค์ ๒ เหล่านี้
 คือ วิตกและวิจาร, มีอธิบายว่า
 เพราะความที่องค์ ๒ ไม่ปรากฏในขณะแห่ง
 ทุตฺติชฺฌาน. ฟังทราบว่าเป็นธรรมในปฐมฌานแต่ทั้งหมด ย่อม
 ไม่มีในทุตฺติชฺฌานก็จริง. เพราะว่าธรรม
 ทั้งหลายมีผัสสะเป็นต้นในปฐมฌาน ก็อย่าง
 หนึ่ง, ในทุตฺติชฺฌานนี้ ก็อย่างหนึ่ง. ถึง
 อย่างนั้นก็ตรัสไว้ว่า "เพราะสงบเสีย
 ได้ซึ่งวิตกและวิจาร" ก็เพื่อเป็นการทรง
 แสดงว่า จะมีการบรรลุนานอนจากปฐมฌาน
 มีทุตฺติชฺฌานเป็นต้นได้ ก็เพราะมีการก้าวล่วง
 องค์หยาบ ๆ ได้.

อชฺฌตฺตุนฺติ อธิ นิยกชฺฌตฺตุนฺติ อธิปฺเปตฺติ.
 วิภังเก ปน "อชฺฌตฺตุนฺติ ปจฺจตฺตุนฺติ"
 เอตฺตกเมว วุตฺตํ. ยสฺมา จ นิยกชฺฌตฺตุนฺติ

บทว่า อชฺฌตฺตุนฺติ (เกิดในตน) ในที่นี้
 ประสงค์เอา นิยกชฺฌตฺตุนฺติ (อชฺฌตฺตุนฺติที่แปลว่า
 เกิดในตน). ส่วนในวิภังค์ตรัสไว้เพียงแค่นี้

^๑ อภ. วิ. ๓๕/๓๔๘.

อธิปุเปตํ, ตสฺมา อุตฺตโน^๑ อุตฺตนิ วา เท่านั้นว่า "อชฺฉตฺตํ ปจฺจตฺตํ (อชฺฉตฺตะ คือ
 ชาตํ^๒ อุตฺตโน สนฺตานิ นีพฺพตฺตุนฺติ เฉพาะตน)" ดังนี้. ก็เพราะเหตุที่ประสงค์
 อยเมตฺถ อตฺถ. สมฺปสาทฺนฺติ สมฺปสาทฺนํ เอานิชกัชฉตฺตะ, ฉะนั้นในบทนี้ จึงมี
 วุจฺจติ สทฺธา. สมฺปสาทฺนโยคโต ฉานมฺปิ ความหมายนี้ว่า เกิดแก่ตนหรือในตน คือ
 สมฺปสาทฺนํ, นีลวณฺณโยคโต นีลวตฺถํ วย. บังเกิดแล้วในสันดานของตน ดังนี้. บทว่า
 ยสฺมา วา ตํ ฉานํ สมฺปสาทฺนสมฺนฺนาคตฺตฺตา สมฺปสาทฺนํ ความว่า ท่านเรียกศรัทธาว่า
 วิตกฺกวิจาร์กฺโขภวูปสมเนน จ เจโต^๓ สัมปสาทนะ (ความผ่องใส). แม้ฉานก็ชื่อว่า
 สมฺปสาทฺยติ, ตสฺมาปิ สมฺปสาทฺนฺติ วุตฺตํ. สัมปสาทนะเพราะประกอบด้วยความผ่องใส,
 อิมสฺมี จ อตฺถวิกฺปฺเป สมฺปสาทฺนํ เจตโสติ เหมือนอย่างชื่อว่าผ้าเขียว เพราะประกอบด้วย
 เอวํ ปทสมฺพฺนฺโธ เวทิตฺพุโ. ปุริมสฺมี ด้วยสีเขียว ฉะนั้น. อีกอย่างหนึ่ง เพราะ
 ปน อตฺถวิกฺปฺเป เจตโสติ เอตํ เหตุที่ฉานนั้นย่อมทำให้ผ่องใส เพราะ
 เอโกทฺถาเวน สทฺธี โยเชตฺพุ. ประกอบพร้อมด้วยความผ่องใส และเพราะ
 ความเข้าไปสงบความกำเริบ แห่งวิตกและ
 วิจาร์ได้, แม้เพราะเหตุนี้จึงเรียกว่า
 สมฺปสาทฺนํ. ก็ในอรรถวิกฺปฺนี พึงทราบความ
 สัมพันธ์กันแห่งบทอย่างนี้ว่า สมฺปสาทฺนํ
 เจตโส (มีความทำให้ผ่องใส). ส่วนใน

^๑ ฉ. อยํ ปาโรจ น ทิสฺสตี.

^๒ ลี. สนฺตานิ ชาตํ.

^๓ ฉ. เจตโส.

อรรถวิภัฏแรก ฟังประกอบบทว่า เจตโส นี้
เข้ากับเอโกทิวา (ซึ่งจะแปลได้ว่า อันยัง
ธรรมที่ผูกขึ้นเป็นเอกให้เกิดขึ้นแก่ใจ).

ตตุรายํ อตฺถโยชนา, เอโก อุเทตฺติ
เอโกทิวา, วิตกฺกวิจาเรหิ อนชฺฌารุพฺพหตฺตา
อคุโก เสฏฺโฐ หุตฺวา อุเทตฺติ อตฺถโย.
เสฏฺโฐปิ ทิ โลเก เอโกติ วุจฺจติ.
วิตกฺกวิจาร์วิทฺโต วา เอโก อสทาโย
หุตฺวา อิติปิ วตฺตํ วญฺญติ. อถวา
สมฺปยุตฺตธมฺเม อุทยตฺติ^๑ อุทิวา, อุจฺจาเปตฺติ
อตฺถโย. เสฏฺฐญฺเณ เอโก จ โส อุทิวา จาติ
เอโกทิวา, สมาริสฺเสตํ อธิวณฺเณ. อิติ อิมํ
เอโกทิวา ภาเวติ พฺพเจตฺติ อิทํ ทุตฺติชฺฌานํ
เอโกทิวา. โส ปรายํ เอโกทิวา ยสฺมา
เจตโส, น สตฺตสฺส, น ชิวสฺส, ตสฺมา
เอตํ เจตโส เอโกทิวา นฺติ วตฺตํ.

ต่อไปนี้เป็นคำประกอบความในคำว่า
เจตโส เอโกทิวา นั้น, ความว่า ชื่อว่า
เอโกทิวา เพราะอรรถว่าผูกขึ้นเป็นเอก,
หมายความว่า ผูกขึ้นเป็นยอด คือประเสริฐ-
สุด เพราะไม่ถูกวิตกและวิจารณ์ครอบคลุ-
ม. อยู่ในทางโลกแม้บุคคลผู้ประเสริฐสุด
เขาก็เรียกกันว่า เอก. อีกอย่างหนึ่ง ธรรม
ที่เว้นจากวิตกและวิจารณ์ ควรที่จะกล่าวว่าเป็น
เอก คือไม่มีสหายตั้งนั้นก็ได้อีก. อีกนัยหนึ่ง
ชื่อว่า อุทิวา เพราะอรรถว่ายังสัมปยุตธรรม
ทั้งหลายให้ผูกขึ้น, ความว่า ให้ตั้งขึ้น.
ธรรมชื่อว่าเอก โดยความหมายว่าประเสริฐ
สุดด้วย ธรรมนั้นชื่อว่าอุทิวา เพราะเหตุนี้
จึงชื่อว่าเอโกทิวา, คำว่า เอโกทิวา นี้เป็นชื่อ
ของสมาธิ. โดยประการดังกล่าวมานี้

^๑ ฉ. อุทายตฺติ.

ฉนที่ ๒ นี้ ชื่อว่า เอโกทิกาว์ เพราะ
อรรถว่า ยิงเอโกทินให้เกิดขึ้น คือให้เจริญ.
ก็เอโกทินนั้น เพราะเหตุที่มีแก่ใจ, ไม่ใช่แก่
สัตว์, ไม่ใช่แก่ชีวะ, ฉนั้น จึงตรัส
ถึงฉนนี้ว่า เจตโส เอโกทิกาว์.

นุ จายั สทุธา ปรมชฌาเนปิ อตุติ,
อญจ เอโกทินามโก สมาริ, อถ กสุมา
อิทเมว "สมุสสาทน์ เจตโส เอโกทิ-
ภาวฉา"ติ วุตต. วุจเต, อหุ ทิ
ปรมชฌานัน วิตถกวิจาร์กุโขภน วิจิตรงค-
สมากุลมิว ชลัน น สุปสนุนัน โหติ,
ตสุมา สติยาปิ สทุธาย "สมุสสาทนน"ติ
น วุตต. นสุปสนุนตุตาเยว เจตถ สมาริปี
น สฎุฎุ ปากโฏ, ตสุมา "เอโกทิกาว์"ติปี
น วุตต. อิมสมิ ปน ฉาเน วิตถกวิจาร์-
ปลิโพธภาเวน ลทุโธกาสา พลวตี สทุธา,
พลวสทุธาสหายปฎิลาภเนว จ สมาริปี
ปากโฏ, ตสุมา อิทเมว เอว วุตตุนติ
เวทิตพพ. วิงุเค ปน "สมุสสาทนนติ ย

ท้วงว่า ก็ศรัทธาเน็ แม้ในปรมฉน
ก็มีอยู่, และสมาริ (ในปรมฉน) นี้ก็มี
ชื่อว่า เอโกทิได้มิใช่หรือ, เมื่อเป็นเช่นนั้น
เพราะเหตุไร จึงตรัสถึงเหตุฉนนี้เท่านั้น
ว่า "สมุสสาทน์ และ เจตโส เอโกทิกาว์"
เล่า. ขอตอบว่า, เพราะปรมฉนน
ยังไม่เป็นอันผ่องใสดี เพราะมีความกำเรบ
แห่งวิตถและวิจาร์ คุน้ำที่ยังเกลื่อนกล่นด้วย
ระลอกคลื่นฉนั้น, เพราะฉนั้น แม้เมื่อมี
ศรัทธาอยู่ ก็ไม่ตรัสว่า "สมุสสาทน์". และ
เพราะยังไม่ผ่องใสฉนั้นเอง แม้สมาริใน
ปรมฉนนี้ ก็ไม่ปรากฏชัด, เพราะฉนั้น
จึงไม่ตรัสว่า "เอโกทิกาว์" ดังนี้ด้วย.
แต่ว่า ในฉนนี้ ศรัทธาได้โอกาส เพราะ

คุณปิยะ คัมภักดี

อุทิศส่วนกุศลให้ บิดา-มารดา

สทุธา สทุพพนา โอบุปนา อภิปสาโท. ไม่มีความเกลือกกลั้วด้วยวิตกและวิจารณ์ จึง
 เจตโส เอโกทิวานติ ยา จิตตัสส จิตี มีกำลัง, และเพราะการได้ศรัทธาที่มีกำลัง
 ฯเปฯ สสมาสมาธิ^๑ เอตุตกเมว วุตตัม. เป็นสหายนั้นเที่ยว แม้สมาธิจึงปรากฏชัด,
 เอว วุตเตน ปเนเตน สทุธิ อัย เพราะฉะนั้นจึงพึงทราบว่ณานนั้นเท่านั้น ที่
 อตุตถวณณา ยถา น วิรุชฺฌติ, อณฺณทตฺตฺถุ ครัสไว้อย่างนี้. ส่วนในปกรณ์วิ้งค์ ครัสไว้
 สัสนฺทติ เจว สเมติ จ, เอว เวทิตพฺพา. เพียงเท่านั้น ว่า "บทว่า สumpulสาหนิ ได้แก่
 ศรัทธาที่เป็นความเชื่อ ความปลงใจ ความ
 ผ่องใสยิ่ง. สองบทว่า เจตโส เอโกทิวา
 ได้แก่ความตั้งอยู่แห่งจิตซึ่งเป็น ฯฯ สสมา-
 สมาธิ" ดังนี้ เท่านั้น. ก็บัดนี้พึงทราบคำ
 พรรณาคความนี้ พร้อมกับปาฐะ (แห่ง
 ปกรณ์วิ้งค์) ที่ครัสไว้อย่างนี้ โดยประการ
 ที่ไม่ผิดกัน, คือเทียบเคียงกันได้ และเสมอ
 กันได้เป็นแน่แท้เถิด.

๘๑. อวิตกกัม อวิจารณ์ติ ภาวนาย ๘๑. สองบทว่า อวิตกกัม อวิจารณ์
 ปหีนตฺตา เอตสฺมี เอตสฺส วา วิตกโก (ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์) ความว่า วิตกไม่มีอยู่
 นตฺถิติ อวิตกกัม. อิมินาว นเยน อวิจารณ์. ในณานนี้ หรือแก่ณานนี้ เพราะละได้แล้วด้วย
 วิงฺกเปปี วุตตัม "อติ อยณฺจ วิตกโก ภาวนา เพราะเหตุนี้ ณานนี้จึงชื่อว่า

^๑ อภ. วิ. ๓๕/๓๔๘.

อณฺจ วิจาโร สนฺตา โหนฺติ สมิตา อวิตกกัม (ไม่มีวิตก). ชื่อว่า อวิจารณ์ (ไม่มี
 รูปสนฺตา อตฺถงฺกตา อพฺกตฺถงฺกตา อปฺปิตา อวิจารณ์) ก็โดยนัยนี้แหละ. แม้ในปกรณ์วิภังค์
 พุຍฺปิตา โสสิตา วิโสสิตา พุຍฺนตฺติกตา, ก็ตรัสไว้ว่า "วิตกนี้ด้วย อวิจารณ์ด้วย เป็น
 เตน วุจฺจติ อวิตกกัม อวิจารณ์นฺ"๑ ธรรมชาติสงบแล้ว ถูกทำให้ถึงความสงบ
 เข้าไปสงบวิเศษแล้ว ถึงความตั้งอยู่ไม่ได้
 ถูกทำให้ถึงความดับไป ถูกทำให้ถึงความ
 หมดไป ถูกทำให้ถึงความหมดไปโดยพิเศษ
 ถูกทำให้เหือดแห้งไป ถูกทำให้เหือดแห้งไป
 โดยพิเศษ ถูกทำให้มีส่วนอันไปปราศอย่างนี้,
 เพราะเหตุนี้ จึงกล่าวว่ อวิตกกัม อวิจารณ์"
 ดังนี้.

เอตฺถาห "นฺน จ 'วิตกกวจิอารานํ
 รูปสฺมา'ติ อิมินาปิ อยมตฺโต สิหฺโธ, อถ
 กสฺมา ปฺน วุตฺตํ 'อวิตกกัม อวิจารณ์นฺ"ติ.
 วุจฺจเต. เอวเมว^๒ สิหฺโธวามตฺโต, น
 ปเนตฺติ ตทตฺถทีปํ. นฺน อโวจฺมุหา
 "โอฬาริกสฺส ปน โอฬาริกสฺส องฺกสฺส
 สมตฺติกมา ปจฺมชฺฌานโต ปเรสฺส

ในเรื่องนี้พึงมีคำท้วงว่า "ก็ความ-
 หมายนี้ เป็นอันสำเร็จแล้ว แม้ด้วยสองบทว่า
 'วิตกกวจิอารานํ รูปสฺมา (เพราะสงบเสียได้ซึ่ง
 วิตกและวิจารณ์)' มิใช่หรือ, เมื่อเป็นเช่นนั้น
 เพราะเหตุไร จึงตรัสว่า 'อวิตกกัม อวิจารณ์
 (ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์)' ดังนี้อีกเล่า. ขอตอบ
 ว่า. ความหมายนี้ เป็นอันสำเร็จแล้วอย่างนี้

^๑ อภ. วิ. ๓๕/๓๔๘. ^๒ ฉ. เอวเมตฺ.

หุติยชฺฌานาทันํ สมธิกโม โหตีติ หสฺสนตฺถํ ที่เดียว, แต่คำที่ว่านี้ (คือเพราะสงบเสียได้
 วิตกฺกวจิหารานํ รูปสมาติ เอวํ วุตฺตนฺ"ติ. ซึ่งวิตกและวิจารณ์) ไม่ใช่คำที่แสดง
 ความหมายนั้น (คือความหมายว่าไม่มีวิตก
 ไม่มีวิจารณ์). ข้าพเจ้าได้พูดไปแล้วมิใช่
 หรือว่า "ตรัสไว้อย่างนี้ว่า เพราะสงบเสีย
 ได้ซึ่งวิตกและวิจารณ์ ก็เพื่อแสดงว่า จะมีการ
 บรรลุฌานอันจากปฐมฌาน มีหุติยฌาน
 เป็นต้นได้ ก็เพราะมีการก้าวล่วงองค์หยาบฯ
 ได้" ดังนี้.

อปิ จ วิตกฺกวจิหารานํ รูปสมา อิทํ อีกอย่างหนึ่ง คำ (ว่า เพราะสงบเสีย
 สมฺปสาทนํ, น กิเลสกาลุสฺสียสฺส. ได้ซึ่งวิตกและวิจารณ์) นี้ เป็นคำบอกเหตุแห่ง
 วิตกฺกวจิหารานญจ รูปสมา เอโกทิกาวํ, น สัมปสาทนะ และเอโกทิกาวะ อย่างนี้ว่า
 อุปจารชฺฌานมิว นีวรณฺูปหานา ปรมชฺฌานมิว เพราะสงบเสียได้ซึ่งวิตกและวิจารณ์
 จ น องฺคปาตุภาวาทิ เอวํ สมฺปสาท- ชื่อว่าสัมปสาทนะ, ไม่ใช่เพราะสงบความ
 เอโกทิกาวานํ เหตุปรตีปกมิตํ วจัน. ตถา ชุณฺมวคฺคอกิเลส. และเพราะสงบเสียได้ซึ่ง
 วิตกฺกวจิหารานํ รูปสมา อิทํ อวิตกฺก วิตกและวิจารณ์ จึงชื่อว่าเอโกทิกาวะ, ไม่ใช่
 อวิจารณ์, น ตติยจตุตฺถชฺฌานานิ วีย เพราะละนิวรณ์ได้จุจอุปจารฌาน และไม่ใช่
 จกุชฺชวิณฺณานาทันนิ วีย จ อภาวาทิ เอวํ เพราะความปรากฏแห่งองค์ จุจปฐมฌาน
 อวิตกฺกอวิจารณ์ภาวสฺส เหตุปรตีปกญจ, น ดังนี้. และอย่างนั้นเหมือนกัน เป็นคำบอก

คุณอำไพพรรณ วรรณวิโรจน์
 อุทิศส่วนกุศลให้ ด.ช.อโณทัย วรรณวิโรจน์

วิตกกูวารามวมตฺตปรีทีกํ. วิตกกูวารามวมตฺตปรีทีกเมว ๒น "อวิตกกํ อวิจารนุ"ติ อิทํ วจัน. ตสฺมา ปุริมํ วตฺวาปี วตฺตพฺพเมวาทิ.

เหตุแห่งความไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์, ไม่ใช่ คำบอกแต่เพียงว่า ไม่มีวิตกและวิจารณ์เท่านั้น อย่างนี้ว่า เพราะสงบเสียได้ซึ่งวิตกและวิจารณ์ ฉะนั้นจึงชื่อว่า อวิตกกํ (ไม่มีวิตก) อวิจารํ (ไม่มีวิจารณ์), ไม่ใช่เพราะไม่มี (วิตกและวิจารณ์) จุดัตถิยฉานและจตุตถฉาน และจุดจักษุวิญญานเป็นต้น. ส่วนคำว่า "อวิตกกํ (ไม่มีวิตก) อวิจารํ (ไม่มีวิจารณ์)" นี้ ก็เป็นคำบอกแต่เพียงว่า ไม่มีวิตกและวิจารณ์ เท่านั้น. เพราะฉะนั้น แม้กล่าวคำก่อนแล้ว ก็ยังต้องกล่าวนั้นแหละ ฉะนั้นแล.

สมาธิขันธ์ ปรมชฺชฌานสมาธิโต สมฺปยุตฺตสมาธิโต วา ชาตฺนุติ อตฺถโก. ตตฺถ กิณฺจาปี ปรมมฺปิ สมฺปยุตฺตสมาธิโต ชาตํ, อถ โข อยเมว สมาธิ "สมาธิ"ติ วตฺตพฺพตํ อรหติ วิตกกูวารกฺโขภวिरเหเน อติวिय อจลตฺตา สุปฺปสนฺนตฺตา จ, ตสฺมา อิมสฺส วณฺณภณฺนตฺถํ อิทเมว "สมาธิขนฺ"ติ วุตฺตํ. ปิติสฺขนฺติ อิทํ วุตฺตนยเมว.

บทว่า สมาธิ มีความหมายว่า เกิดแล้วจากสมาธิในปฐมฉาน หรือจากสมาธิที่สัมปยุต. ในคำนั้น แม้ปฐมฉาน ก็ชื่อว่า เกิดแล้วจากสมาธิที่สัมปยุตก็จริง, ถึงกระนั้น แล สมาธินี้เท่านั้น ย่อมควรซึ่งภาวะที่พึง เรียกว่า "สมาธิ" เพราะไม่หวั่นไหว และ เพราะแผ่องใส่ดียิ่งนัก เหตุเพราะเว้นจากความกำเริบแห่งวิตกและวิจารณ์, เพราะ

คุณอำไพพรรณ วรณวิโรจน์
อุทิศส่วนกุศลให้ ค.ช.อโยทัย วรณวิโรจน์

ฉะนั้น ทรงประสงค์ตรัสสรรเสริญมานั้น จึง
ตรัสถึงมานั้นเท่านั้นว่า "สมาธิช" ดังนี้.
บ่ว่า ปิติสุข^๑ นี้ ก็มีนัยอันใดกล่าวแล้ว
นั้นเทียว.

หุติยนุติ คณนานุปุพพตา หุติย^๑. อิทิ
หุติย^๑ สสมาปชชตีปิ หุติย^๑. ย^๑ ปน วุตต^๑
"ทวงกุวิบุปหีน^๑ ทิวงุคสมนุณาคต^๑ติ, ตตถ
วิตกกุวิจาราน^๑ ปทานวเสน ทวงกุวิบุปหีนตา
เวทิตพพา. ยถา จ ปรมชฺชานสฺส
อุปจารกฺขณ^๑ นีวรณานิ ปหีนุติ, น ตถา
อิมสฺส วิตกกุวิจारा. อุปนาภกฺขณ^๑เยว
ปเนต^๑ วินา เตหิ อุปชฺชติ. เตนสฺส
เต "ปทานงฺคาน^๑ติ วุจฺจนุติ. ปิติ สฺข^๑
จิตฺเตกคฺคตาติ อิมสฺส ปน ติณฺณ^๑
อุปุตฺติวเสน ทิวงุคสมนุณาคตตา เวทิตพพา.
ตสฺมา ย^๑ วิภงฺเก "ฉานนุติ สมฺปสาโท ปิติ
สุข^๑ จิตฺตสฺส เอกคฺคตา"^๒ วุตต^๑, ต^๑

บว่า หุติย^๑ ความว่า ชื่อว่า หุติยะ
(ที่ ๒) โดยลำดับแห่งการนับ. ฉานน^๑ชื่อว่า
หุติยะ เพราะอรรถว่า พระโยคีเข้าเป็น
ครั้งที่ ๒ ดังนี้ก็ได้. ส่วนคำที่กล่าววว่า
"ละองค์ ๒ ถึงพร้อมด้วยองค์ ๓" ดังนี้ใด,
ในคำนั้น พึงทราบความเป็นฉานละองค์ ๒
โดยเกี่ยวกับการละวิตกและวิจารณ์. เปรียบ-
เหมือนว่า นีวรณ^๑ทั้งหลายย่อมถูกละไปใน
อุปจารขณะแห่งปฐมฉาน ฉนใด, วิตกและ
วิจารณ์ ย่อมถูกละไปในอุปจารขณะแห่งฉานนี้
ฉนเดียวกันนั้น ทามีได้. แต่ว่าฉานนี้เกิดขึ้น
โดยเว้นจากวิตกและวิจารณ์เหล่านั้น ใน
อัปนาขณะนั้นเอง. เพราะเหตุนี้ จึงกล่าว

^๑ ฉ. จ ปเนต.

^๒ อภ. วิ. ๓๕/๓๔๕.

คุณอำไพพรรณ วรรณวิโรจน์

อุทิศส่วนกุศลให้ ด.ช.อโยทัย วรรณวิโรจน์

สปริษาริ ฌานํ ทสฺเสตุํ ปริยาเยน วุตฺตํ. ถึงวิตกและวิจารณ์ว่า "เป็นองค์ที่
 จเปตฺวา ปน สัมปสาหนิ นินฺนปริยาเยน ควรละ" แห่งฌานนั้น. ส่วนความเป็นฌาน
 อุนฺนิชฺฌานลกฺขณฺนปตฺตํ อํกานํ วเสน ที่ถึงพร้อมด้วยองค์ ๓ พึงทราบได้ โดย
 ทิวํกิกเมเวตฺ โทติ. ยถา "กตมํ ทสฺมิ เกี่ยวกับความเกิดขึ้นแห่งองค์ ๓ เหล่านี้ คือ
 สมเย ทิวํกิกิ ฌานํ โทติ, ปิติ สุขิ ปิติ สุข จิตตํกคฺตา. เพราะฉะนั้น คำที่
 จิตฺตสฺเสกคฺคตา"ติ^๑ เสสิ ปจฺมชฺฌาเน ตรัสไว้ในปกรณ์วิภังค์ว่า "บทว่า ฌาน ได้แก่
 วุตฺตนยเมว. สัมปสาหนะ (ความผ่องใส) ปิติ สุข
 เอกคฺตาแห่งจิต" ดังนี้ใด, คำนั้นตรัสไว้โดย
 ปริยาย เพื่อแสดงฌานพร้อมทั้งบริวาร.
 แต่ว่ายกเว้นสัมปสาหนะเสีย ฌานนี้มีองค์ ๓
 เท่านั้นโดยนินฺนปริยาย โดยเกี่ยวกับองค์ที่
 ถึงการเข้าไปเพ่ง (อารมณ์) เป็นลักษณะ.
 เหมือนอย่างที่ตรัสไว้ว่า "ฌานที่มีองค์ ๓
 ในสมัยนั้นเป็นไฉน, ได้แก่ ปิติ สุข และ
 เอกคฺตาแห่งจิต" ดังนี้. บทที่เหลือก็มีนัยอัน
 ได้กล่าวแล้วในปฐมฌานนั้นเทียว.

^๑ อภิ. วิ. ๓๕/๓๕๖, อภิ. ส. ๓๔/๔๕.

ตติยชุณนานกถา

กถาว่าด้วยตติยจาน

๘๒. เอวํ อธิคเต ปน ตสฺมิมฺปิ
 วุตฺตนเยเนว ปญฺหากาเรหิ จินฺตวสึนา
 หุตฺวา ปคฺคตฺตติยชฺุณฺนานโต วุฏฺฐาย "อัย
 สฺมาปตฺติ อาสนฺนวิตกฺกวิจารปจฺจตฺตติกา,
 'ยเทว ตตฺถ ปิตฺติคํ เจตโส อุกฺขฬลาวิตฺ'^๑
 เอเตเนตํ โอฟาริกํ อุกฺขายตี'^๒ วุตฺตาย
 ปิตฺติยา โอฟาริกตฺตา อํกฺกทฺทพฺพลา"^๓ติ จ
 ตตฺถ โทสํ ทิสฺวา ตติยชฺุณฺนํ สนฺตโต
 มนฺสิกริตฺวา หุตฺติยชฺุณฺนาเน นิกฺกนฺตี ปรียาทาย
 ตติยาริคมาย โยโค กาทพฺโพ. อถสฺส
 ยทา หุตฺติยชฺุณฺนานโต วุฏฺฐาย สตสฺส
 สมฺปชานสฺส จานงฺกานิ ปจฺจเวกฺขโต ปิตฺติ
 โอฟาริกโต อุกฺกฐาติ, สฺขณฺเจว เอกกฺคตา
 จ สนฺตโต อุกฺกฐาติ. ตทาสฺส โอฟาริกงฺกปฺ-
 ปทานาย สนฺตงฺกปฏฺิลาภาย จ ตเทว
 นิमितฺตํ "ปจฺวี ปจฺวี"^๔ติ ปุณฺนํ มนฺสิกรโต

๘๒. ก็พระโยคี พึงเป็นผู้สั่งสมวสี
 โดยอาการ ๕ แม้ในหุตติยจานที่บรรลุแล้ว
 อย่างนั้น ตามนัยที่ได้กล่าวแล้วนั้นแหละ
 ออกจากหุตติยจานที่คล่องแคล่วแล้วเห็นโทษใน
 หุตติยจานนั้น ว่า "สมาบัตินี้ ยังมีวิตกและ
 วิจารเป็นข้าศึกใกล้ และชื่อว่ามืองค์ทรา-
 มกำลัง เพราะปิตฺติที่ตรัสไว้ว่า 'ปิตฺติในหุตติยจาน
 นั้นอันใดนั้นเดียว อันเป็นความปลาบปล่ม
 แห่งใจ หุตติยจานนี้ กล่าวได้ว่า หยาบ
 ก็เพราะความปลาบปล่มนี้' ดังนี้ เป็นองค์ที่
 หยาบ" ดังนี้ มนสิการตติยจานว่าเป็น
 ธรรมสงบ ทำความใคร่ในหุตติยจานนั้นให้
 สิ้นไป แล้วกระทำความพยายามเพื่อบรรลุ
 ตติยจาน (ต่อไป) เกิด. ต่อจากนั้น ใน
 เวลาใด เมื่อเธอผู้มีสติ มีสัมปชัญญะ
 ออกจากหุตติยจาน พิจารณาองค์จานทั้งหลาย

^๑ ส. อุกฺขฬลาวิตํ, ฉ. อุกฺกปฺลาวิตํ.

^๒ ที. ส. ๔/๔๔.

คุณพพร ตันติบุตร

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

"อิทานิ ตติยฆานัน อูปชชิสฺสตี"ติ ภวํคํ อยู่ ปิติปรากฏโดยเป็นองค์หยาบ, สุข และ
 อุปจฺฉินฺหิตฺวา ตทฺเว ปจฺวิกฺสิณฺณ อารมฺมณฺณ เอกกตาเท่านั้น ปรากฏโดยเป็นองค์สงบ.
 กตฺวา มโนทวาราวชฺชนํ อูปชชติ. ตโต ในเวลานั้น เมื่อเธอมนสิการนิมิตนั้นนั้นแหละ
 ตสฺมีเยวารมฺมณเ จตฺตาริ ปณฺจ วา ช้า ๆ ชาก ๆ ว่า "ปฐวี "ปฐวี" เพื่อละ
 ชวนานิ ชวนฺติ, เยสํ อวสาเน เอกก องค์หยาบ และเพื่อให้มาซึ่งองค์สงบอยู่
 รูปาวจรํ ตติยฆานิกํ, เสสํานิ วุตฺตนเยเนว มโนทวาราวชฺชนะย่อมเกิดขึ้น ตัด (กระแสร)
 กามาวจรานีติ. ภวังค์ ในขณะที่จะพึงกล่าวได้ว่า "ตติยฆาน
 จักเกิดขึ้นเดี๋ยวละ" กระทำปฐวีกสิณนั้น
 นั้นแหละให้เป็นอารมณ์. ต่อจากนั้น ชวนะ ๔
 หรือ ๕ ดวง ย่อมแล่นไปในอารมณ์นั้นนั้น-
 แหละ, ซึ่งชวนะดวงสุดท้ายดวงเดียว
 เป็นรูปาวจร มีตติยฆาน, ดวงที่เหลือเป็น
 กามาวจร ตามนัยที่ได้กล่าวแล้วนั้นเทียว.

เอตฺตาวตา ปเนส^๑ ปิตฺติยา จ ก็โดยลำดับภavanaเพียงเท่านั้น พระ-
 วิจารณ์ อุกฺกุชโก จ วิหฺรติ สโต จ โยคาวจรนี้ ชื่อว่า ทั้งเพราะสำรอกปิติได้
 สมฺปชาโน, สุขณฺจ กายเณ ปฐฺวีเวเทติ, จึงเป็นผู้มีอุเบกขาอยู่ด้วย, ระลึกได้ รู้ชัด
 ษณฺติ อริยา อัจฺฉินฺหิตฺวา อุกฺกุชโก สติมา โดยชอบได้ด้วย, ย่อมเสวยสุขด้วยกายด้วย,

^๑ ฉ. เอตฺตาวตา จ ปเนส.

สุขวิหารีติ, ตติยัม ฌานัม อပ္สุมฺปชฺช วิหริตี, เอมมเนน เอกงฺควินฺนํ หุวํคสมฺมุนาคํ ติวิธกฺลฺยาณํ หสฺสกฺขณสมฺปนฺนํ ตติยชฺฌานํ อธิคํ โหติ ปฐวิภังค.

พระอริยเจ้าทั้งหลาย ย่อมกล่าวถึงบุคคล ผู้พร้อมเพรียงด้วยฌานนั้นว่า เป็นผู้มึนเบิกขามีสติ อยู่เป็นสุข ดังนี้ เพราะเหตุแห่งตติยฌานใด, ย่อมถึงซึ่งตติยฌานนั้นอยู่, ตติยฌานที่ละองค์เดียว ถึงพร้อมด้วยองค์ ๒ มีความงาม ๓ ประการ สมบูรณ์ด้วยลักษณะ ๑๐ ที่พระโยคินั้นบรรลุแล้วอย่างนี้ชื่อว่า เป็นปฐวิภังค.

๔๓. ตตฺถ ปิตฺติยา จ วิราคาติ วิราโค นาม วุตฺตปฏฺการาย ปิตฺติยา ชิกฺขุจฺจนํ วา สมตฺติกฺกโม วา. อุกฺกิณฺนํ ปน อนฺตฺตรา จสฺสทฺโห สมฺปิณฺฑนฺนุโห, โส วุพฺสมํ วา สมฺปิณฺฑเตติ วิตฺตกฺกวิจฺจารานํ วุพฺสมํ วา. ตตฺถ ยทา วุพฺสมเมว สมฺปิณฺฑเตติ, ตทา "ปิตฺติยา จ วิราคา กิณฺจิ ภฺยโย วุพฺสมา จา"ติ เอว โยชนา เวทิตฺตพฺพา. อิมิสฺสา จ โยชนาย วิราโค ชิกฺขุจฺจนฺนุโห โหติ, ตสฺมา "ปิตฺติยา

๔๓. ในตติยฌานปาฐะนั้น สองบทว่า ปิตฺติยา จ วิราคา (ทั้งเพราะสำรอกปีติได้) ความว่า ความรังเกียจก็ดี ความก้าวล่วงก็ดี ซึ่งปีติอันมีประการดังกล่าวแล้ว ชื่อว่า วิราคะ (สำรอก). ก็ จ ศัพท์ ในระหว่าง คำทั้งสองมีอรรถว่า ผนวก (ในที่นี้แปลว่า ทั้ง), จ ศัพท์นั้น ผนวกเอาวุพฺสมะ (ความสงบ) หรือวิตฺตกฺกวิจฺจารวุพฺสมะ (ความสงบเสียได้ซึ่งวิตกและวิจาร) เข้ามา. ในอรรถ

๑ ทิ. ลี. ๔/๔๔, อภิ. ลี. ๔๓/๔๖,

ฉ. วิหริตีติ.

ชิกฺขุณฺณา จ รูปสฺมา จา"ติ อยมตฺโต ทั้งสองนั้น ในเวลาใดผนวกเอารูปสฺมา,
 ญฺุฑฺโฑ. ยทา ปน วิตฺถกฺกวิจาร์รูปสฺมํ ในเวลานั้น พึงทราบคำประกอบความอย่างนี้
 สฺมฺปิณฺฑเทติ, ตทา "ปีติยา จ วิราคา, ว่า "ทั้งเพราะสำรอกปีติได้ ทั้งเพราะสงบ
 กิณฺจิ ภฺยฺโย วิตฺถกฺกวิจาร์านณฺจ รูปสฺมา"ติ ได้ยิ่งขึ้นอีกหน่อยหนึ่ง" ดังนี้. ก็ด้วยคำ
 เอว โยชนา เวทิตฺตฺวา. อิมิสฺสา จ ประกอบความคำนี้ วิราคะย่อมมีธรรมดาว่า
 โยชนาย วิราโค สฺมตฺติกฺกมฺนฺจฺโหติ, รังเกยฺจ, เพราะฉะนั้น พึงเห็นความหมายนี้
 ตสฺมา "ปีติยา จ สฺมตฺติกฺกมา วิตฺถก- ว่า "ทั้งเพราะรังเกยฺจ ทั้งเพราะสงบ
 วิจาร์านณฺจ รูปสฺมา"ติ อยมตฺโต ญฺุฑฺโฑ. เสียได้ ซึ่งปีติ" ดังนี้เถิด. ส่วนในเวลาใด
 ผนวกเอาวิตฺถกฺกวิจาร์รูปสฺมา (ความสงบ (ความสงบ
 เสียได้ซึ่งวิตกและวิจารณ์), ในเวลานั้น พึง
 ทราบคำประกอบความอย่างนี้ว่า "ทั้งเพราะ
 สำรอกปีติ ทั้งเพราะสงบวิตกและวิจารณ์ได้
 ยิ่งขึ้นหน่อยหนึ่ง" ดังนี้เถิด. ก็ด้วยคำ
 ประกอบความคำนี้ วิราคะ ย่อมมีธรรมดาว่า
 ก้าวล่วง, เพราะฉะนั้น จึงพึงเห็นความ-
 หมายนี้ ว่า "ทั้งเพราะก้าวล่วงปีติ ทั้ง
 เพราะสงบเสียได้ซึ่งวิตกและวิจารณ์" ดังนี้
 เถิด.

กามมฺเจเต วิตกฺกวิจารา กิวิตกและวิจารเหล่านี้ สงบไปแล้ว
 ทุติยชฺฌาเนเยว รูปสนฺตฺตา, อิมสฺส ปน ในทุติยมานันท์เทยว ก็จริง, ถึงกระนั้น
 ฌานสฺส มคฺคปริทีปนฺตํ วัฒนฺณทณฺตณฺเจตํ ตรัสคํ (ว่า ทั้งเพราะสงบวิตกและวิจาร
 วุตฺตํ. วิตกฺกวิจาราณฺจ รูปสฺมาติ ทิ ใต้) นี้ไว้ ทรงประสงค์แสดงทาง (อุบาย)
 วุตฺเต อิทํ ปณฺณายติ นฺน^๑ วิตกฺกวิจาร- แห่งฌานนี้ และทรงประสงค์จะตรัส
 รูปสโม มคฺโค อิมสฺส ฌานสฺสชาติ. ยถา จ สรรเสริญ. จริงอยู่ เมื่อกล่าวว่า ทั้งเพราะ
 ตติเย อริยมคฺเค อปฺปทีนํ นมฺปิ สกฺกาเย- สงบเสียได้ซึ่งวิตกและวิจาร ดังนี้ ก็ย่อม
 ทิฏฺฐาทีนํ "ปณฺจนฺนํ โอรมฺภากิยานํ ปราภฺภูควมฺรูณํ ความเป็นที่ ความสงบเสียได้ซึ่ง
 สํโยชนานํ ปทานา"^๒ติ^๓ เอว ปทานํ วิตกฺกและวิจาร เป็นทาง (อุบาย) แห่งฌานนี้
 วุจฺจมานํ วัฒนฺณทณฺนํ โหติ, ตทฺธิคฺคมา ยนฺตํ ใต้ ดังนี้. เปรียบเหมือนว่า แม้
 อุตฺตสฺสูกานํ อุตฺตสฺสาหชนกํ, เอวเมว อิตฺ เมื่อนอริยมรรคที่ ๓ ไม่มีอันต้องละธรรม
 อวฺรูปสนฺตํ นมฺปิ วิตกฺกวิจาราณํ รูปสโม มีสักกายทฺธิฐิเป็นต้นแล้ว การละที่ยังตรัสไว้
 วุจฺจมาโน วัฒนฺณทณฺนํ โหติ. เตนายมตฺตฺโต (อีก) อย่างนี้ ว่า "เพราะละสังโยชน
 วุตฺโต "ปีติยา จ สมตฺติกฺกมา วิตกฺก- เป่องค์ ๕ อย่าง" ดังนี้ จึงเป็นคำตรัส
 วิจาราณฺจ รูปสมา"^๓ติ. สรรเสริญ, คำพูดที่ทำความอุตสาหะให้
 เกิดขึ้น แก่พระโยคีผู้ชวนชวายเป็นเพื่อบรรลุ

^๑ ม. นนุ.

^๒ ม. ปทานาย.

^๓ ม. ม. ๑๓/๑๕๘, ที. ลี. ๔/๒๐๐,

ลี้. มหา. ๑๔/๑๐๑, องฺ. ติก. ๒๐/๓๐๐.

คุณนพดล สิวะศรีศรีศิลป์ และนางชกเกียง แซ่ลิ้ม
 อุทิศส่วนกุศลให้ นายเอี่ยมพูน แซ่ก๊วย เจ้ากรรมนายเวร

มรรคที่ ๓ นั้น ฉันทิ, แม้เมื่อในฌานนี้ไม่มี
อันต้องสงบวิตกและวิจารณ์แล้ว ความสงบ
เสียได้ ที่ยังตรัสถึงอยู่ จึงเป็นคำตรัส
สรรเสริญ ฉันทินั้นเทียว. เพราะเหตุนี้
ข้าพเจ้าจึงกล่าวถึงความหมายนี้ไว้ว่า "ทั้ง
เพราะก้าวล่วงปีติ ทั้งเพราะสงบเสียได้ซึ่ง
วิตกและวิจารณ์" ดังนี้.

๘๔. อุเบกขโก จ วิหริตี เอตถ
อุปปัตติโต อิกขตตี อุเบกขา, สมํ ปสฺสตี,
อปกฺขปติตา หุตฺวา ปสฺสตีติ อตฺถโถ. ตาย
วิสทาย วิปฺลายนํ ฌานมคตายนํ สมฺนุณฺณาคตฺตฺตฺตา
ตติยฌานสมมฺจฺจํ อุเบกฺขโกติ วุจฺจตี.

๘๔. ในชื่อว่า อุเบกขโก จ วิหริ
(เป็นผู้มีอุเบกขาอยู่ด้วย) นี้ มีความว่า
ชื่อว่า อุเบกขา เพราะอรรถว่า เห็นตาม
ความอุปัฏฐิต, หมายความว่า เห็นเสมอกัน,
คือเป็นธรรมชาติ ไม่ตกไปในฝ่าย (ไม่
เข้าข้าง) แล้วเห็นอยู่. ตรัสเรียก พระโยคี
ผู้พร้อมเพรียงด้วยตติยฌานว่า ผู้มีอุเบกขา
เพราะความที่ถึงพร้อมด้วยอุเบกขา อัน
แก่กล้า ไพบูลย์ มีกำลังนั้น.

อุเบกขา ปน ทสฺวิธา โทติ
ฉฬงฺกุเบกฺขา, พรหมวิหารุเบกฺขา,
โพชฌงฺกุเบกฺขา, วิริยุเบกฺขา, สงฺขารุ-

ก็อุเบกขามี ๑๐ อย่าง คือ ฉฬงฺกุ-
เบกฺขา, พรหมวิหารุเบกฺขา, โพชฌงฺกุ-
เบกฺขา, วิริยุเบกฺขา, สงฺขารุเบกฺขา,

คุณพดล สิวะศรีศรีศิลป์ และนางชกเกียง แซ่ลิ้ม
อุทิศส่วนกุศลให้ นายเอี่ยมขุน แซ่ก๊วย เจ้ากรรมนายเวร

วิสุทธิมรรค บ.พ.๒-๑๐

สตฺเตสุ มชฺฌตฺตการภฺตฺตา อุเปกฺขา, อัย พรหมวิหารุเปกฺขา นาม.

"ภิกษุแผ่ไปสู่ทิศหนึ่ง ด้วยใจอันสทรคด้วย-
อุเบกขา อยู่" ดังนี้ อันใด, นี้ชื่อว่า พรหมวิหารุเบกขา (อุเบกขาในพรหม-
วิหาร).

ยา "อุเปกฺขาสมฺโพชฌงฺคํ ภาเวติ วิเวกนิสฺสิตํ วิจารณ์ิสฺสิตนฺ"^๑ เอวมาคตา สหชาตธมฺมานํ มชฺฌตฺตการภฺตฺตา อุเปกฺขา, อัย โพชฌงฺคฺเปกฺขา นาม.

อุเบกขา อันเป็นอาการที่เป็นกลาง
แห่งธรรมที่เกิดร่วมกันทั้งหลาย อันมาแล้ว
อย่างนี้ว่า "ย่อมเจริญอุเบกขาสัมโพชฌงค์
อันอาศัยวิเวก อันอาศัยวิราคะ" ดังนี้
อันใด, นี้ ชื่อว่า โพชฌงฺคฺเปกฺขา (อุเบกขา
ในโพชฌงค์).

ยา ปน "กาเลน กาลํ อุเปกฺขานิมิตฺตํ มนสิการิตี"^๒ เอวมาคตา อนจฺจารทุชนาติ- สติลวิริยสงฺขาทา อุเปกฺขา, อัย วิริยฺเปกฺขา นาม.

ส่วนอุเบกขา กล่าวคือ ความเพียร
ที่ไม่ปรารถนากินไป และไม่ย่อหย่อนกินไป
อันมาแล้วอย่างนี้ว่า "ย่อมมนสิการอุเบกขา-
นิมิตตามกาลอันควร" ดังนี้ อันใด, นี้ ชื่อว่า วิริยฺเปกฺขา (อุเบกขาในความเพียร).

^๑ ส. มหา. ๑๔/๔๓, ม. มุ. ๑๒/๑๔.

^๒ อญ. ทิก. ๒๐/๓๒๔.

ยา "กติ สงฺขารุเปกฺขา สมถิวเสณ"^๑
 อุบุปฺชชฺชติ, กติ สงฺขารุเปกฺขา วิปัสสนา-
 วเสณ อุบุปฺชชฺชติ. อฏฺฐ สงฺขารุเปกฺขา
 สมถิวเสณ^๑ อุบุปฺชชฺชติ. ทส สงฺขารุเปกฺขา
 วิปัสสนาวเสณ อุบุปฺชชฺชติ"^๒ เอมาคตา
 นีวรณาทิ ปฏิสงฺขา สนฺตฺติฏฺฐนา กหณ
 มชฺฌตฺตภูตา อุเปกฺขา, อຍ် สงฺขารุเปกฺขา
 นาม.

อุเบกขา ที่พิจารณานิวรณ์เป็นต้น แล้ว
 หยุดอยู่ คือเป็นกลาง ในอันถือเอาอันมาแล้ว
 อย่างนี้ว่า "สังขารุเบกขาเท่าไร เกิดขึ้น
 ด้วยอำนาจสมาธิ, สังขารุเบกขาเท่าไร
 เกิดขึ้นด้วยอำนาจวิปัสสนา. สังขารุเบกขา
 ๘ เกิดขึ้นด้วยอำนาจสมาธิ. สังขารุเบกขา
 ๑๐ เกิดขึ้นด้วยอำนาจวิปัสสนา" ดังนี้ อันใด,
 นี้ ชื่อว่า สังขารุเบกขา (อุเบกขาใน
 สังขาร).

ยา ปน "ยสมฺมึ สมเย กามาวจรํ
 กุสลํ จิตฺตํ อุบุปฺนํ โหติ อุเปกฺขาสทฺคตฺน"^๓
 เอมาคตา อทุกขมสุขสณฺนิตา อุเปกฺขา,
 อຍ် เวทฺฐุเปกฺขา นาม.

ส่วนอุเบกขา ที่รู้กันว่าไม่ใช่ทุกข์
 ไม่ใช่สุข อันมาแล้วอย่างนี้ ว่า "ในสมัยใด
 กามาวจรกุศลจิต อันสทรคด้วยอุเบกขา
 เป็นอันเกิดขึ้นแล้ว" ดังนี้ อันใด, นี้ ชื่อว่า
เวทฺฐุเบกฺขา (อุเบกขาในเวทนา).

^๑ ฉ. สมถิวเสณ.

^๒ ขุ. ป. ๓๑/๒๔, ๔๔.

^๓ อภี. ส. ๓๔/๔๒.

ยา ปน "ยทตฺถิ ยํ ภูตํ, ตํ ปชหติ,
อุเปกฺขํ ปฏฺฐิตี"^๑ เอวมาคตา วิจฺฉินเน
มชฺฌตฺตญฺจตา อุเปกฺขา, อຍံ วิปัสสนุเปกฺขา
นาม.

ยา ปน จนฺทาทิสฺสุ เยวาทนเกสฺสุ
อาคตา สหชาตานิ สมวาหิตญฺจตา อุเปกฺขา,
อຍံ ตฺตรมชฺฌตฺตฺเปกฺขา นาม.

ยา "อุเปกฺขโก จ วิหฺรตี"^๒
เอวมาคตา อคฺคสุเขปิ ตสฺมี อปฺกฺขปาตชนนี
อุเปกฺขา, อຍံ ฌานุเปกฺขา นาม.

ส่วนอุเบกขา อันเป็นกลางในอัน
ตรวจสอบ อันมาแล้วอย่างนี้ ว่า "สิ่งใดมี
สิ่งใดเกิด, ย่อมละสิ่งนั้น, จึงได้มาซึ่ง
อุเบกขา" ดังนี้ อันใด, นี้ ชื่อว่า
วิปัสสนุเบกขา (อุเบกขาในวิปัสสนา).

ส่วนอุเบกขา ที่เป็นธรรมชาติทำกรรม
ที่เกิดร่วมกันทั้งหลาย ให้เป็นไปสม่ำเสมอ
อันมาแล้วในพวกเยวาทนกรรมทั้งหลาย มี
ฉันทะเป็นต้น อันใด, นี้ชื่อว่า ตฺตรมชฺฌตฺต-
เบกขา (อุเบกขาในความเป็นกลางในธรรม
ที่เกิดร่วมกันเหล่านั้น).

ส่วนอุเบกขา ที่ทำความไม่ตกไปใน
ฝ่าย (ไม่เข้าข้าง) ให้เกิดขึ้น ในตติยฌาน
นั้น แม้ที่มีสุขเป็นยอด อันมาแล้วอย่างนี้ว่า
"เป็นผู้มีอุเบกขาอยู่ด้วย" ดังนี้อันใด, นี้
ชื่อว่า ฌานุเบกขา (อุเบกขาในฌาน).

^๑ ม. อุ. ๑๔/๗๘, อัง. สุตตก. ๒๓/๗๑.

^๒ อภิ. วิ. ๓๕/๓๒๔, ที. สี. ๔/๔๔,
อภิ. ส. ๓๔/๔๖.

คุณมนตรี เกิดสมพงษ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ยา ปน "อุเบกขาสติปาริสុทธิ จตุตถ์
 ฌานน^๑ติ" เอวมาคตา สัพพปัจจนิกปริสุทธา
 ปัจจนิกวุปสมเนปิ อพฺยาปารภูตา. อุเบกฺขา,
 อัย ปริสุทธอุเบกฺขา นาม.

ส่วนอุเบกขา ที่ริสุทธิจากธรรมอัน
 เป็นข้าศึกทั้งปวงแล้ว เป็นความไม่พยายาม
 แม้ในอันสงบธรรมอันเป็นข้าศึก อันมาแล้ว
 อย่างนี้ "(ถึงซึ่ง) จตุตถฌานอันมีสติ-
 บริสุทธิเพราะอุเบกขา" ดังนี้ อันใด, นี้
 ชื่อว่า ปริสุทธอุเบกขา (อุเบกขาบริสุทธิ).

ตตถ^๒ ฉฬงฺคุเบกฺขา จ พรหม-
 วิหารุเบกฺขา จ โพชฌงฺคุเบกฺขา จ
 ตตรมชฌตฺตฺเบกฺขา จ ฌานุเบกฺขา จ
 ปริสุทธุเบกฺขา จ อตฺถโต เอกา,
 ตตรมชฌตฺตฺเบกฺขาว โหติ. เตน เตน
 อวตฺถาเกเทน ปนสฺสา อัย เกโท.
 เอกสฺสาปิ สโต สตฺตสฺส กุมารยฺวตฺเตร-
 เสนาปติราชาทิวเสน เกโท วีย. ตสฺมา
 ตาสฺ ยตฺถ ฉฬงฺคุเบกฺขา, น ตตฺถ
 โพชฌงฺคุเบกฺขาทโย. ยตฺถ วา ปน

ในอุเบกขา ๑๐ อย่างนั้น(อุเบกขา ๖
 คือ) ฉฬงฺคุเบกฺขา ๑ พรหมวิหารุเบกฺขา ๑
 โพชฌงฺคุเบกฺขา ๑ ตตรมชฌตฺตฺเบกฺขา ๑
 ฌานุเบกฺขา ๑ ปริสุทธุเบกฺขา ๑ ว่าโดย
 อรรถ ก็เป็นอันเดียวกัน, คือเป็นตตร-
 มชฌตฺตฺเบกฺขานั้นเอง. ก็ความต่างกันแห่ง
 ตตรมชฌตฺตฺเบกฺขานี้ ย่อมมีได้ตามความ
 ต่างกันแห่งฐานที่ตั้งลงนั้น ๆ. จุจสัตว์แม้ว่า
 มีผู้เดียว ก็มีความต่างกัน โดยเกี่ยวกับเป็น
 เด็ก เป็นคนหนุ่ม เป็นผู้ใหญ่ เป็นเสนาบดี

^๑ อภี. วิ. ๓๔/๓๓๐, ที. สี. ๔/๑๐๐,

อภี. ส. ๓๔/๔๗.

^๒ ฉ. ตตร.

คุณมนตรี เกิดสมพงษ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

โพชฌังคูปะภะชา, น ตตฺถ ฉฬังคูปะภะชาทโย
โหนตฺติ เวทิตพฺพา.

เป็นพระราชาเป็นต้น. เพราะฉะนั้น พึง
ทราบว่า ในบรรดาอุเบกขา ๖ เหล่านี้
ในที่ใดมีฉฬังคูปะภะชา, ในที่นั้น ไม่มี
โพชฌังคูปะภะชาเป็นต้น. ก็หรือว่าในที่ใด
มีโพชฌังคูปะภะชา, ในที่นั้น ไม่มีฉฬังคูปะภะชา
เป็นต้น ดังนี้ เกิด.

ยถา เจตาสํ อตฺตโต เอกีภาโว,
เอวํ สงฺขารูปะภะชาวิปัสสนูปะภะชานมฺปิ.
ปณฺณา เอว ทิ ส่า กิจฺจวเสณ ทฺวิธา
ภินฺนา. ยถา ทิ ปุริสสฺส สายํ เกหํ ปวิฏฺฐํ
สปปิ อชปททฺทํ กเหตุวา ปริเยสมานสฺส
คํ อุตฺตโกฏฺฐเก นินฺนํ ทิสฺวา "สปปิโป นุ
โย, โน"ติ อวโลเกนตฺสสฺส โสวตฺตติคฺคตฺยํ
ทิสฺวา นิพฺพेमตฺติกสฺส "สปปิโป, น สปปิโป"ติ
วิจินเน มชฺฌตฺตตา โหติ, เอวเมว ยา
อารทฺธวิปัสสกสฺส วิปัสสนาณาณเณ
ลกฺขณตฺตเย ทิฏฺฐเณ สงฺขารานํ
อนิจฺจภาวาทิวิจินเน มชฺฌตฺตตา อูปฺปชฺชติ,
อัยํ วิปัสสนูปะภะชา นาม. ยถา ปน ตสฺส

แม้สังขารูปะภะชา และวิปัสสนูปะภะชา
ก็มีความเป็นอันเดียวกันโดยอรรถ เหมือน-
อย่างฉฬังคูปะภะชาเป็นต้นเหล่านี้. เพราะ
อุเบกขานั้น คือปัญญานั้นเอง ซึ่งแยกเป็น
๒ อย่าง โดยเกี่ยวกับกิจ. เปรียบเหมือนว่า
ในเวลาเย็นเมื่อบรูษธ้อไม้ มีปลายคูกกับ
เท้าแพะ (มีปลายเป็นง่าม) ค้นหางูที่เข้าไป
ยังเรือนอยู่ พงุนั้นนอนขดอยู่ที่ข้างแกลบ
ก็ตรวจดูอยู่ว่า "งู หรือไม่ใช่งู หนอ"
พอเห็นสวัสติกะ (ลายดอกจันทน์) ๓ แฉก
เข้า ก็หมดความสงสัย มีความเป็นกลาง
(วางเฉย) ในอันตรวจสอบว่า "งู, ไม่ใช่
งู" ฉันทิด, อุปไมยก็ฉันทันนั้นเหมือนกันเที่ยว

คุณภาสพรณี มหายศ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ปุริสสุส อชปททณฺฑเคน กาฬหิ สบฺปี คเหตุวา เมื่อพระโยคาวจรผู้ปรารถนาวิปัสสนา ได้เห็น
 "กิญฺตาคํ อิมํ สบฺปี อวิเทเจฺนฺโต อตฺตานณฺจ ไตรลักษณ์ด้วยวิปัสสนาญาณแล้ว ความเป็น-
 อิมินา อทฺธาเบฺนฺโต มุญฺเจยฺยณฺ"ติ กลาง (ความวางเฉย) ในอันตรวจสอบ
 มุญฺจนการเมว ปรีเยสโต คหณเฏ ภาวะที่สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงเป็นต้น อันใด
 มชฺฌตฺตคา โหติ, เอวเมว ยา ลกฺขณตฺตยสุส ย่อมเกิดขึ้น, นี้ ชื่อว่า วิปัสสนุเบกขา.
 ทิฏฺฐตฺตคา อาทิตฺเต วิย ตโย ภเว ปสฺสโต ส่วนเมื่อบุรุษนั้น ใช้ไม้มีปลายคูกกับเท้าแพะ
 สงฺขารคฺคหณเฏ มชฺฌตฺตคา, อยํ จับงูไว้มันแล้ว คิดว่า "เราจะพึงปล่อยงูนี้
สงฺขารุเบกฺขา นาม. อิติ วิปัสสนุเบกฺขาย ไม่ทำให้มันลำบากด้วย ไม่ให้งูนี้กัดตัวเอา
 สิหฺธาย สงฺขารุเบกฺขาปิ สิหฺธาว โหติ. ด้วยได้อย่างไรหนอ" ตั้งนี้แล้ว แสวงหาแต่
 อิมินา ปเนสา วิจฺจिनคฺคหณเฏสุ มชฺฌตฺต- อากาโรที่จะปล่อยไปเท่านั้น ก็มีแต่ความ
 สงฺขาเตน กิจฺเจเน ทฺวิธา ภินฺนาติ. เป็นกลางในอันจับไว้ ฉันท, อุปไมยก็ฉันทนั้น
 วีริยฺเบกฺขา ปน เวทฺฐุเบกฺขา จ เหมือนกันทีเดียว เมื่อพระโยคาวจรเห็นภาพ ๓
 อณฺณมณฺณณฺจ อวเสสาหิ จ อตฺตโต ภินฺนา ราวจะว่าถูกไฟไหม้อยู่ เพราะความที่เห็น
 เอวาติ. ไตรลักษณ์แล้ว ความเป็นกลางในอันถือเอา
 สังขาร อันใด, นี้ ชื่อว่า สังขารุเบกขา.
 โดยเหตุนี้ เมื่อสำเร็จวิปัสสนุเบกขาได้
 ก็ย่อมเป็นอัน สำเร็จสังขารุเบกขาได้ด้วย
 ที่เดียว. ก็อุเบกขานี้ แยกเป็น ๒ อย่าง
 โดยกิจ กล่าวคือ ความเป็นกลางในอัน
 ตรวจสอบ และในอันถือเอา^๕ ฉะนี้แล.

คุณภาสพรณี มหายศ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ส่วนวิริยเบกขาและเวทนูเบกขา แยกต่าง
จากกันและกัน และจากอุเบกขาที่เหลือโดย
สภาพะนั้นเทียว แล.

อติ อิมาสฺ อุเปกฺขาสฺ ฉานุเปกฺขา ในบรรดาอุเบกขาเหล่านี้ ตาม
อิธ อธิปฺเปตา. ส่า มชฺฌตฺตลฺกฺขณา; ประการดังกล่าวมานี้ ในที่ประสงค์เอา
อนาโภครสา, อพฺยาปารปฺจุปฺภฺจนา, ฉานุเบกขา. ฉานุเบกขานั้น มีความเป็น-
ปีติวิราทฺปภฺจนาติ. เอตฺถาห, นนุ จายํ กลางเป็นลักษณะ, มีความไม่คึกคាំងเป็นรส,
อตุตฺโต ตฺตรมชฺฌตฺตฺเปกฺขาว โหติ, ส่า มีความไม่พยายามเป็นปัจจุภฺจนา, มีความ
จ ปฺรหมตฺติยชฺฌาเนสฺปิ อตุตฺติ. ตสฺมา ตฺตราปิ สำรอกปีติได้เป็นปทัฏฺฐาน แล. ในอธิการนี้
อุเปกฺขโก จ วิหฺรตฺติ เอวมยํ วตฺตพฺพา ถามว่า, ก็ฉานุเบกขานี้ โดยอรรถก็เป็น
สียา, ส่า กสฺมา น วุตฺตาติ. ตฺตรมชฺฌตฺตฺเปกฺขา นั้นเอง มิใช่หรือ, และ
อปริพฺยตฺตฺกิจฺจโต. อปริพฺยตฺตํ ทิ ตสฺสา ตฺตรมชฺฌตฺตฺเปกฺขานั้น ก็มีอยู่ แม้ในปฐมฉาน
ตตุตฺถ กิจฺจํ วิตฺกฺกาทฺธิ อภฺยตฺตฺตา. อิธ และหุตติยฉาน. เพราะฉะนั้น แม้ในปฐมฉาน
ปนายํ วิตฺกฺกวิจฺจารปีติหิ อภฺยตฺตฺตา และหุตติยฉานนั้น ก็น่าจะตรัสถึงตฺตรมชฺฌต-
อุชฺชิตฺตฺสิรา วิย หุตฺวา ปริพฺยตฺตฺกิจฺจา ตฺตรมชฺฌตฺตฺเปกฺขานี้ไว้อย่างนี้เหมือนกันว่า เป็นผู้มิ
ชาตา, ตสฺมา วุตฺตาติ. อุเบกขาอยู่ ด้วย, เพราะเหตุไร จึงไม่
ตรัสถึงตฺตรมชฺฌตฺตฺเปกฺขานี้ไว้แล้ว. เฉลย-
ว่า เพราะมีกิจไม่ชัดเจน. จริงอยู่ กิจของ
ตฺตรมชฺฌตฺตฺเปกฺขานี้ ในปฐมฉานและ

คุณภาสพรณี มหายศ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

หุติยานั้น ไม่ชัดเจน เพราะถูกวิตกเป็นต้น
ครอบงำ. ส่วนตัตรมัชฌัตตเบกขานี้ ใน
หุติยานี้ เกิดเป็นธรรมชาติที่มีกิจชัดเจน
เป็นเหมือนโจคีระษะขึ้นได้ เพราะไม่ถูกวิตก
วิจารณ์และปืติครอบงำ, เพราะฉะนั้น จึง
ตรัสไว้.

นิฏฐิตา อุเปกฺขโก จ วิหรตีติ เอตสฺส.

สพฺพโส อตฺถวณฺณา.

จบการพรรณนาความแห่งปาฐะว่า อุเปกฺขโก

จ วิหรติ นี้ โดยประการทั้งปวง.

๘๕. อิทานิ สโต จ สมฺปชาโนติ

เอตฺถ สรียีติ สโต. สมฺมา ปชานาตีติ
สมฺปชาโน. ปุคฺคเสน สติ จ สมฺปชณฺณจ
วุตฺตํ. ตตฺถ สรณลกฺขณา สติ,
อปมฺมุสฺสนรสา, อารกฺขปจฺจุปฺปฏฺฐานา.
อสมฺโมหลกฺขณํ สมฺปชณฺณํ, ธีรณรสี,
ปวิจยปจฺจุปฺปฏฺฐานํ.

๘๕. บัณฑิตนี้ เป็นคำพรรณนาความใน

คำว่า สโต จ สมฺปชาโน (ระลึกได้ รู้ชัด
โดยชอบได้ด้วย) นี้ พระโยคาวจร ชื่อว่า
สโต เพราะอรรถว่า ระลึกได้. ชื่อว่า
สมฺปชาโน เพราะอรรถว่า รู้ชัดโดยชอบได้.
เป็นอันตรัสสติ และสัมปชัญญะไว้โดยบุคคล.
ในสติและสัมปชัญญะนั้น สติ มีความระลึกได้
เป็นลักษณะ, มีความไม่หลงลืมเป็นรส,
มีความรักษาไว้เป็นปัจจุปัฏฐาน. สัมปชัญญะ
มีความไม่ลุ่มหลงเป็นลักษณะ, มีการพิจารณา
เป็นรส, มีความเลือกเฟ้นเป็นปัจจุปัฏฐาน.

คุณภาสพรรณี มหายศ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ตตถ ภิณฺจาปิ อิทํ สติสํมุขณฺณํ ในฉานเหล่านั้น สติและสัมปชัญญะนี้
 ปุริมชฺฌาเนสุปิ อตฺถิ. มฺหุจฺสูสฺสูสฺสูสํ หิ มีอยู่แม้ในฉานต้น ๆ ก็จริง. เพราะว่า คนที่
 อสํมุขานสฺสูสํ อุปจารมตฺตมฺปิ น สํมุขชฺชติ, มีสติหลงลืม ไม่มีสัมปชัญญะ ย่อมไม่สำเร็จ
 ปเคว อปฺปนา. โฉฟาริกตฺตทา ปน เตสํ แม้เพียงอุปจาระ, จะบ่วงกล่าวไปไยถึง
 ฉานานํ ภูมิมํ วิย ปุริสสฺสูสํ จิตฺตสฺสูสํ กตฺติ สุขา อับปนาเล่า. ถึงกระนั้น เพราะความที่ฉาน
 โทติ, อพฺยตฺตํ ตตฺถ สติสํมุขณฺณกิจฺจํ. เหล่านั้นหายาบ จิตจึงมีอันดำเนินไปได้สะดวก
 โฉฟาริกงฺคปฺปหาเนน ปน สุขุมตฺตทา อิมสฺสูสํ เหมือนอย่างบุรุษเดินไปบนพื้นดิน (ซึ่งเป็น
 ฉานสฺสูสํ ปุริสสฺสูสํ ชุรธารายํ วิย ที่กว้างและเรียบ เดินได้สะดวก) ฉะนั้น,
 สติสํมุขณฺณกิจฺจํปริกฺกหิตา เอว จิตฺตสฺสูสํ กิจของสติและสัมปชัญญะในฉานต้น ๆ นั้น จึง
 กตฺติ อิจฺฉิตฺตพฺพาติ อีเชว วุตฺตํ. ภิณฺจิจฺ ไม่ชัดเจน. แต่เพราะความที่ฉานนี้(ตติยฉาน
 ภิณฺโย, ยถา เชนฺูปโก วจฺโฉ เชนฺุโต นี้) ละเอียดย โดยการละองค์หายาบได้ จึง
 อปฺนํโต อรฺกฺขิมมาโน ปุนฺเทว เชนฺุ จำต้องปรารธนา ความดำเนินไปแห่งจิต
 อุปคจฺจติ, เอวมิทํ ตติยฉานสฺสูสํ ปิตฺติโต ที่กิจแห่งสติ และสัมปชัญญะประทับระคอง
 อปฺนํตํ, ตํ สติสํมุขณฺณารฺกฺขเณ ไว้แล้วเท่านั้น เหมือนอย่างบุรุษเดินไปบนที่
 อรฺกฺขิมมานํ ปุนฺเทว ปิตฺติ อุปคจฺเจยฺย, แหลมคม ฉะนั้น เพราะเหตุนี้จึงตรัสสติและ
 ปิตฺติสํมุขตฺตเมว ลียา. สุขเ จาปิ สตฺตทา สัมปชัญญะไว้ในตติยฉานนี้เท่านั้น. จะว่าให้
 สวารชฺชนฺติ, อิทฺถจ อติมธฺรํ สุขํ, ตโต ยิ่งขึ้นไปอีกหน่อย คือ ฟังทราบ ว่า ข้อว่า
 ปรี สุขภาวา. สติสํมุขณฺณานฺุภาเว สโต จ สํมุขานโน นี้ ตรัสไว้ในตติยฉานนี้
 ปเนตฺถ สุขเ อสวารชฺชนา โทติ, โน เท่านั้น เพื่อแสดงความหมายพิเศษนี้ว่า

คุณวิรัช คุลยาทร

อุทิศให้ นางเอม คุลยาทร

อณฺณภาติ อิมฺปิ อตุถวิเสสี ทสฺเสตุ อิทํ
อิธว วุตฺตุนฺติ เวทิตพฺพุนฺติ.

เปรียบเหมือนลูกโคที่ติดแม่ ถูกพรากจากแม่-
โคแล้ว เมื่อไม่รักษาไว้ก็จะเข้าไปหาแม่โค
อีกนั่นเทียว ฉนฺใด, สุขในตติยฉนฺนี้ ถูก
พรากจากปีติแล้ว, เมื่อไม่รักษาสุขนั้นไว้ด้วย
เครื่องรักษา คือสติ และสัมปชัญญะ ก็จะพึง
เข้าไปสู่ปีติอีกนั่นเทียว, คือ พึงเป็นสุขที่
สัมปยุตกับปีตินั้นแหละ ฉนฺนั้น. ฉนฺนี้ แม้สัตว์
ทั้งหลาย ก็ย่อมกำหนดนึกในสุข, และสุขนั้นก็
รสร้อยนัก, เพราะไม่มีสุขยิ่งไปกว่านั้น.
ถึงอย่างนั้น ความไม่กำหนดนึกในสุข ใน
ตติยฉนฺนี้ ก็ยังมีได้ โดยอานุภาพแห่งสติและ
สัมปชัญญะ, ไม่ใช่โดยประการอื่นดังนี้
ฉนฺนี้แล.

อิทานิ สุขญจ กายเณ ปฏิสเวเทตฺติ
เอตฺถ กิจฺจาปี ตติยฉนฺนสมฺมุคฺคิโน สุข-
ปฏิสเวทนาโกโค นตฺถิ. เอวํ สนฺเตปิ
ยสฺมา ตสฺส นามกายเณ สมฺปยุตฺตํ สุขํ.
ยํ วา ตํ นามกายสมฺปยุตฺตํ สุขํ,
ตํสมฺมุจฺจาเนนสฺส ยสฺมา อติปณฺเฑน รุเปณ

บัดนี้ จะเป็นคำพรรณนาความในชื่อว่า
ย่อมเสวยสุขด้วยกายด้วย นี้ พระโยคาวจร
ผู้พร้อมเพรียงด้วยตติยฉนฺ ไม่มีการคำนึงถึง
การเสวยสุข ก็จริง. แม้ว่าเป็นอย่างนี้(แต่)
เพราะเหตุที่สุขของเธอ สัมปยุตกับนามกาย.
หรือว่าสุขที่สัมปยุตกับนามกายนั้น ฉนฺใด,

คุณมาลินี ศุภยาทร อุทิศให้

นางบุญมา ศุภยาทร, นางบุญเหลือ การ์เนียร์ และนางกิม พิณทริย์

รูปกาโย ฌุโจ^๑, ยสฺส ฌุจฺจตฺตา^๒ ฌานา เพราะเหตุที่ รูปกายของพระโยคินี้ ถูกรูป
 วุจฺจโศปิ สฺขี ปฏิสฺสเวเทยฺย. ตสฺมา อันประณีตยิ่ง ซึ่งมีสุขนั้นเป็นสมุฏฐานกระทบ
 เอตมตฺถํ หสฺสเสนฺโต สุขญฺจ กาเยน แล้ว, ซึ่งเพราะความที่รูปกาย ถูกรูปอัน
 ปฏิสฺสเวเทตฺติ อาท. ประณีตยิ่งกระทบแล้ว พระโยคาวจร แม้ว่า
 ออกจากฌานแล้ว ก็ยังพึงเสวยสุขได้.
 ฉะนั้น พระผู้มีพระภาค เมื่อจะทรง
 แสดงความชอบนี้ จึงตรัสว่า สุขญฺจ กาเยน
 ปฏิสฺสเวเทติ ดังนี้.

๘๖. อิทานิ ยฺนคํ อริยา อวจิขฺนติ
อุเปกฺขโก สตีมา สุขวิหารีติ เอตถ ยํ
 ฌานเหตุ ยํ ฌานการณา ตํ ตติยฌาน-
 สมฺมุติบุคคลํ พุทฺธาทโย อริยา อวจิขฺนติ
 เทเสนฺติ ปณฺณเปเนติ ปฏฺฐเปเนติ วิวรฺนติ
 วิฆนฺติ อุตฺตทานิกโรเนติ ปกาเสนฺติ,
 ปลฺลิสฺนตฺตีติ อธิปฺปาโย. กิณฺติ ? อุเปกฺขโก
 สตีมา สุขวิหารีติ. ตํ ตติยํ ฌานํ อุปสมฺมุชฺช
 วิหเรตฺตีติ เอวเมตฺถ โยชนา เวทิตพฺพา.

๘๖. บัณฑิตนี้ จะเป็นคำพรรณนาความ
 ในชื่อว่า พระอริยเจ้าทั้งหลาย ย่อมกล่าวถึง
บุคคลผู้พร้อมเพียงด้วยฌานนั้น ว่าเป็นผู้มี
อุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข ดังนี้ เพราะเหตุ
แห่งตติยฌานใดเป็นต้น นี้ บัณฑิตพึงทราบคำ
 ประกอบความในบทนี้ อย่างนี้ว่า พระ-
 อริยเจ้าทั้งหลาย มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น
 ย่อมกล่าวว่ คือแสดง บัญญัติ แต่งตั้ง เปิดเผย
 จำแนก กระทำให้ขึ้น ประกาศ, อธิบายว่า

^๑ ฉ. ฌุโจ.

^๒ ฉ. ฌุจฺจตฺตา.

ย่อมสรรเสริญ บุคคลผู้พร้อมเพรียงด้วย
 ตติยานั้น เพราะเหตุแห่งฉันทาใจ คือ
 เพราะฉันทาใจเป็นการณ์. สรรเสริญว่า
 อย่างไร ? สรรเสริญว่า เป็นผู้มึนเมา
 มีสติ อยู่เป็นสุข ดังนี้. ย่อมถึงซึ่งตติยาน
 นั้นอยู่ ดังนี้เกิด.

กสฺมา ปเนตฺ เต เอวํ ปสฺสนตฺติ.
 ปสฺสสารทโต. อยํ หิ ยสฺมา อตฺตมธฺรสุเช
 สุขปารมิตฺตเตปิ ตติยฉณานเ อุกุชโก,
 น ตตฺถ สุขาภิสงฺเคน อากทฺตยติ, ยถา จ
 ปีติ น อุบุชฺชติ, เอวํ อุပ္ภูจิตฺตสฺสตีตาย
 สติมา. ยสฺมา จ อริยกนฺตํ อริยชนเสวิตเมว
 จ อสงฺกิลฺภุํ สุขํ นามกาเยน ปฏิสฺสเวเทติ,
 ตสฺมา ปสฺสสารทโท โหติ. อิติ ปสฺสสารทโต
 นํ อริยา เต เอวํ ปสฺสสารทเหตุญฺเต กุณเ
 ปกาเสนฺตา "อุกุชโก สติมา สุขวิทาร์"ติ
 เอวํ ปสฺสนตฺติ เวทิตพฺพํ.

ก็เพราะเหตุไร พระอริยเจ้าเหล่านั้น
 จึงสรรเสริญบุคคลนั้นไว้อย่างนี้เล่า. ตอบว่า
 เพราะเป็นผู้ควรสรรเสริญ. จริงอยู่ เพราะ
 เหตุที่พระโยคีนี้ เป็นผู้มึนเมาในตติยาน
 อันมีสุขที่มีรสอร่อยยิ่งนัก ทั้งถึงแล้วซึ่งสุขอัน
 เป็นบารมี, ไม่ถูกเครื่องข้องคือสุขใน
 ตติยานนั้นจนครั้งไว้, และเป็นผู้มีสติ โดย
 ความที่เข้าไปตั้งสติไว้ โดยประการที่ปีติ
 จะไม่เกิดขึ้น. และเพราะเหตุที่เสวยสุขที่ไม่
 เสรำหมอง ที่พระอริยเจ้าพอใจ และที่
 อริยชนเสพแล้วนั้นเที่ยวด้วยนามกาย, ฉะนั้น
 จึงเป็นผู้ควรสรรเสริญ. บัณฑิตพึงทราบ
 ว่า เพราะเป็นผู้ควรสรรเสริญ อย่างนี้

คุณสิทธิชัย สัมปัญญาเลิศ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

พระอริยเจ้าเหล่านั้น เมื่อจะประกาศคุณอัน
เป็นเหตุ แห่งความเป็นผู้ควรสรรเสริญ
อย่างนี้ จึงสรรเสริญเขาว่า "เป็นผู้มีอุเบกขา
มีสติ อยู่เป็นสุข" ดังนี้.

ตติยนฺติ คณานุปุพฺพตา ตติยํ, อิหิ
ตติยํ สฺมาปชฺชตีติปิ ตติยํ. ยํ ปน วุตฺตํ
"เอภฺกฺวิปฺพหิเน ทฺวํคสมฺมฺนาคตฺน"ติ, เอตฺถ
ปีติยา ปทานวเสน เอภฺกฺวิปฺพหิเนตา
เวทิตฺพฺพา. สฺวา ปเนสฺวา ทฺุติยชฺฌานสฺส
วิตกฺกวิจฺจารา วิย อปฺปนาทฺขณฺเวยว ปหิยฺติ.
เตนสฺส^๑ สฺวา ปทานงฺกฺนฺติ วุจฺจติ. สฺขํ
จิตฺเตกฺกคฺคตาติ อิมฺสํ ปน ทฺุณฺนํ
อุปฺปตฺตฺวิวเสน ทฺวํคสมฺมฺนาคตฺตา เวทิตฺพฺพา.
ตสฺมา ยํ วิภฺงฺเค "ฉานนฺติ อุเบกฺขา
สตีสมฺมุชฺฌณฺ์ สฺขํ จิตฺตสฺสเอภฺกฺคฺคตา"ติ^๒
วุตฺตํ, ตํ สปริกฺขารํ ฉานํ ทสฺเสตฺถ
ปริยาเยน วุตฺตํ. จเปตฺวา ปน

บทว่า ตติยํ ความว่า ชื่อว่า ตติยะ
(ที่ ๓) ก็โดยลำดับแห่งการนับ, ฉานนี้ชื่อว่า
ตติยะ เพราะอรรถว่า พระโยคีเข้าเป็น
ครั้งที่ ๓ ดังนี้ ก็ได้. ส่วนคำที่กล่าวว่
"ละองค์เดียว ถึงพร้อมด้วยองค์ ๒" ดังนี้
ใด, ในคำนี้ พึงทราบความเป็นฉานละองค์-
เดียว โดยเกี่ยวกับการละปีติ เกิด. ก็ปีติ
นั้น ถูกละไปในอัปปนาขณะนั่นเอง ดูวิตก
และวิจารณ์ที่ถูกละไปในอัปปนาขณะ แห่ง
หุติยฉานฉะนั้น. เพราะเหตุนี้ จึงกล่าวถึง
ปีตินั้น ว่า เป็นองค์ที่ควรละแห่งฉานนั้น.
ส่วนความเป็นฉานถึงพร้อมด้วยองค์ ๒ พึง
ทราบได้ โดยเกี่ยวกับความอุบัติแห่งองค์ ๒

^๑ ฉ. เตน นสฺส.
^๒ อภ. วิ. ๓๕/๓๕๑.

คุณสิทธิชัย สัมปัญญาเลิศ
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

วิสุทธิธรรมรังค ป.ท.๒-๑๑

อุเบกขา สติสัมปชัญญะ นินฺนปริยาเยน เหล่านี้ คือ สุข จิตเตกัคตา. เพราะฉะนั้น
 อุปนิชฌานลกขณฺณปตฺตํ อํกานํ วเสน คำที่ตรัสไว้ ในปกรณ์วิภังค์ ว่า "บทว่า ฌาน
 ทฺวํกฺกิเมเวตํ โหติ. ยถา "กตมํ ตสฺมี ได้แก่ อุเบกขา สติ สัมปชัญญะ สุข เอกัคตา
 สมเย ทฺวํกฺกึ ฌานํ โหติ, สุขํ แห่งจิต" ดังนี้ใด, คำนั้น ตรัสไว้โดยปริยาย
 จิตฺตสฺเสกฺกตฺตา"ติ.^๑ เสสํ ปรมชฺฌาเน เพื่อแสดงฌานพร้อมทั้งบริวาร. แต่ว่า
 วุตฺตณฺยเมว. ยกเว้นอุเบกขา สติ และสัมปชัญญะเสีย
 ฌานํ ก็มีองค์ ๒ เท่านั้น โดยนินฺนปริยาย โดย
 เกี่ยวข้องกับองค์ที่ถึงการเข้าไปเพ่ง (อารมณ์)
 เป็นลักษณะ. เหมือนอย่างที่ตรัสไว้ว่า "ฌาน
 ที่มีองค์ ๒ ในสมัยนั้นเป็นใจ, ได้แก่ สุข
 และเอกัคตาแห่งจิต" ดังนี้. บทที่เหลือ
 ก็มีนัยอันได้กล่าวแล้วในปฐมฌานนั่นเอง.

จตุตถฌานกถา

กล่าวด้วยจตุตถฌาน

๘๑. เอวํ อธิคเต ปน ตสฺมิปิ
 วุตฺตณฺยเมว ปณฺจหากาเรหิ จินฺนวสีนา

๘๑. ก็พระโยคี พึงเป็นผู้สั่งสมวสีโดย
 อาการ ๕ แม้ในตติยฌานที่บรรลุแล้วอย่างนี้

^๑ อภ. วิ. ๓๕/๓๕๗, อภ. ส. ๓๔/๔๖.

คุณสิทธิชัย สัมปัญญา เลิศ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อุบุชชติ. ตโต ตสฺมีเยวารมฺมเณ จตุตาริ ว่า "ปฐวี ปฐวี" เพื่อละองค์หยาบ และเพื่อ
 ปรจ วา ชวนานิ อุบุชชชติ, เยสิ ได้มาซึ่งองค์สงบอยู่ มโนทวาราวชชนะย่อม
 อวसानเ เอกิ รูปาวจริ จตุตถชฺฌานิกิ, เกิดขึ้น ตัด (กระแส) ภวังค์ ในขณะที่จะพึง
 เสสานิ วุตตูปการาเนว กามาวจรานิ. กล่าวได้ว่า "จตุตถฌานจักเกิดขึ้นเดี๋ยวนี้ละ"
 อยิ ปน วิเสโส, ยสฺมา สุขเวทนา กระทำปฐวีกสิณนั้นนั่นแหละ ให้เป็นอารมณ์.
 อทุกขมสุขาย เวทนาย อาเสวนปรจฺเจเน ต่อจากนั้น ชวนะ ๔ หรือ ๕ ดวง ย่อม
 ปรจฺเจโย น โหติ, จตุตถชฺฌาเนว^๑ เกิดขึ้นในอารมณ์นั้นนั่นแหละ, ซึ่งชวนะ
 อทุกขมสุขาย เวทนาย อุบุชชชิตัพพิ, ตสฺมา ดวงสุดท้ายดวงเดียว เป็นรูปาวจร มี
 ตานิ อุเบกขาเวทนาสมฺปยุตฺตานิ โหนติ. จตุตถฌาน, ดวงที่เหลือเป็นกามาวจร ซึ่งมี
 อุเบกขาสมฺปยุตฺตคฺคาเยว เจตฺถ ปิทีปิ ประการดังได้กล่าวแล้วนั้นเทียว. ส่วน
 ปริหายตีติ. เอกุตาวตา เจส สุขสฺส จ ต่อไปนี้ เป็นข้อที่แปลกไป, เพราะเหตุที่
 ปทานา ทุกฺขสฺส จ ปทานา ปุพฺเพ สุขเวทนา ย่อมไม่เป็นปัจจัยโดยอาเสวน-
 โสมนสฺสโทมนสฺसानิ อตฺถงฺกมา อทุกขมสุขิ ปัจจัย แก่ทุกขมสุขเวทนา (อุเบกขา-
 อุเบกขาสติปาริสฺสฺหิ จตุตฺถิ ฌานิ อุปสมฺบุชช เวทนา), อทุกขมสุขเวทนา พึงเกิดขึ้นใน
 วิหริตี^๒ เอวมเนน เอกงฺควิปฺปหิณี จตุตถฌานแน่เทียว, ฉะนั้น ชวนะ
 ทฺวงฺกสมฺนฺนาคํ ติวิธกฺลฺยาณํ ทสฺลกฺขณสมฺปนฺนํ เหล่านั้น จึงเป็นอันสัมปยุตกับอุเบกขา-
 จตุตถชฺฌานิ อธิคํ โหติ ปฐวีกสิณิ. เวทนา. และเพราะความที่สัมปยุตกับ
 อุเบกขานั้นนั่นแหละ ในจตุตถฌานนี้ จึงละแม้ปิที

^๑ ฉ. จตุตถชฺฌาเน จ.

^๒ ที. สี. ๔/๑๐๐, อภิ. ส. ๓๔/๔๗.

คุณสิทธิชัย ลีมปัญญาเลิศ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ฉะนั้นแล. ก็โดยลำดับภาวนาเพียงเท่านั้น
 พระโยคาวจรนี้ จึงชื่อว่า เข้าถึงจตุตถฌาน
 อันไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข มีสติบริสุทธิ์ เพราะ
 อุกเขขา อยู่ เพราะละสุขได้ด้วย เพราะละ
 ทุกข์ได้ด้วย เพราะความดับไปแห่งโสมนัส
 และโทมนัสในกาลก่อนนั้นเทียว. จตุตถฌาน
 ที่ละองค์เดียว ถึงพร้อมด้วยองค์ ๒ มี
 ความงาม ๓ ประการ สมบูรณ์ด้วยลักษณะ
 ๑๐ ที่พระโยคินั้นบรรลุแล้ว อย่างนี้ ชื่อว่า
 เป็นปฐมวิกสิต.

๘๘. ตตถ สุขสฺส จ ปหานา ทุกขสฺส
จ ปหานาติ กายิกสุขสฺส จ กายิกทุกขสฺส
 จ ปหานา. ปุพฺเพวาทิ ตํ จ โข ปุพฺเพว,
 น จตุตถฌานกฺขณ. โสมนสฺสโทมนสฺसानํ
อตฺตงฺกมาติ เจตสิกสุขสฺส จ เจตสิกทุกขสฺส
 จาติ อิมสฺสมี ทฺวินนํ ปุพฺเพว อตฺตงฺกมา,
 ปหานา อิจฺเจว วุตฺตํ โหติ.

๘๘. ในบทเหล่านั้น ชื่อว่า
เพราะละสุขได้ด้วย เพราะละทุกข์ได้ด้วย
 ความว่า เพราะละสุขทางกาย และทุกข์
 ทางกาย. คำว่า ในกาลก่อนนั้นเทียว
 ความว่า ก็การละนั้นแล ย่อมมีในกาลก่อน
 นั้นเทียว, ไม่ใช่มีในขณะแห่งจตุตถฌาน.
 ชื่อว่า เพราะความดับไปแห่งโสมนัสและ
โทมนัส ความว่า เพราะความดับไป, มี
 อรรถาธิบายว่า เพราะละเสียได้ ในกาล

คุณสิทธิชัย สัมปัญญาเลิศ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ก่อนนั้นเที่ยว ซึ่งธรรมทั้งสอง เหล่านี้ คือ
สุขทางใจ และทุกข์ทางใจ.

กทา ปน เตสึ จ^๑ ปทานิ โหตีติ.
จตุณัน ฌานานัน อุปจารกฺขณเ. โสมนัสสณฺธิ
จตุตฺถชฺฌานสฺส อุปจารกฺขณเเยว ปหียตี.
ทุกฺขโทมนัสสฺสชานี ปรมหุตฺถิตฺตียนัน^๒
อุปจารกฺขณเส. เอวเมเตสึ ปทานกฺกเมเนว
อวุตฺตทานมฺปิ อินฺทริยวิภังฺเก ปน อินฺทริยานัน
อุทฺเทสฺสกฺกเมเนว อิทาปิ วุตฺตทานัน สุขทุกฺข-
โสมนัสสโทมนัสสานัน ปทานัน เวทิตพฺพ.

ก็ในเวลาไหนเล่าจึงจะมีการละธรรม
เหล่านั้น. ตอบว่า ในอุปจารขณะแห่งฌาน ๔.
เพราะว่า โสมนัส ถูกละไปในอุปจารขณะแห่ง
จตุตถฌานนั้นเที่ยว. ทุกข์ โทมนัส และสุข
ถูกละไปในอุปจารขณะแห่งปฐมฌาน ทุติยฌาน
และตติยฌาน (ตามลำดับ). การละสุข ทุกข์
โสมนัส และโทมนัส เหล่านี้ ซึ่งแม้มิได้
ตรัสไว้โดยลำดับแห่งการละเลย ถึงกระนั้น
ก็ตรัสไว้ แม้ในจตุตถฌานนี้ อันบัณฑิตพึงทราบ
โดยลำดับหัวข้อแสดงอินทรีย์ทั้งหลาย ใน
อินทรีย์วิภังคินั้นเที่ยว เกิด.

ยถิ ปเนตานิ ตสฺส ตสฺส ฌานสฺส
อุปจารกฺขณเเยว ปหียนฺติ, อถ กสฺมา
"กตฺถ จุปฺปนัน ทุกฺخينฺทริยํ อปริเสสฺสิ
นิริชฺฌตฺติ, อถ ภิกฺขเว ภิกฺขุ วิวิจฺเจว

ก็ถ้าหากว่า สุขเป็นต้นเหล่านี้ ถูก
ละไปในอุปจารขณะแห่งฌานนั้น ๆ นั้นเที่ยว
ไซ้, เมื่อเป็นเช่นนั้น เพราะเหตุไร จึง
ตรัสความดับ (แห่งสุข) ไว้ในฌานทั้งหลาย

^๑ ฉ. จ-สทฺโท น ทิสฺสตี.

^๒ ฉ. ปรมหุตฺถิตฺตียชฺฌานานัน.

คุณลิขิตชัย สัมปัญญาเลิศ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ตถา ทิ นานาวชฺชเน ปจฺมชฺฌานุปจาเร
 นิรุทฺธสฺสาปิ ทุกฺขินฺทริยสฺส ทิสฺสกสาทิ-
 สมฺผลสฺเสน วา วิสฺมาสนฺนุปตาเปเน วา ลียา
 อุปฺปตฺติ, น เตวว อนฺโตอุปฺปนายิ.
 อุปฺปจาเร วา นิรุทฺธมฺเปตฺติ น สฺสฺสฺสฺ นิรุทฺธ
 โทติ, ปฏฺิปกฺกฺเขเน อวิทฺตตฺตฺตา. อนฺโตอุปฺปนายิ
 ปน ปิตฺติผรณฺเน สพฺโพ กาโย สฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส
 โทติ, สฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส
 โทติ ทุกฺขินฺทริยิ, ปฏฺิปกฺกฺเขเน วิทฺตตฺตฺตา.
 นานาวชฺชเนเยว จ ทฺติยชฺฌานุปฺปจาเร
 ปหีนฺสฺสาป^๑ โทมนฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส
 วิทฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺก
 จ สฺติ อุปฺปชฺชตฺติ. วิทฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺก
 จ สฺติ อุปฺปชฺชตฺติ. ยตฺถ ปน อุปฺปชฺชตฺติ, ตตฺถ
 วิทฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺก
 ทฺติยชฺฌานุปฺปจาเร วิทฺกฺกฺกฺกฺกฺก
 ลียา อุปฺปตฺติ, น เตวว ทฺติยชฺฌานู,
 ปหีนฺสฺสาปจฺยตฺตฺตา. ตถา ทฺติยชฺฌานุปฺปจาเร

จริงอย่างนั้น ในอุปจาระแห่งปฐมฌาน
 อันมีอาวัชชนะต่าง ๆ กัน ทุกขินทรีย์แม้ว่าดับ
 ไปแล้ว ก็พึงมีความเกิดขึ้นได้ เพราะสัมผัส
 แห่งเหลือบยุงเป็นต้นบ้าง เพราะความ
 ปวดเมื่อย อันเกิดจากที่นั่งไม่เรียบบ้าง,
 แต่ว่าภายในอัปปนา ไม่มีมีความเกิดขึ้นได้เลย
 เทียว. อีกอย่างหนึ่ง ในอุปจาระ ทุกขินทรีย์
 นี้ แม้จะดับไปแล้ว ก็ไม่เชื่อว่าเป็นอันดับไป
 ด้วยดี, เพราะยังไม่ถูกรธรรมที่เป็นปฏิปักร
 กำจัด. ส่วนภายในอัปปนาสรรพางค์กาย
 เป็นอันก้าวลงสู่ความสุข เพราะความแผ่ไป
 แห่งปีติ, ก็ทุกขินทรีย์ของพระโยคี ผู้มีกาย
 ก้าวลงสู่ความสุขแล้ว ย่อมเป็นอันดับแล้ว
 ด้วยดี, เพราะถูกรธรรมอันเป็นปฏิปักร
 กำจัด. อนึ่ง ในอุปจาระแห่งทฺติยฌานอันมี
 อาวัชชนะต่าง ๆ กันนั้นแหละ โทมนฺสฺสฺสฺสฺสฺส
 แม้จะถูกละไปแล้ว ก็พึงมีความเกิดขึ้นได้
 เพราะเหตุที่โทมนฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส เมื่อมีความ

^๑ ฉ. ปหีนฺสฺส, ม. ปหีนฺสฺสาป.

ก็พึงมีความเกิดขึ้นได้ เพราะอยู่ใกล้ปีติ และ เพราะยังไม่ก้าวล่วงเสียได้โดยชอบ ด้วย ไม่มีอุเบกขาอันถึงอัปปนา, แต่ว่าในจตุตถ- ฌานไม่มีความเกิดขึ้นได้เลยทีเดียว. เพราะ ฉะนั้น ที่ทรงกระทำศัพท์ว่า ไม่เหลือ ไว้ใน ปาฐะนั้น ๆ ว่า ทุกขันธ์ที่เกิดขึ้นแล้วย่อม ดับไปไม่เหลือ ในปฐมฌานนี้ คั้งนี้เป็นต้น ก็โดยเหตุดังกล่าวมานี้.

เอตถาหิ "อเถวํ ๓๓ ๓๓ ในอธิการนี้ ถามว่า "เมื่อเป็นเช่นนั้น ฌานสุสุปะจาเร ปทีนปิ เอตา เวทนา เพราะเหตุไร พระผู้มีพระภาคจึงทรงรวบรวม เวทนาเหล่านี้ ทั้งที่ถูก ละไปแล้ว อธิ กัสมา สมหาภู๑ติ ? สุขคฺคกฺกคฺคํ. ยา รวมเวทนาเหล่านี้ ทั้งที่ถูก ละไปแล้ว หิ อญํ อทุกขมสุขนฺติ เอตถ อทุกขมสุขา ในอุปจาระแห่งฌานนั้น ๆ ตามประการ เวทนา วุตฺตา, ส่า สุขุม่า ทฺวิญญะยฺยา ที่กล่าวมานี้ มาไว้ในจตุตถฌานนี้แล้ว" ? น สกฺกา สุขเณ กเหตฺ, ๓๓มา ยถา นาม ๓๓มา เพื่อให้ออเอา ได้โดยง่าย. ทฺจฺจ ๓๓ ยถา วา ตถา วา อุปสงฺกมิทฺวา เพราะว่า อทุกขมสุขเวทนา(อุเบกขา- กเหตฺ อสกฺกญะยฺย ๓๓ โคณ ๓๓ สุขคฺคกฺกคฺคํ เวทนา) ที่ตรัสไว้ในคำว่า อันไม่มีทุกข์ โคโป เอกสมิ วเช สพฺพา กาโว สมหาหริ, ไม่มีสุข นี้ใด, อทุกขมสุขเวทนานั้น เป็น อเถเกกํ นีหฺรนฺโต ปฏฺิปาฎฺิยา อากตฺ ๓๓มาชาติสุขุมรู้ได้ยาก ใคร ๆ ไม่อาจที่จะ

^๑ สมหาหริ (สมนตปาสาทิกา. ๑/๑๗๐).

"อัย โส ฌนฺท นนฺ"ติ ตมฺปิ กาหยติ, ถือเอาได้โดยง่าย, เพราะฉะนั้น พระผู้มี
 เหวเมว ภควา สุขุคฺคหณตฺถิ สพฺพา เอตา พระภาค ทรงประสงค์จะให้ถือเอาได้โดย
 สมําหริ. เอวณฺหิ สმაหฺงา เอตา ง่าย จึงทรงรวบรวมเวทนาทั้งหมด เหล่านี้
 ทสฺเสตฺวา ยํ เนว สุขํ น ทุกฺขํ น โสมนสฺส ไว้ (ในจตุตถฌานนี้). ด้วยว่า ครั้นทรง
 น โทมนสฺส, อัย อทุกฺขมสุขา เวทนาติ แสดงเวทนาที่ทรงรวบรวมมาเหล่านี้ อย่างนี้
 สกฺกา โหติ เอสา กาหยติ. แล้ว ก็ทรงอาจที่จะให้ถือเอาอทุกฺขมสุข-

เวทนานี้ได้ว่า ธรรมชาติที่เสวยอารมณ์ อัน
 ไม่ใช่สุข ไม่ใช่ทุกข์ ไม่ใช่โสมนัส ไม่ใช่
 โทมนัส อันใด, นี้ชื่อว่า อทุกฺขมสุขเวทนา
 ดังนี้ เหมือนอย่างนายโคบาล ประสงค์จะให้
 เขาจับเอาโดยง่าย ซึ่งโคพยศอันใคร ๆ ไม่
 อาจเข้าไปจับเอาได้โดยประการใด ประ-
 การหนึ่ง จึงต้อนโคทุกตัวมาไว้ในคอก
 เดียวกัน, ลำคับนั้นก็ปล่อยมันออกไปที่ละตัว
 บอกให้เขาจับเอาตัวที่มาถึงโดยลำคับ แม้
 นั้น ว่า "นี่คือโคตัวนั้น จงจับมันไว้" ดังนี้.

อปิจ อทุกฺขมสุขาย เจโตวิมุตฺตียา อิกนัยหนึ่ง ฟังทราบว่ ตรีสเวทนา
 ปจฺจยทสฺสนตฺถิ จาปี เอตา วุตฺตาคติ เหล่านี้ไว้ แม้เพื่อแสดงปัจจัยแห่งเจโตวิมุตติ

คุณพวงหยก ประสมไชย

อุทิศส่วนกุศลให้ ม.ล.ถวิล ศิริวงศ์

เวทิตพฺพา. ทุกฺขปฺปทานาทโย หิ ตสฺสา อั้นไม่มีทุกข์ไม่มีสุข. จริงอยู่ การละทุกข์
 ปจฺจยา. ยถา "จตุตฺตารอ โข อาวุโส เป็นต้น เป็นปัจจัยแห่งเจโตวิมุตติอันไม่มีทุกข์
 ปจฺจยา อทฺทกฺขมสุขาย เจโตวิมุตฺตียา ไม่มีสุขนั้น. เหมือนอย่างที่ท่านพระสารีบุตร
 สฺมาปตฺตียา. อิทาวุโส ภิกฺขุ สุขสฺส จ เถระกล่าวไว้ว่า "กฺุรท่านผู้มีอายุ ปัจจัย
 ปทานา ฯเปฯ จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺมุขํ เพื่อการเข้าเจโตวิมุตติ อั้นไม่มีทุกข์ไม่มีสุข
 วิหฺรติ. อิมะ โข อาวุโส จตุตฺตารอ ปจฺจยา มี ๔ อย่างแล. กฺุรท่านผู้มีอายุ ภิกฺษุใน
 อทฺทกฺขมสุขาย เจโตวิมุตฺตียา สฺมาปตฺตียา"๑. พระศาสนานี้ เพราะละสุขได้ด้วย ฯลฯ
 (เพราะละทุกข์ได้ด้วย เพราะความดับไป
 แห่งโสมนัสและโทมนัส ในกาลก่อนนั้นเทียว)
 จึงถึงซึ่งจตุตถฌาน (อั้นไม่มีทุกข์ไม่มีสุข)อยู่.
 กฺุรท่านผู้มีอายุ ปัจจัยเพื่อการเข้าเจโตวิมุตติ
 อั้นไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข มี ๔ อย่าง เหล่านี้แล"
 ตั้งนี้.

ยถา วา ฌณฺตถ ปหีนาปี อีกอย่างหนึ่ง ฟังทราบว่าเป็น
 สกฺุกายทิสฺสิจฺฉาทโย ตตฺติยมกฺุคฺคสฺส วณฺณภณฺนตฺถํ เหมือนว่า ธรรมทั้งหลายมีสีกกายทิสฺสิเป็นต้น
 ตตฺถ ปหีนาคี วุตฺตทา, เอวํ แม้ว่าถูกละไปแล้วในมรรคอื่น (แต่)

๑ ม. ม. ๑๒/๕๔๓.

วณฺณณตฺถมฺเปตฺสฺส ฌานสฺส ตา อธิ^๑ เพื่อเป็นการกล่าวสรรเสริญ มรรคที่ ๓
 วุตฺตาคติ เวทิตฺตพฺพา. (อนาคามีมรรค) จึงตรัสว่า ถูกจะไปใน
 มรรคที่ ๓ นั้น ฉันทิ, แม้เพื่อเป็นการกล่าว
 สรรเสริญฌานนี้ จึงตรัสเวทนาเหล่านั้นไว้
 ในฌานนี้ ฉันทิ.

ปจฺจยมาเตน วา เอตฺถ รากโทसानํ อิกอย่างหนึ่ง ฟังทราบว่า ตรัสเวทนา
 อติทฺูรภาวํ ทสฺเสตฺถมฺเปตา วุตฺตาคติ เหล่านั้นไว้ในจตุตถฌานนี้ แม้เพื่อแสดงความ
 เวทิตฺตพฺพา. เอตาสฺส ทิ สฺขํ โสมนสฺสสฺส ที่รากะและโทสะอยู่ที่ไกลยิ่งโดยการกำจัด
 ปจฺจโย, โสมนสฺสํ รากสฺส. ทุกฺขํ ปัจจัยได้. จริงอยู่ ในบรรดาเวทนาเหล่านั้น
 โทมนสฺสสฺส ปจฺจโย, โทมนสฺสํ โทสฺส. สุขเป็นปัจจัยแก่โสมนัส, โสมนัสเป็นปัจจัยแก่
 สฺขาทิมาเตน จสฺส สปฺปจฺจยา รากโทสา รากะ. ทุกฺขํเป็นปัจจัยแก่โทมนัส, โทมนัส
 ทตฺตาคติ อติทฺูเร โทมนสฺสํ. เป็นปัจจัยแก่โทสะ. ก็รากะและโทสะ
 พร้อมทั้งปัจจัยถูกฌานนี้กำจัดเสียได้ โดยการ
 กำจัดปัจจัยมีสุขเป็นต้น เพราะเหตุนี้ จึง
 มีอยู่ในที่ไกลยิ่ง ฉันทิแล.

อทุกขมสุขนฺติ ทุกฺขภาเวน อทุกฺขํ. ชื่อว่า อันไม่มีทุกขไม่มีสุข ความว่า
 สฺขภาเวน อสฺขํ. เอเตเนตฺถ ทุกฺขสุข- ชื่อว่า อทุกฺข เพราะไม่มีทุกข. ชื่อว่า อสฺข

^๑ ม. ฌานสฺสสิธ, ฉ. ฌานสฺสเสตา อธิ.

วุจฺจติ อุกฺเขชาสตีปาริสฺสฺสตี^๑ ยาย จ
 อุกฺเขชาย เอตฺถ สตียา ปาริสฺสฺสตี โหติ,
 ส่า อตฺถโต ตตฺตรมชฺฌตฺตตาคี เวทิตฺพพา.
 น เกวลญฺเจตฺถ ตาย สตีเยว ปาริสฺสฺสตา,
 อปีจ โข สฺพเพปี สมนฺยตฺตตฺตมฺมา, สตีสีเสน
 ปน เทสนา วุตฺตา.

อุเบกขา" ดังนี้. แม้ในปกรณวิภังค์ก็ยังมีตรัสไว้
 ว่า "สตินี้เป็นธรรมชาติที่แจ่มใส บริสุทธิ์
 ขาวรอบ เพราะอุเบกขานี้. เพราะเหตุนี้
 จึงเรียกว่า มีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขา"
 ดังนี้. ก็ความบริสุทธิ์แห่งสติในฌานนี้ ย่อม
 มีได้เพราะอุเบกขาใด, อุเบกขานั้น ฟัง
 ทราบว่า โดยสภาวะได้แก่ตัดรรมชฌัตตตา.
 หนึ่ง ในฌานนี้ จะมีแต่สติอย่างเดียวเท่านั้น
 ที่บริสุทธิ์เพราะอุเบกขานั้นก็หาไม่, ทว่า
 สัมปยุตตรรมแม้ทั้งหมดแล ก็บริสุทธิ์เพราะ
 อุเบกขา, แต่ที่ตรัสพระเทศนาไว้โดยมีสติ
 เป็นประธาน.

ตตฺถ กิณฺจาปี อัย อุกฺเขชา เหฏฺฐาปี
 ตีสุ ณาเนสุ วิชฺชติ. ยถา ปน ทิวา
 สุริยปฺปภาภิกวา โสภมาเวน^๒ จ อตฺตโน
 อูปการกตฺเตน วา สภาคาย รตฺตติยา
 อลาภา ทิวา วิชฺชมานาปี จนฺทเลขา
 ผุคฺผอง

ในฌานเหล่านั้น อุเบกขานี้ มีอยู่แม้ใน
 ฌาน ๓ เบื้องต่ำก็จริง. แต่เปรียบเหมือนว่า
 จันทร เลขา(วงพระจันทร์) แม้ว่า มีอยู่ในตอน
 กลางวัน ก็เป็นธรรมชาติที่ไม่บริสุทธิ์ ไม่
 เพราะถูกแสงพระอาทิตย์ครอบงำ

^๑ อภ. วิ. ๓๕/๓๕๒.

^๒ ฉ. โสภมภาเวน.

ไม่มีการครอบงำแห่งเดชของธรรม อันเป็น
 ข้าศึกมีวิตกเป็นต้น และเพราะได้ราตรีคือ
 อุเบกขาเวทนา อันเป็นสภาวะ. เพราะ
 ความที่ตัดรมชัดตตุเบกขานั้นบริสุทธิ์ แม้ธรรม
 ทั้งหลายที่เกิดร่วมกัน มีสติเป็นต้น ก็ย่อมเป็น
 ธรรมชาติที่บริสุทธิ์ผุดผ่อง กระจ่างสว่างแห่ง
 จันทรเลขาทันบริสุทธิ์ ฉะนั้น. เพราะฉะนั้น
 พึงทราบว่าเป็นเฉพาะฌานนี้เท่านั้นที่ตรัสไว้
 ว่า "มีสติบริสุทธิ์ เพราะอุเบกขา" ดังนี้.

จตุตถฌานี ฌานานุบุพพุตา จตุตถัง,
 อิทัง จตุตถัง สมาปชชตีติปิ จตุตถัง. ยัม ปน
 วุตตัง "เอกังกุวิบุปหีนัง ทวงกุสมนุณาคตณฺ"ติ,
 ตตถ โสมนสุสสุส ปทานวเสน เอกังกุ-
 วิบุปหีนตา เวทิตพฺพา. ตถ ปน โสมนสุส
 เอกวิถียัม ปุริมชวเนสุเยว ปหียติ. เตนสุส
 ตัง ปทานงุคฺคตัง วุจฺจติ. อุเบกฺขาเวทนา
 จิตฺเตกคฺคตาคี อิมสํ ปน ทฺวินนํ
 อุบุปตฺติวเสน ทวงกุสมนุณาคตตา เวทิตพฺพา.
 เสสํ ปจฺมชฺฌาเน วุตฺตณฺยเมว. เอส ตาว
 จตุกฺกชฺฌาเน นโย.

บทว่า จตุตถัง ความว่า ชื่อว่า จตุตถะ
 (ที่ ๔) เพราะลำดับแห่งการนับ. ฌานนี้ชื่อว่า
 จตุตถะ เพราะอรรถว่า พระโยคีเข้าเป็น
 ครั้งที่ ๔ ดังนี้ก็ได้. ส่วนคำที่กล่าวไว้
 "ละองค์เดียว ถึงพร้อมด้วยองค์ ๒" ดังนี้
 ใด, ในคำนั้น พึงทราบความเป็นฌานละ
 องค์เดียว โดยเกี่ยวกับการละโสมนัส.
 ก็แต่ว่า โสมนัสนั้น ย่อมถูกละไปในขณะ
 ดวงก่อน ๆ ในวิถีดียวกัน(คือในอัปนาวิถี)
 นั้นทีเดียว. เพราะเหตุนี้ โสมนัสนั้น จึง
 กล่าวได้ว่า เป็นองค์ที่จตุตถฌานนี้จะพึงละ.

คุณพวงหยก ประสมไชย

อุทิศส่วนกุศลให้ อาจารย์ เสริม วินิจฉัยกุล

ส่วนความเป็นฌานที่ถึงพร้อมด้วยองค์ ๒ บัณฑิต
พึงทราบได้ โดยเกี่ยวกับความเกิดขึ้น แห่ง
ธรรม ๒ อย่างเหล่านี้ คือ อุเบกขาเวทนา
เอกัคตาแห่งจิต. บทที่เหลือ ก็มีนัยอันได้
กล่าวแล้วในปฐมฌานนั้น เทียว. นี้เป็นนัยใน
จตุกกฌาน ก่อน.

ปญจกชฌานกถา

๔๐. ปญจกชฌานํ ปน นิพพุตฺตฺนเตน^๑
ปกฺกมฺพชฌานโต วุฏฺฐาย "อโย สฺมาปตฺติ
อาสนฺนนิวรณฺพจฺจตฺติกา, วิตกฺกสฺส
โอฟาริกตฺตา องฺคทฺตฺพลา"ติ จ ตตฺถ โทสํ
ทิสฺวา ทุตฺติยชฌานํ สนฺตโต มนสิกริตฺวา
ปจฺมชฌาเน นิกฺกนฺตี ปริยาทาย ทุตฺติยาธิคฺมาย
โยโค กาทพฺโพ. อถสฺส ยทา ปจฺมชฌานา
วุฏฺฐาย สตฺสสฺส สมนฺปชานสฺส ฌานงฺคานิ

กถาว่าด้วยฌานปญจกนัย

๔๐. ส่วนพระโยคีผู้จะทำฌานปญจกนัย
ให้บังเกิด พึง (เข้าแล้ว) ออกจากปฐมฌาน
ที่คล่องแคล่ว แล้วเห็นโทษในปฐมฌานนั้นว่า
"สมาบัตินี้ยังมีนิรณเป็นข้าศึกไกล, และ
มีองค์ทราวมกำลัง เพราะวิตกเป็นองค์
ที่หยาบ" ดังนี้ มนสิการทุตติยฌานว่าเป็น
ธรรมสงบ ทำความใคร่ในปฐมฌานให้สิ้นไป
แล้วกระทำความพยายาม เพื่อบรรลุตุตติยฌาน

^๑ ฉ. นิพพุตฺตฺนเตน .

คุณทองหยก ประสมไชย

อุทิศส่วนกุศลให้ อาจารย์ เสริม วินิจฉัยกุล

ปัจจุเวกษโต วิตกกมตฺตํ โอฟาริกโต (ต่อไป) เกิด. ต่อจากนั้น ในเวลาใด เมื่อ
 อุပ္ปฐชาติ, วิจารณ์โย สนฺตโต. ตทาสฺส เธอผู้มีสติสัมปชัญญะ ออกจากปฐมฉนวนแล้ว
 โอฟาริกงฺกปฺปทานาย สนฺตงฺกปฺปฐลาภาย จ พิจารณาองค์ฉนวนทั้งหลายอยู่ เพียงแต่วิตก
 ตทเว นิमितฺตํ "ปฐวี ปฐวี"ติ ปุณฺนปุณฺน เท่านั้น ปราภวฺโดยเป็นองค์ทหาย, วิจารณ์
 มนสิการโต วุตฺตนเยเนว ทุติยฉฺฉวนํ เป็นต้น ปราภวฺโดยเป็นองค์สงบ. ในเวลา
 อุပ္ปชฺชติ. ตสฺส วิตกกมตฺตเมว ปทานงฺกํ. นั้น เมื่อเธอมนสิการนิมิตนั้นนั้นแหละช้า ๆ
 วิจารณ์ จตฺตาริ สมฺมุนากตฺตงฺกานิ. เสสิ ชาก ๆ ว่า "ปฐวี ปฐวี" เพื่อละองค์ทหาย
 วุตฺตปฺปการเมว. และเพื่อให้มาซึ่งองค์สงบอยู่ ทุติยฉฺฉวนก็ย่อม
 เกิดขึ้น ตามนัยที่ได้กล่าวแล้วนั้นทีเดียว.
 เพียงแต่วิตกเท่านั้น เป็นองค์ที่ทุติยฉฺฉวนนั้น
 จะพึงละ. องค์ ๔ มีวิจารณ์ เป็นต้น เป็นองค์ที่
 ถึงพร้อม. บทที่เหลือ มีประการอันได้กล่าว
 แล้วนั้นทีเดียว.

เอวํ อธิกเต ปน ตสฺสมิภฺปิ ก็พระโยคี ควรเป็นผู้สั่งสมวสีโดย
 วุตฺตนเยเนว ปญฺจหากาเรหิ จินฺตวนสิเนว อากาโร ๕ แม้ในทุติยฉฺฉวน ที่ได้บรรลุแล้ว
 หุตฺตวา ปคฺคทุติยฉฺฉวนโต วุฏฺฐาย "อัยมํ อย่างนั้นนั้น ตามนัยอันได้กล่าวแล้วนั้นแหละ
 สมာปตฺติ อาสนฺนวิตกกปฺปจฺจตฺติกา, วิจารณ์สฺส (เข้าแล้ว) ออกจากทุติยฉฺฉวนที่คล่องแคล่ว
 โอฟาริกตฺตวา องฺกทพฺพลา"ติ จ ตตฺถ โทสิ แล้วเห็นโทษในทุติยฉฺฉวนนั้น ว่า "สมာปตฺตินี

คุณพวงหยก ประสมไชย

อุทิศส่วนกุศลให้ อาจารย์ เสริม วิจิตรกุล

ทิสฺวา ตติยชฺฌานํ สนฺตโต มนสิกริตฺวา ยังมีวิตกเป็นข้าศึกใกล้, และเมืองคหฺรามา-
 ทุตติยชฺฌาเน นิกนฺตํ ปริยาทาย ตติยาธิคฺมาย กำลัง เพราะความที่วิจารณ์เป็นองค์ที่หายาบ"
 โยโค กาทพฺโพ. อถสฺส ยทา ทุตติยชฺฌานโต ดังนี้ มนสิการตติยฌานว่าเป็นธรรมสงบ
 วุฏฺฐาย สตสฺส สมนฺชานสฺส ฌานงฺคานิ ทำความใคร่ในตติยฌานให้สิ้นไป แล้วกระทำ
 ปจฺจเวกฺขโต วิจารมตฺตํ โอฟาริกโต ความพยายามเพื่อบรรลุตติยฌาน (ต่อไป)
 อุฏฺฐาติ, ปิตฺติอาทินิ สนฺตโต. ตทาสุส เกิด. ต่อจากนั้น ในเวลาใด เมื่อเธอผู้มีสติ
 โอฟาริกงฺคบุปฺพานาย สนฺตงฺคปฏิลาภาย จ มีสัมปชฺฌญะออกจากตติยฌานแล้ว พิจารณา
 ตเทว นิมิตฺตํ "ปฐวี ปฐวี"ติ ปุนฺปุนํ องค์ฌานทั้งหลายอยู่ เพียงแต่วิจารณ์เท่านั้น
 มนสิกรโรโต วุตฺตนเยเนว ตติยชฺฌานํ ปราภวฺโดยเป็นองค์หายาบ, ปิตติเป็นต้น ปราภว
 อุปฺปชฺชติ. ตสฺส วิจารมตฺตเมว ปทานงฺค. โดยเป็นองค์สงบ. ในเวลานั้น เมื่อเธอ
 จตฺตกฺกนยสฺส ทุตติยชฺฌาเน วีย ปิตฺติอาทินิ มนสิการนิมิตนั้นนั้นแหละ ข้า ๆ ชาก ๆ ว่า
 ตินิ สมนฺนาคตงฺคานิ. เสสํ วุตฺตนยเมว? "ปฐวี ปฐวี" เพื่อละองค์หายาบ และเพื่อ
 ได้มาซึ่งองค์สงบอยู่ ตติยฌานย่อมเกิดขึ้น
 ตามนัยที่ได้กล่าวแล้วนั้นเทียว. เพียงแต่
 วิจารณ์เท่านั้น เป็นองค์ที่ตติยฌานนั้นพึงละ.
 องค์ ๓ มีปิตติเป็นต้น เป็นองค์ที่ถึงพร้อม
 เช่นเดียวกับ ในตติยฌาน แห่งจตฺตกนฺย.
 บทที่เหลือก็มีนัยอันได้กล่าวแล้วเหมือนกัน.

๑๘. วุตฺตบุปฺการเมว.

คุณพวงหยก ประสมไชย

อุทิศส่วนกุศลให้ อาจารย์ เสริม วิจิตรชัยกุล

อติ ยัม จตุกนเย ทุตติยัม, ตัม ทวีธา
 ภาณิตุวา ปญจนเย ทุตติยญเจว ตติยญจ
 โหติ. ยานิ จ ตตถ ตติยจตุตถานิ, ตานิ
 จ จตุตถปญจนานิ โหนติ. ปรมํ ปรมเมวาติ.

ตามประการดังกล่าวมานี้ ทุตติยฉาน
 ในจตุกนัยอันใด, แยกทุตติยฉานนั้น ออกเป็น
 ๒ อย่าง เป็นทุตติยฉาน และตติยฉาน
 ในปัญจนัย. ก็ ตติยฉาน และจตุตถฉาน
 ในจตุกนัยนั้น อันใด, หนึ่ง ฉานเหล่านั้น
 ย่อมเป็นจตุตถฉาน และปัญจนฉาน (ใน
 ปัญจนัย). ปรมฉาน ก็เป็นปรมฉานนั้นแหละ
 ฉะนั้นแล.

อติ สาธุชนปามุชชตถาย กเต วิสุทฺธิมกุเค
 สมาธิภาวนาธิกาเร ปฐวีกสิณนิทเทโส นาม
 จตุตฺถโถ ปริจฺเจโท.

ปริเฉทที่ ๔ ชื่อว่า ปฐวีกสิณนิเทศ
 ในอธิการแห่งสมาธิภาวนา. ในวิสุทฺธิมรรค
 ที่ข้าพเจ้าแต่งเพื่อประโยชน์แก่ความบันเทิง
 แห่งสาธุชน มีโดยประการฉะนี้.

คุณพวงหยก ประสมไชย

อุทิศส่วนกุศลให้ อาจารย์เสริม วินิจฉัยกุล

๕. เสสกลสถินนิเทศ

อาโปกสถินกถา

๔๑. อิทานิ ปฐวีกสถินานนุตเร อาโป-
กสถินเ วิตถารกถา โทติ. ยถเว ทิ
ปฐวีกสถิน, เอว อาโปกสถินมฺปิ ภาเวตุกาเม
สุชนิสินฺเนน อาปสฺมี นิมิตฺตํ คณฺหิตพฺพํ,
กเต วา อกเต วาติ สพฺพํ วิตุถาเรตพฺพํ.
ยถา จ อิตฺ, เอวํ สพฺพตฺถ. อิตฺ ปรณฺหิ
เอตฺตกมฺปิ อวตฺวา วิเสสมตฺตเมว วกฺขาม.

อิธปิ ปุพฺเพ^๑ กตาทิการสุส
ปุณฺณวโต อกเต อาปสฺมี โปกฺขรณฺิยา วา
ตพฺฟาเก วา โลณฺิยํ วา สมฺมุตฺเต วา นิมิตฺตํ

๕. เสสกลสถินนิเทศ

กถาว่าด้วยอาโปกสถิน

๔๑. ต่อไปนี้ จะมีคำพูดโดยพิสดาร
ในอาโปกสถิน ในลำดับแห่งปฐวีกสถิน.
ความว่า พระโยคาวจรผู้ใคร่เจริญ แม้
อาโปกสถิน ก็เหมือนอย่างปฐวีกสถิน คือ พึง
เป็นผู้นั่งเป็นสุข ถือเอานิมิตในน้ำเกิด,
คำพูดทั้งหมดที่ว่า ในอาโปกสถินที่ทำขึ้นก็ได้
ที่มีได้ทำขึ้นก็ได้ เป็นต้น บัดนี้พิงขยายให้
พิสดารเกิด. อนึ่ง ในกสถินทั้งปวง ก็พึงขยาย
คำพูดให้พิสดาร เหมือนอย่างในอาโปกสถินนี้.
ด้วยว่า ถัดจากนี้ไปข้าพเจ้าจักไม่กล่าวคำพูด
เพียงเท่านั้นอีก ขอกล่าวเท่าที่แปลกไป
เท่านั้น.

นิมิตในอาโป (น้ำ) ที่มีได้ทำขึ้น คือ
ในสระก็ดี ในบึงก็ดี ในแม่น้ำเค็มก็ดี ใน
ทะเลก็ดี ย่อมเกิดขึ้นแก่พระโยคาวจร

^๑ ฉ. ป-สทฺโท น ทิสฺสติ.

อุบฺพชฺชติ จุฬสฺวตฺเตรสฺส วิย. ตสฺส ผู้มีบุญ ผู้ได้กระทำอธิการไว้แม้ในอาโปกสิณนี้
 กิรายสมฺโต ลามสฺสการํ ปหาย วิวิตฺตวาสิ ในปางก่อน เหมือนอย่างที่เกิดขึ้นแก่พระ-
 วสิสฺสามีติ มหาตฺตฺเถ นาวํ อภฺริหิตฺวา จุฬสฺวตฺเตระฉนฺน. มีเรื่องว่า เมื่อท่านผู้มี
 ชมฺพฺหุทฺธิ กจฺจโต อนฺตรา มหาสมฺมุทฺธิ อายุนั้น คิดว่า เราจักละลาภสักการะเสีย
 โอโลกยโต ตปฺปฏิกากํ กสิณนิมิตฺตํ อุทฺปาติ. แล้วอยู่อย่างสงบตั้งแล้ว ก็ (ไป) ขึ้นเรือ
 ที่ทำใหญ่ ไปสู่ชมพูทวีป กำลังแลดู (น้ำใน)
 มหาสมุทฺร อยู่ในระหว่างทาง นิมิตฺตในกสิณ
 อันมีส่วนเปรียบกันได้กับมหาสมุทฺรนั้น ก็
 เกิดขึ้น.

อกตาทิกาวเรน จตฺตาวโร กสิณโทเส พระโยคาวจร ผู้ไม่ได้กระทำอธิการ
 ปรีทรนฺเตน นีสปีตโลหิตโธทาทวณฺณานํ ไว้ เมื่อจะหลีกเลี้ยงโทษในกสิณ ๔ อย่าง
 อดฺยตรวณฺณํ อาปํ อคเหตุวา ยํ ปน ภูมึ ก็ต้องไม่ถือเอาน้ำที่มีสีเขียว สีเหลือง สีแดง
 อสมฺปตฺตเมว อากาเส สฺหุทฺทวตฺเตน คหิตฺตํ สีขาว อย่างใดอย่างหนึ่ง ส่วนน้ำที่ตกยัง
 อุทกํ, อดฺยํ วา ตถารูปํ วิปฺสन्नมนาวิลํ, ไม่ถึงพื้นดิน (น้ำฝน ?) นั้นเทียว ที่ใช้ผ้า
 เตน ปตฺตํ วา กุณฺธิกํ วา สมตฺตติกํ สะอาดรองไว้ได้ในอากาศ, หรือน้ำที่ใส
 ปูเรตฺวา วิหารปจฺจนฺเต วุตฺตปฺปกาเร ไม่ขุ่นมัว เห็นเช่นนั้นอย่างอื่น อันใด, ใช้
 ปรีจฺฉินฺเนน โอกาเส จเปตฺวา สฺขนิสินฺเนน น้ำนั้น (ใส) ให้เต็มบาตรหรือหม้อน้ำเสมอ-
 น วณฺโณ ปจฺจเวกฺขิตฺพุโพ. น ลกฺขณํ ขอบปาก แล้ววางไว้ที่ชายสุดวิหารอันเป็น
 มนสิกาตฺพุทฺธิ. นิสฺสยสฺวณฺณเมว กตฺวา โอกาสที่ได้กำหนดไว้ อันมีประการดังกล่าว

คุณพวงหยก ประสมไชย

อุทิศส่วนกุศลให้ คุณพระคุณยากรมรธาทรและภรรยา

อุสฺสทวเสน ปณฺฑิตฺตมฺเม จิตฺตํ ฐเปตฺวา แล้ว นั่งอย่างเป็นสุข ไม่ควรพิจารณาสี.
 อมฺพ, อุทกํ, วาริ, สลิลฺลิตฺตอาทิสฺส ไม่ควรใส่ใจลักษณะ. ควรทำน้ำให้เป็นสิ่งมีสี
 อาโปนาเมสฺส ปากฺกณามวเสเนว "อาโป ด้วย (สีแห่ง) ที่อาศัย ตั้งจิตไว้ในบัญญัติ-
 อาโป"ติ ภาเวตพฺพํ. ธรรม โดยเกี่ยวกับเป็นชื่อที่แพร่หลาย ใน
 บรรดาชื่อของน้ำ คือ อัมพ, อุทกะ, วาริ,
 สลิลละ เป็นต้น ควรเจริญไปว่า "อาโป
 อาโป" โดยเกี่ยวกับเป็นชื่อที่ปรากฏชัด
 (ชื่อเด่น) นั้นเทียว.

ตสฺสเสวํ ภาวยโต อนุกฺกเมน เมื่อเธอ เจริญอยู่อย่างนี้ นิमित
 วุตฺตนเยเนว นิमितฺตทวํ อุมฺพชฺชติ. อิต ทั้งสอง ย่อมเกิดขึ้น ตามลำดับ ตามนัยที่
 ปน อุกฺกหนิมิตฺตํ จลมานํ วิย อุมฺพฐาติ, ได้กล่าวแล้วนั้นเทียว. แต่ว่า อุกฺกหนิมิต
 สเจ เผณฺพพฺพุลกมฺิสฺส^๑ อุทกํ โทติ, ในอาโปกสิณนี้ ย่อมปรากฏราวกระว่า สิ้นไหว
 ตาทิสฺสเมว อุมฺพฐาติ, กสิณโทโส ปณฺฑายติ. อยู่, ถ้าหากว่า เป็นน้ำที่เจือด้วยฟองและ
 ปฏฺิภาคนิมิตฺตํ ปน นิปฺปริปฺพนทํ^๒ อากาเส ต่อมา, ก็จะปรากฏอุกฺกหนิมิตที่เป็นเช่นนั้น
 ฐปิตมณฺฑิตาลวณฺฑํ วิย มณฺฑิมยาทาสมณฺฑลํ วิย นั้นแหละ, กสิณโทษ ก็ยังปรากฏได้. ส่วน
 จ หุตฺวา อุมฺพฐาติ. โส ตสฺส สท ปฏฺิภาคนิมิตปรากฏเป็นดวงไม่สิ้นไหว (สงบ-
 อุมฺพฐาเนเนว อุปจารชฺชานํ, วุตฺตนเยเนว ึ่ง) คุงพัดแกวมน้ำที่เขาติดตั้งไว้ในอากาศ

^๑ ส. อ. เผณฺพพฺพุลกมฺิสฺส,

ฉ. เผณฺพพฺพุลกมฺิสฺส.

^๒ ส. ม. ปริปฺพนทํ, ฉ. นิปฺปริปฺพนทํ.

คุณวางทยก ประสมไชย

อุทิศส่วนกุศลให้ คุณพระคุณยากรมรธาทรและภรรยา

จ จตุกกุปฏกชฺฌานานิ ปาปุณาตฺติ. และจตุควงแวนที่ทำด้วยแก้วมณี ฉะนั้น.
อาโปกสิณ สมตฺตํ? พระโยคาวจรนั้น ย่อมบรรลุอุปจารณาน
พร้อมกับความปรากฏแห่งปฏิภาณนิมิตนั้น นั้น-
เทียว, และฉาน ๔ ฉาน ๕ ตามนัยที่ได้
กล่าวแล้วนั้นแหละ ฉะนั้นแล. จบอาโปกสิณ.

เตโชกสิณกถา

กล่าวด้วยเตโชกสิณ

๙๒. เตโชกสิณิ ภาเวตุกาเมนาปี ๙๒. แม้พระโยคาวจร ผู้ใคร่เจริญ
เตชสฺมี นิมิตฺตํ กณฺหิตพฺพํ. ตตฺถ กตาทิการสฺส เตโชกสิณิ พิงฺถือเออนิมิตฺตในไฟ เถิด.
ปฺภุณฺหวโต อกเต นิมิตฺตํ กณฺหนตฺสฺส ทิปฺลีชาย สำหรับพระโยคาวจรผู้มีบุญ ผู้ได้กระทำ
วา อุทฺธเน วา ปตฺตปจฺจนฺญาสาเน วา อธิการไว้ในเตโชกสิณนั้น จะถือเออนิมิตฺตใน
ทวทาเห วา ยตฺถกตฺถจฺจิเทว^๒ อกฺกิชาลิ เตโชกสิณที่มีได้ทำขึ้นได้ พอแลดูเปลวไฟ
โอโลเกนตฺสฺส นิมิตฺตํ อุปฺปชฺชติ ที่เปลวประทีปก็ดี ที่เตาไฟก็ดี ที่สถานที่
จิตฺตคฺคตฺตฺถเณรสฺส วิย. ตสฺส หายสฺมโต ระบบบาตรก็ดี ที่มีไฟปากก็ดี ที่ใดที่หนึ่งเท่านั้น
ธมฺมสฺสวานทิวเส อุโปสถาคาริ ปวิญฺจสฺส นิมิตฺต กิยอมเกิดขึ้น เหมือนอย่างที่เกิดขึ้น

^๑ ฉ. อยฺ ปาโร น ทิสฺสติ.

^๒ ฉ. ยตฺถ กตฺถจฺจิ.

คุณพวงหยก ประสมไชย

อุทิศส่วนกุศลให้ คุณพระคุณย่ากรมบวรราชและภรรยา

ที่ปัสซิม โอลิเกนตสเสว นิมิตต์ อุบุชชชี่. แก่พระจิตตคฤตเดระ ฉะนั้น. จริงอยู่ เมื่อ ท่านผู้มีอายุนั้นได้เข้าไปยังโรงอุโบสถ ในวัน ธรรมสวันะ กำลังแลดูเปลวประทีปไปนั้น- แหละ นิมิตต์ก็เกิดขึ้น.

อิตเรน ปน กาทพพ์. ตตริทํ ส่วน พระโยคาวจรนอกนี้ (คือผู้ไม่ได้ กรรมวิธานํ; สนิทธานิ สารทารุณี ผาเลตฺวา ทำอธิการไว้) ฟังทำเตโชกลิณขึ้น. ต่อไปนี้ สุกฺขาเปตฺวา มฺภิกํ มฺภิกํ กตฺวา ปฏฺฐูป เป็นวิธีทำในเตโชกลิณนั้น, คือ ฟังผ้าไม้แก่น รุกฺขมุลํ ฺวา มฺภุคฺคํ ฺวา กนฺตฺวา มียาง แล้วทำให้แห้งทำเป็นท่อน ๆ (หอบ) ปตฺตปจนากาเรน ราสี กตฺวา อาลิมฺเปตฺวา ไปสู่โคนไม้ หรือซุ่มที่เหมาะสม รวมไว้ กฏฺสาเรเก ฺวา จมฺเม ฺวา ปฏฺเฐ ฺวา เป็นกอง โดยอาการเหมือนระบบมาตร วิทฺตฺติจฺจฺรํคฺคฺสฺปฺมาณํ จิตฺทํ กาทพพ์. ตํ ก่อไฟ แล้วทำช่องขนาด ๑ คืบ ๔ นิ้ว เข้าที่ ปุโรโต จเปตฺวา วุตฺตนเยเนว นิสิตฺตฺวา เสื่อลำแพน ก็ได้ ที่แผ่นหนังก็ได้ ที่ผืนผ้า ก็ได้. ฟังซึ่งเสื่อลำแพนเป็นต้นนั้นไว้ข้างหน้า เหมฺจฺรา ตินฺนํจฺจํ ฺวา อุปริ ฐุมฺสึชฺชํ ฺวา (กองไฟ) แล้วนั่งลงตามนัยที่ได้กล่าวแล้ว อมฺนสิกริตฺวา เวมฺชฺเณ ฆนฺชาลาญํ นิมิตฺตํ นั้นเที่ยว ไม่ใส่ใจหญ้าและพื้นตอนล่าง หรือ คณฺหิตพฺพ์, นีสฺนฺติ ฺวา ปิตฺนฺติ วาติอาทิวเสณ กวันและเปลวตอนบน ถือเอานิมิตในเปลวที่บ วนฺโณ น ปจฺจเวกฺขิตพฺโพ, อุณฺหตฺตวเสณ ตรงกลาง, ไม่ควรพิจารณาสิ โดยเกี่ยวกับ ลกฺขณํ น มนฺสิกาตพพ์. นิสฺสยสฺวณฺณเมว ว่า มันมีสีเขียว หรือว่า มันมีสีเหลือง กตฺวา อุสฺสทวเสณ ปณฺณตฺตฺติธฺมฺเม จิตฺตํ

คุณพวงหยก ประสมไชย

อุทิศส่วนกุศลให้ คุณพระคุณยากรรมนราทรและภรรยา

สเปตวา ปาวโก, กณหวตฺตนิ^๑, ชาตเวโท, หุตาสโนติอาทีสุ อุกุณินาเมสุ ปากฎนาม-
วเสเนว "เตโช เตโช"ติ ภาเวตพพิ.

เป็นต้น, ไม่ควรใส่ใจลักษณะ โดยเกี่ยวกับ
ความเป็นของร้อน. ควรทำให้เป็นสิ่งมีสี
ด้วย (สีแห่ง) ที่อาศัย ตั้งจิตไว้ในบัญญัติ-
ธรรม โดยเกี่ยวกับเป็นชื่อที่แพร่หลาย,
ในบรรดาชื่อของไฟ มีว่า ปาวกะ,
กณหวตฺตนิ, ชาตเวทะ, หุตาสนะ เป็นต้น
พึงเจริญใจไปว่า "เตโช เตโช" โดยเกี่ยวกับ
เป็นชื่อที่ปรากฏชัด (ชื่อเด่น) เด็ด.

ตสฺเสว ภาวยโต วุตฺตนเยเนว
อนุกฺกเมน นิมิตฺตทวํ อูปฺชชติ. ตตฺถ
อุกฺกหนิมิตฺตํ ชาลํ จิชฺชิตฺวา จิชฺชิตฺวา
ปตฺนสทิสํ หุตฺวา อูปฺฐจติ. อกเต กณฺหวตฺตสฺส
ปน กลีณโทโส ปณฺณายติ, อลาตขณฺท์ วา
องฺการปิณฺโท วา ฉาริกา วา ฐโม วา
อูปฺฐจติ. ปฏิกานฺนิมิตฺตํ นิจฺจลํ อากาเส
จปีตรตฺตกมฺพลขณฺท์ วีย สฺวณฺตตาลวณฺฺฏํ วีย
กาณฺจนตฺตมฺโภ วีย จ อูปฺฐจติ. โส
ตสฺส สท อูปฺฐจาเนเนว อุปฺจารชฺฌานํ,

เมื่อเธอ เจริญอยู่อย่างนี้ นิมิต
ทั้งสอง ย่อมเกิดขึ้น ตามลำดับ ตามนัยที่
ได้กล่าวแล้วนั้นเทียว. ในนิमितทั้งสองนั้น
อุกฺกหนิมิตย่อมปรากฏเป็นเหมือนเปลวไฟ ที่
ขาดตกไป ขาดตกไป. แต่สำหรับพระ-
โยคาวจรผู้ถือเอา (นิमित) ในเตโชกลีณ
ที่มีได้ทำขึ้น กลีณโทษย่อมปรากฏได้, คือ
ท่อนพื้นบ้าง ก้อนถ่านบ้าง ชี้เข้าบ้าง
ควันบ้าง ย่อมปรากฏ. ปฏิกานฺนิมิตย่อม
ปรากฏเป็นดวงไม้สั้นไหว (สงบนิ่ง) กุจ

^๑ ฉ. กณหวตฺตนิ.

คุณพวงหยก ประสมไชย

อุทิศส่วนกุศลให้ คุณพระคุณยากรมรธาทรและภรรยา

วุดฺตฺตนเยเนว จ จตุกกฺกปณฺจกชฺฌานานิ
ปาปฺพนาตีติ. เตโชกฺกลีณ.

ผืนผ้ากัมพลแดงที่เขากางไว้ในอากาศ ดุจ
พัดทองคำ และดุจเส้าทอง. พระโยคาวจร
นั้น ย่อมบรรลุปัจจารณาน พร้อมกับความ
ปรากฏแห่งปฏิภาคนิมิตนั้นนั้นเทียว, และ
ฉาน ๔ ฉาน ๕ ตามนัยที่กล่าวแล้วนั้นแหละ
ฉะนี้แล. จบเตโชกฺกลีณ.

วาโยกฺกลีณกถา

กถาวาดัวยวาโยกฺกลีณ

๔๓. วาโยกฺกลีณ ภาเวตฺตกาเมนาปิ
วายสฺมี^๑ นิมิตฺตํ กณฺหิตพฺพํ. ตณฺจ โช
หฺญจฺวเสณ วา สฺมุจฺวเสณ วา. วุดฺตฺตณฺเฑหฺตํ
อฏฺฐกฺกถาสฺสุ "วาโยกฺกลีณ อุกฺกณฺหนฺโต วายสฺมี
นิมิตฺตํ กณฺหาติ, อฺจฺจกฺก^๒ วา เอริตฺตํ
สเมริตฺตํ อฺปฺลกฺกฺเขติ, เวพฺพกฺก^๓ วา รุกฺขกฺก

๔๓. แม้พระโยคีผู้ใคร่เจริญวาโยกฺกลีณ
พึงถือเอานิมิตในสม. ก็นิตนั้นแล พึงถือเอา
โดยเกี่ยวกับเป็นลมที่ได้เห็นบ้าง โดย
เกี่ยวกับเป็นลมที่ได้กระทบบ้าง. เพราะท่าน
กล่าวคำนี้ไว้ในอรรถกถาว่า "พระโยคาวจร
เมื่อจะเรียนเอาวาโยกฺกลีณ ย่อมถือเอานิมิต

^๑ ฉ. วายสฺมี.
^๒ ฉ. อฺจฺจกฺก.
^๓ ฉ. เวพฺพกฺก.

คุณพวงหยก ประสมไชย
อุทิศส่วนกุศลให้ คุณพระคุณยากรมรธาทรและภรรยา

กลุ่มไอ(ร้อน)ข้าวปายาส ที่เพียงแต่เขา
ปลงลงจากเตา. ปฏิภาคนิมิตเป็นดวงสงบนิ่ง
ไม่สิ้นไหว. คำที่เหลือ ก็พึงทราบตามนัยที่ได้
กล่าวแล้วนั้นเทียวแล. จบวาโยกถิน.

นีกถินกถา

๕๔. ตทนนตร^๑ ปน นีกถิน^๑
อุกุกคณฺหโต นีกถสมิ นิมิตฺตํ คณฺหาติ ปุปฺพสมิ
วา วตฺถสมิ วา วณฺณธาตุยา วาติ วจนโต
กตาธิการสฺส ปุณฺณวโต ตาว ตถารูป
มาลาจจ^๑ วา ปุชาจาเนสุ ปุปฺพสนฺธโร วา
นีกถมณฺโณ วา อณฺตรํ ทิสฺวา นิมิตฺตํ
อุปฺปชฺชติ. อิตเรณ นีกถปฺปลกิริกณฺณิกาทินิ
ปุปฺพพานิ คเหตุวา ยถา เกสรํ วณฺฺ วา
น ปณฺณายติ, เอวํ จงฺโกฏก^๒ วา

กล่าวด้วยนีกถิน

๕๔. ส่วนว่า กถินที่มีในลำค้ำแห่ง
วาโยกถินนั้น ตามคำพูด (ของพระอรธ-
กถาจารย์) ที่ว่า พระโยคาวจร เมื่อจะ
เรียนเอานีกถิน ย่อมถือเอานิมิตในดอกไม้
ก็ได้ ในฝักก็ได้ ในวรรณธาตุ (ธาตุสี่) ก็ได้
ซึ่งมีสีเขียว ดังนี้ (เพราะฉะนั้น) ก่อนอื่น
สำหรับพระโยคาวจรผู้มีบุญ กระทำอธิการ
ไว้แล้ว เพียงได้เห็นกอดอกไม้ที่เป็นเช่นนั้น
ก็ดี เครื่องลาคดอกไม้ ตรงที่บูชาก็ดี

^๑ ฉ. มาลาจจ.

^๒ ฉ. จงฺโกฏก.

คุณพวงหยก ประสมไชย

อุทิศส่วนกุศลให้ คุณพระคุณยากรรมนราทรและภรรยา

จิตตลปพพะเต ปตตงฺกปฺปะเมหิ กตฺ อาสนฺบุชฺชํ กิตฺ เครื่องลาดดอกไม้ก็ดี ผ้าหรือธาตุ
 ปสฺสโต สห ทสฺสเนเนว อาสนฺบุปฺผาณํ สึเหลืองอย่างใดอย่างหนึ่งก็ดี เข้าเท่านั้น
 นิมิตฺตํ อุทฺปาติ. อิตฺเรณ กณฺฐิกการฺบุปฺผาที^๑ นิมิตฺกัຍ่อมเกิดขึ้นได้ เหมือนอย่างที่เกิดขึ้น
 วา ปิตกฺวตฺถเนน วา ธาตุนา วา นีลกสิณเณ แก่พระจิตตคฺคตเถระ ฉะนั้น. มีเรื่องว่า
 วุตฺตนเยเนว กสิณํ กตฺวา "ปิตกํ ปิตกนฺ"ติ ฌ จิตตลปรรพตฺวิหาร เมื่อท่านผู้มีอายุนั้น
 มนสิกาโร ปวตฺเตตฺพุโ. เสสึ แลดูอาสนฺบุชฺชา ที่เขาใช้ดอกจันทน์เหลืองทำ
 ตาทิสฺเมวาติ. ปิตกสิณํ. นิมิตฺประมาณเท่าอาสนะ ก็เกิดขึ้น
 พร้อมกับเวลาที่เห็นนั้นทีเดียว. พระโยคาวจร
 นอกนึ่งใช้ดอกกรรณิการเป็นต้น ก็ได้
 ผ้าเหลืองก็ได้ ธาตุก็ได้ ทำกสิณขึ้น ตามนัย
 ที่ได้กล่าวแล้ว ในนีกสิณนั้นแหละ แล้วทำ
 มนสิการให้เป็นไปว่า "ปิตกํ ปิตกํ (เหลือง
 เหลือง)" ดังนี้เถิด. คำที่เหลือก็เหมือนกับ
 คำที่กล่าวแล้วนั้นนั่นแหละแล. จบปิตกสิณ.

^๑ ฉ. . . . ปุบฺผาทีนา.

คุณวางหยก ประสมไชย

อุทิศส่วนกุศลให้ คุณคมคาย ฌ มหาไชย

โลहितกถิณกถา

กถาว่าด้วยโลहितกถิณ

๙๖. โลहितกถิณเณปิ เอเสว นโย.

๙๖. แม้ในโลहितกถิณ ก็มีนัยนี้แหละ.

วุตฺตเณหฺตํ โลहितกถิณํ อุกฺกณฺหนฺโต โลहितกถิณํ
 นิमितฺตํ กณฺหาติ ปุบฺบสฺสํ วา วุตฺตสฺสํ วา
 วนฺณธาตฺยา วาติ. ตสฺมา อิธาปิ
 กตาริการสฺสํ ปุณฺณวโต ตถารูปี
 พนฺธุชฺชิวกาทิมาลาวจฺฉํ วา ปุบฺบสนฺนํ วา
 โลहितกถิณกถิณธาตฺยํ วา อนุตฺตรํ ทิสฺวา
 นิमितฺตํ อุกฺกณฺชติ. อิตเรณ ชยสฺสมนฺพนฺธุ-
 ชฺชิวกรตฺตโกโรธกาทิปุบฺบเฬหิ วา รตฺตวตฺตเณ
 วา ธาตฺยา วา นีลกถิณเณ วุตฺตนเยเนว
 กถิณํ กถฺวา "โลहितกํ โลहितกนฺ"ติ
 มนฺสิกาโร ปวตฺเตตฺตพฺโพ. เสสิ
 ตาทิสฺเมวาติ. โลहितกถิณํ.

เพราะว่า พระอรรถกถาจารย์ได้กล่าวคำนี้
 ไว้ว่า พระโยคาวจร เมื่อจะเรียนเอา
 โลहितกถิณ ย่อมถือเอานิมิตในดอกไม้ก็ได้
 ในผ้าก็ได้ ในวรรณธาตุ (ธาตุสี่) ก็ได้ ซึ่งมี
 สีแดง ดังนี้. เพราะฉะนั้น สำหรับพระ-
 โยคาวจรผู้มีบุญทำอิถการไว้ แม้ในโลहितกถิณ
 นี้ เพียงเห็นกอดดอกไม้ มีดอกหงอนไก่เป็นต้น
 ที่เป็นเช่นนั้นก็ดี เครื่องลาดดอกไม้ก็ดี
 ผ้าแดง แก้วมณีแดง หรือธาตุแดง ใดๆใด
 อย่างหนึ่งก็ดี เข้าเท่านั้น นิมิตก็ย่อมเกิดขึ้น.
 พระโยคาวจรอนันนี้ ฟังใช้ดอกชบา ดอก
 หงอนไก่ หญ้าหางช้างแดงเป็นต้น ก็ได้
 ผ้าแดงก็ได้ ธาตุก็ได้ ทำกถิณขึ้น ตามนัยที่ได้
 กล่าวแล้วในนีลกถิณนั้นแหละ แล้วทำมนสิการ
 ให้เป็นไป ว่า "แดง แดง" ดังนี้เกิด.
 คำที่เหลือ ก็เหมือนกับคำที่กล่าวแล้วนั้น
 นั้นแหละ ฉะนั้นแล. จบโลहितกถิณ.

คุณพวงหยก ประสมไชย
 อุทิศส่วนกุศลให้ คุณคมคาย ณ มหาไชย.

โอทาทกสิณกถา

กล่าวด้วยโอทาทกสิณ

๙๖. โอทาทกสิณเฌปี โอทาทกสิณั
 อุกุคณฺหฺโต โอทาทสฺมี นิมิตฺตํ คณฺหาติ
 ปุปฺผสฺมี วา วตฺถสฺมี วา วณฺณธาตุยา วาติ
 วจนฺโต กตาธิการสฺส ตาว ปุณฺณวโต
 ตถารูปี มาลาวัจฺฉํ วา วสฺสสิกฺสมฺนาทิ-
 ปุปฺผสนฺนํ วา กุมฺพทุมฺราสี วา
 โอทาทวตฺถธาตุณฺํ วา ฆณฺณตรํ ทิสฺสุวา
 นิมิตฺตํ อุกุปฺชชฺติ, ติปุณฺณทฺลรชตมฺณฺทล-
 จนฺทมฺณฺทเลสุปี อุกุปฺชชฺติเยว. อิตฺเรน
 วุตฺตปุปฺกาเรทิ โอทาทปุปฺเพทิ วา
 โอทาทวตฺถเณ วา ธาตุนา วา นีลกสิณเ
 วุตฺตนเยเนว กสิณั กตฺวา "โอทาทํ
 โอทาทนฺ"ติ มนสิกาโร ปวตฺเตตฺพุโพ.
 เสสี ตาทิสฺเมวาติ. โอทาทกสิณั.

๙๖. เพราะมีคำพูด (ของพระอรธ-
 กถาจารย์) แม้ในโอทาทกสิณ ว่า พระ-
 โยคาวจร เมื่อจะเรียนเอาโอทาทกสิณ
 ย่อมถือเอานิมิตในดอกไม้ก็ได้ ในผ้าก็ได้
 ในวรรณธาตุ (ธาตุสี) ก็ได้ ซึ่งมีสีขาว ดังนี้
 (เพราะฉะนั้น) ก่อนอื่นสำหรับพระโยคาวจร
 ผู้มีบุญ กระทำอธิการไว้แล้ว เพียงได้เห็น
 กอดอกไม้ที่เป็นเช่นนั้นก็ดี เครื่องลาดดอกไม้
 มีดอกมะลิซ้อนเป็นต้น ก็ดี กองดอกบัวขาวก็ดี
 ผ้าขาวหรือธาตุขาว อย่างใดอย่างหนึ่งก็ดี
 เข้าเท่านั้น นิมิตก็ย่อมเกิดขึ้นได้, นิมิตยัง
 เกิดขึ้นได้ที่เดียว แม้ในแผ่นดินบุก แผ่นเงิน
 ดวงจันทร์. พระโยคาวจรนอกรนี้ ฟังใช้
 ดอกไม้ขาว ที่มีประการดังกล่าวแล้ว ก็ได้
 ผ้าขาวก็ได้ ธาตุก็ได้ ทำกสิณขึ้น ตามนัย
 ที่ได้กล่าวแล้วในนีกสิณนั้นแหละ แล้วทำ
 มนสิการให้เป็นไปว่า "ขาว ขาว" ดังนี้เกิด.
 คำที่เหลือ ก็เหมือนกับคำที่ได้กล่าวแล้วนั้น
 นั้นแหละ ฉะนั้นแล. จบโอทาทกสิณ.

คุณพวงหยก ประสมไชย

อุทิศส่วนกุศลให้ คุณคมคาย ณ มหาไชย

อาโลกกสิณกถา

กถาว่าด้วยอาโลกกสิณ

๔๘. อาโลกกสิณเณ ปน อาโลกกสิณัม
 อุกุคฺคณฺหฺนโต อาโลกสฺมิมิ นิมิตฺตํ คณฺหาติ
 ภิตฺติจฺฉิตฺตํ เท วา ตาลจฺฉิตฺตํ เท วา
 วาตปानนฺตริกาย วาติ วจนฺโต กตาทิการสฺส
 ตาว ปุณฺณวโต ยํ ภิตฺติจฺฉิตฺตํหาทึนํ อณฺณตเรน
 สุริยาโลโก วา จนฺทาโลโก วา ปวิสิตฺวา
 ภิตฺตियํ วา ภูมियํ วา มนฺทลํ สมนฺุจฺจาเปติ,
 มนปณฺณรฺกฺขสาขนฺตเรน วา มนสาชา-
 มนฺทปนฺตเรน วา นิภฺขมิตฺวา ภูมियเมว
 มนฺทลํ สมนฺุจฺจาเปติ, ตํ ทิสฺวาว นิมิตฺตํ
 อฺบฺพชฺชติ. อิตเรนาปิ ตเทว วุตฺตปฺปการํ
 โสภาสมนฺทลํ "โสภาโส โสภาโส"ติ วา
 "อาโลโก อาโลโก"ติ วา ภาเวตพฺพํ.
 ตถา อสฺกโกนฺเตน มญฺเฏ ทิปิ ชาเลตฺวา
 มญฺมุขํ ปิทฺติตฺวา มญฺเฏ จิตฺตํ กตฺวา ภิตฺติมุขํ
 จเปตพฺพํ. เตน จิตฺตํ เทน ทิปาโลโก
 นิภฺขมิตฺวา ภิตฺตियํ มนฺทลํ กโรติ, ตํ
 อาโลโก อาโลโกติ ภาเวตพฺพํ. อิทํ

๔๘. ส่วนโดยคำพูด (ของพระ-
 อรรถกถาจารย์) ในอาโลกกสิณ ว่า
 พระโยคาวจร เมื่อจะเรียนเอาอาโลกกสิณ
 ย่อมถือเอานิมิต ในแสงสว่างที่ช่องฝาที่
 ที่ช่องคาลก็ได้ ที่ช่องหน้าต่างก็ได้ ดังนี้
 (เพราะฉะนั้น) ก่อนอื่นสำหรับพระโยคาวจร
 ผู้มีบุญ กระทำอธิการไว้แล้ว เพียงได้เห็น
 แสงสว่างแห่งพระอาทิตย์ก็ดี แสงสว่างแห่ง
 พระจันทร์ก็ดี ลอดเข้าไปทางช่องฝาเป็นต้น
 อย่างไม่อย่างหนึ่ง แล้วทำดวงให้ตั้งขึ้น ที่ฝา
 หรือที่พื้น, หรือว่าลอดออกมาทางระหว่าง
 กิ่งไม้ที่มีใบทับ หรือระหว่างซุ้มไม้ที่มีกิ่งทับ
 แล้วทำดวงให้ตั้งขึ้นที่พื้นนั้นเทียว เข้าเท่านั้น
 นิมิตก็ย่อมเกิดขึ้นได้. พระโยคาวจรเม้นอกนี้
 พึงเจริญดวงแสงอันมีประการดังกล่าวแล้วนั้น
 นั้นแหละไป ว่า "แสง แสง" ดังนี้ ก็ได้ ว่า
 "สว่าง สว่าง" ดังนี้ก็ได้. เมื่อไม่อาจ
 อย่างนั้น ก็พึงจุดประทีปไว้ในหม้อ ปิดปากหม้อ

คุณพวงหยก ประสมไชย
 อุทิศส่วนกุศลให้ คุณคมคาย ณ มหาไชย

อิตเรหิ จิรภูจติกิ โทติ. อิต อุกคหนิมิตตํ เสีย เจาะช่องเข้าที่หม้อ วางไว้ให้ (ด้านที่
 ภิตติยํ วา ภูมियํ วา อุกคหนิมิตตํ เจาะช่องไว้) หันหน้าเข้าฝา. แสงสว่าง
 โทติ. ปฏิภาณิมิตตํ ฆนวิปสนนํ แห่งประทีป จะลอคออกมาทางช่องนั้น แล้ว
 อาโลกปุณชสทิสํ. เสสิ ตาทิสเมวาติ. กระทำให้เป็นดวงชั้นที่ฝา, เจริญดวงแสงนั้น
 อาโลกกสิณํ. ไปว่า "สว่าง สว่าง" ดังนี้ เกิด. ดวงแสงจาก
 ประทีปนี้ ตั้งอยู่ได้นานกว่าดวงแสงนอกนี้.
 อุกคหนิมิตในอาโลกกสิณนี้ ย่อมเป็นเหมือน
 ดวงแสงที่ตงชั้นที่ฝา หรือที่พื้นดินนั้นเทียว.
 ปฏิภาณิมิต เป็นดวงแน่นที่บ่งใสเช่นกับ
 กลุ่มแสงสว่าง. คำที่เหลือก็เหมือนกับคำที่
 กล่าวแล้วนั้นนั้น เทียวแล. จบอาโลกกสิณ.

ปริจินนาทาสกสิณกถา

กล่าวด้วยปริจินนาทาสกสิณ

๔๔. ปริจินนาทาสกสิณเณปิ อากาสกสิณํ
 อุกคณฺหนโต อากาสสมิ นิมิตตํ คณฺหาติ
 ภิตฺติจฺฉิตฺเต วา ตาลจฺฉิตฺเต วา
 วาตปานนฺตริกาย วาติ วจนโต กตาทิการสฺส

๔๔. โดยคำพูด (ของพระอรรถกถา-
 จารย์) แม้ในปริจินนาทาสกสิณ ว่า
 พระโยคาวจร เมื่อจะเรียนเอาอากาสกสิณ
 ย่อมถือเอานิมิตในอากาศ (ที่ว่าง) ที่ช่องฝา

คุณพวงหยก ประสมไชย

อุทิศส่วนกุศลให้ คุณคมาศ ฌ มหาไชย

ดาว ปุณฺณวโต ภิตฺติจฺฉิทฺทาทีสุ อณฺตรํ
 ทิสฺวา นิมิตฺตํ อุกฺกชฺชติ. อิตฺเรน
 สฺกนฺนมนฺตเป วา จมฺมกฺกุสฺสารกาทีนํ วา
 อณฺตรสฺมึ วิทฺตฺติจฺจฺรํกุสฺสปฺมาณํ ฉิทฺทํ
 กตฺวา ตเทว ภิตฺติจฺฉิทฺทาทีเกทํ ฉิทฺทํ
 "อากาโส อากาโส"ติ ภาเวตฺพหํ. อิตฺ
 อุกฺกหนิมิตฺตํ สทฺธิ ภิตฺตฺติปริยนฺตาทีหิ
 ฉิทฺทสทิสฺเมว โทติ, วทฺตฺติยมาณฺปิ น
 วทฺตฺติ. ปฏฺิภาคนิมิตฺตํ อากาสมนฺตฺสเลว
 หุตฺวา อุกฺกฐาติ, วทฺตฺติยมาณํ จ วทฺตฺติ.
 เสสฺสิ ปฺรวิฏฺสิณฺเณ วุตฺตฺตนเยเนว เวทิตฺพฺพนฺตฺติ.
 ปฺริจฺฉินฺนากาสกสิณฺ.

ก็ให้ ที่ช่องคาลก็ได้ ที่ช่องหน้าต่างก็ได้ ดังนี้
 (เพราะฉะนั้น) ก่อนอื่น สำหรับพระโยคา-
 วจรผู้มีบุญ กระทำอิถการไว้แล้ว เพียงได้
 เห็นช่องฝาเป็นต้น อย่างใดอย่างหนึ่งเข้า
 เท่านั้น นิมิตก็ย่อมเกิดขึ้น. พระโยคาวจร
 นอกนี้พึงทำช่องขนาด ๑ คืบ ๔ นิ้ว เข้าที่
 ชุ่มที่มุ่งไว้มิคชิตก็ ก็ได้ ที่แผ่นหนัง หรือ
 เสื่อลำแพน อย่างใดอย่างหนึ่ง ก็ได้ เจริญ
 ช่องว่างอันต่างด้วยช่องฝาเป็นต้นนั้นแหละไป
 ว่า "ว่าง ว่าง" ดังนี้เกิด. อุกกหนิมิตใน
 ปรีจฉินนากาสกสิณนี้ เป็นเช่นกับช่องว่าง
 พร้อมกับบริเวณฝารอบ ๆ เป็นต้นนั้นเทียว,
 แม้เมื่อจะขยาย ก็ขยายไม่ได้. ปฏิกานิมิต
 ย่อมปรากฏเป็นดวงอากาศเท่านั้น, และเมื่อ
 จะขยาย ก็ย่อมขยายได้. คำที่เหลือ พึง
 ทราบตามนัยที่ได้กล่าวแล้ว ในปฐวิฏสิณ
 นั้นเทียว ฉะนี้แล. จบปรีจฉินนากาสกสิณ.

อิตฺติ กสิณานิ ทสฺพโล ทสฺ ยานิ อโวจ
 สพฺพธมฺมทโส รุปาวจรมฺหิ จตฺตฺก-

พระศัพท ผู้ทรงเห็นธรรมทั้งปวง ได้
 ตรัสกสิณ ๑๐ เหล่าใด ซึ่งเป็นเหตุแห่ง

คุณพวงหยก . ประสมไชย

อุทิศส่วนกุศลให้ คุณคมาศ ฌ มหาไชย

ปณจกชฺฌานเหตุนิ เอวํ ตานิ จ เตสํ
จ ภาวานานยมิมิ วิทิตฺวาน เตเสว
อัย ภิกฺขุโย ปกิณณกถาปิ วิญญेยฺยา.

ฉาน ๔ ฉาน ๕ ในรูปาวจร ดังได้
พรรณนามานี้ บัณฑิต ครั้นทราบกลีบ
เหล่านั้น และนัยแห่งการเจริญกสิณ
เหล่านั้น ชื่อนี้ อย่างนี้แล้ว ก็พึง
ทราบ แม้ปกิณกถา ในกสิณเหล่านั้น
นั้นแหละ อีกหน้อยหนึ่ง ดังต่อไปนี้
เถิด.

ปกิณณกถา

๑๐๐. อิมิสฺสุ ทิ ปจวีกสิณวเสน
เอโกปิ หุตฺวา พุทฺธา โหตีติ^๑อาทิสฺวา,
อากาเส วา อุตฺเท วา ปจวี นิมนฺนิตฺวา
ปทสา กมนิ, จานนีสชฺชาทิกปฺปนํ วา,
ปริตฺตอปปมาณนเณ อภิภายตฺนปฏฺฐิสฺวา โภติ
เอวมาทนิ อิชฺฌนฺติ.

ปกิณกถา

๑๐๐. จริงอยู่ ในบรรดากสิณเหล่านั้น
คุณทั้งหลายมีอย่างนี้ว่า ภาวะที่แม้เป็น
คนเดียว ก็แปลงเป็นหลายคนได้ ดังนี้
เป็นต้น, การเนรมิตแผ่นดินขึ้นในอากาศ
หรือในน้ำแล้วเดินไปด้วยเท้า, หรือสำเร็จ
อิริยาบถมีการยืนการนั่งเป็นต้นได้, การได้

^๑ อัง. ตีก. ๒๐/๒๑๗.

คุณพวงหยก ประสมไชย

อุทิศส่วนกุศลให้ คุณคมาศ ฌ มทาไชย

อภิกายณะโดยปริตัย และอัปมาณัย^๑
 ดังนี้เป็นต้น ย่อมสำเร็จได้ ด้วยสามารถแห่ง
ปฐวีกถิณ.

อาโปกถิณวเสน ปฐวีถิณ อุมมุชชน-
 นิมุชชนิ, อุกกภูจิสุมุปาถิณ, นทีสมุททาหิ-
 นิมมานิ, ปฐวีปพตปาสาทาหิณิ กมฺปนฺนติ
 เอวมาหิณิ อธิษฺณฺนติ.

คุณทั้งหลาย มีอย่างนี้ว่า โพลชั้นหรือ
 ค้างลงในพื้นดินได้, ทำน้ำฝนให้เกิดขึ้นได้,
 เนรมิตแม่น้ำทะเลเป็นต้นได้, ทำสถานที่มี
 แผ่นดินภูเขาปราสาทเป็นต้น ให้ห้วนไหวได้
 ดังนี้เป็นต้น ย่อมสำเร็จได้ ด้วยสามารถแห่ง
อาโปกถิณ.

เตโชกถิณวเสน ธูมาณนา, ปชฺชสนา,
 อังการภูจิสุมุปาถิณ, เตชสา
 เตชปริยาทานิ, ยเทว โส อิจฺฉติ ตสฺส
 ทนสมฺมุตตา, ทิพฺเพน จกฺขุณา
 รูปทสฺสนตฺถาย อาโลกกรณิ, ปรีนิพฺพานสมเย

คุณทั้งหลาย มีอย่างนี้ว่า บังหวนคว้น
 ได้, บังหวนเพลิงได้, ทำฝนถ่านเพลิงให้
 เกิดขึ้นได้, ใช้ไฟล้างไฟให้สิ้นไปได้, ความ
 สามารถที่จะเผาเฉพาะสิ่งที่ต้องการได้, ทำ
 แสงสว่าง เพื่อประโยชน์แก่การเห็นรูปด้วย

^๑ ฉ. เตโชปริยาทานิ.

^๑ ธรรมสารสินี หน้า ๓๐๒, ๓๐๖ รูปาวจร-
 ฌานที่มีอารมณ์อันไม่ขยายชื่อว่า "ปริตตะ"
 ที่มีอารมณ์อันขยายแล้ว ชื่อว่า "อัป-
 มานะ", ชื่อว่า "อภิกายณะ" ก็โดย
 ความหมายว่า ครอบงำอารมณ์.

คุณพวงหยก ประสมไชย

อุทิศส่วนกุศลให้ ม.ร.ว.สุตาพันธ์ จงเกษม

เตโชธาคุยา สรีรชฺฌาปนฺนติ เอวมาทีนิ ทิพยจักขุได้, ใช้เตโชธาคุเฬาสรีระ (ของ
 อิชฺฌนฺตติ. ตนเอง) ในสมัยที่ปรินิพพานได้ ดังนั้นเป็นต้น
 ย่อมสำเร็จด้วยสามารถแห่งเตโชกสิณ.

วาโยกสิณวเสน วายุกตฺติกมฺนํ, คุณทั้งหลาย มีย่างนี้ว่า การไปได้
 วาตวฏฺฐิสุมฺปาทนฺนติ เอวมาทีนิ อิชฺฌนฺตติ. เหมือนกับลมพัดไป, การทำลมฝนให้เกิดขึ้น
 ดังนั้นเป็นต้น ย่อมสำเร็จด้วยสามารถแห่ง
วาโยกสิณ.

นీลกสิณวเสน นีลรูปนิมฺมานํ, คุณทั้งหลายมีย่างนี้ว่า การเนรมิตรูป
 อนุชการกรณํ, สุวณฺณทพฺพพณฺณเยน อภิกายตน- สีเขียวได้, การทำให้มืดได้, การได้
 ปฏฺฐิลาโก, สุภวิโมกฺขชาธิกโม จาติ^๑ อภิกายตนะโดยสุวรรณนัย และทพฺพนัย,
 เอวมาทีนิ อิชฺฌนฺตติ. การบรรลუსุภวิโมกข์^๑ ดังนั้นเป็นต้น ย่อม
 สำเร็จด้วยสามารถแห่งนీลกสิณ.

ปิตกสิณวเสน ปิตกรูปนิมฺมานํ, คุณทั้งหลายมีย่างนี้ว่า การเนรมิต
 สุวณฺณนฺตติ อธิมฺจุจนา, วุตฺตนเยเนว รูปสีเหลืองได้, ความน้อมใจ (อธิษฐาน)

^๑ ฉ. สุภวิโมกฺขชาธิกโมติ.

^๑ อัญฺญสาสินี ๓๐๓, ๓๐๕ คำว่า สุวรรณ-
 ทพฺพนณะ คือ มีสีบริสุทธิ์ และมีสีไม่
 บริสุทธิ์, ฌานชื่อว่า สุภวิโมกข์ เพราะ
 อรรถว่า หลุดพ้นด้วยดีจากธรรมอันเป็น
 ข้ำศึก และมีอารมณ์สวยงาม (คือกสิณสี).

อภิกายตนปฏิลาโก, สุกวิโมกฺชาธิคโม จาติ
เอวมาทีนึ อิชฺฌนฺติ.

ว่า จงเป็นทองเถิด ใต้, การได้อภิกายตนะ
ตามนัยที่ได้กล่าวแล้วนั้นแหละ, การบรรลุ
สุกวิโมกข์ตั้งนี้เป็นต้น ย่อมสำเร็จด้วย
สามารถแห่งปีตกสณฺ.

โลหิตกสณฺวเสณ โลหิตกรุปนิมฺมานํ,
วุตฺตนเยเนว อภิกายตนปฏิลาโก, สุก-
วิโมกฺชาธิคโม จาติ^๑ เอวมาทีนึ อิชฺฌนฺติ.

คุณทั้งหลายมีอย่างนี้ว่า การเนรมิต
รูปสีแดงได้, การได้อภิกายตนะ ตามนัยที่
ได้กล่าวแล้วนั้นแหละ, การบรรลุสุกวิโมกข์
ตั้งนี้เป็นต้น ย่อมสำเร็จด้วยสามารถแห่ง
โลหิตกสณฺ.

โธทาทกสณฺวเสณ โธทาทกรุปนิมฺมานํ,
ถีนมิทฺธสฺส ทูรภาวกรณํ, อนุชการวิธมนํ,
ทิพฺเพน จกฺขุณา รูปทสฺสนตฺถาย อาโลก-
กรณฺติ เอวมาทีนึ อิชฺฌนฺติ.

คุณทั้งหลายมีอย่างนี้ว่า การเนรมิต
รูปสีขาวได้, การกระทำคามที่ถีนมิทฺธะอยู่
ในที่ไกลได้ (ขับไล่ถีนมิทฺธะได้), การจัด
ความมืดได้, การทำแสงสว่างเพื่อประโยชน์
แก่การเห็นรูปด้วยทิพยจักขุได้ ตั้งนี้เป็นต้น
ย่อมสำเร็จด้วยสามารถแห่งโธทาทกสณฺ.

อาโลกกสณฺวเสณ สุปฺภาสรูปนิมฺมานํ,^๒
ถีนมิทฺธสฺส ทูรภาวกรณํ, อนุชการวิธมนํ, รูปที่เป็นไปกับแสงสว่าง (โปร่งแสง หรือ

คุณทั้งหลายมีอย่างนี้ว่า การเนรมิต
รูปที่เป็นไปกับแสงสว่าง (โปร่งแสง หรือ

^๑ ฉ. สุกวิโมกฺชาธิคโมติ.

^๒ ฉ. สุปฺภากรุปนิมฺมานํ.

คุณพวงหยก ประสมไชย

อุทิศส่วนกุศลให้ ม.ร.ว.สุดาพันธุ์ จงเกษม

ทิพเพน จกฺขณา รูปทสฺสสนตฺถ์ อาโลกกรณฺติ
เอวมาทีนึ อิชฺฌนฺติ.

หายตัว)ได้, การกระทำความที่ถึนมิทระอยู่
ในที่ไกลได้, การขจัดความมืดได้, การทำ
แสงสว่างเพื่อประโยชน์แก่การเห็นรูป ด้วย
ทิพยจักษุได้ ดังนี้เป็นต้น ย่อมสำเร็จด้วย
สามารถแห่งอาโลกกสิณ.

อากาศกสิณวเสน ปฏิจฺจนฺนानํ
วิวฏฺเฐน, อนฺโตปรวีปพฺพตาทีสุปี อากาสึ
นิมฺมิตฺวา อิริยาปถกฺกฺปนํ, ตึโรกฺขทฺหาทีสุ
อสนฺชฺฆมานกมฺนฺติ เอวมาทีนึ อิชฺฌนฺติ.

คุณทั้งหลายมีอย่างนี้ว่า การทำสิ่งที่ถูก
ปกปิดไว้ให้เปิดเผยได้, การเนรมิตที่ว่างไว้
ในสถานที่ (ที่บ, ตัน) มีภายในแผ่นดิน และ
ภายในภูเขเป็นต้น แล้วสำเร็จอิริยาบถอยู่
ได้, การเดินทะลุไปข้างนอกฝาเป็นต้นได้ไม่
ติดขัด ดังนี้เป็นต้น ย่อมสำเร็จด้วยสามารถ
แห่งอากาศกสิณ.

สพฺพาเนว อฺหุถึ อโร ติริยํ อหฺวยํ
อฺปฺปมาณฺติ อิมํ ปภทํ ลภนฺติ. วุตฺตณฺเฑทํ
"ปรวีกสิณเมโก สณฺชานาติ. อฺหุถึ อโร
ติริยํ อหฺวยํ อฺปฺปมาณฺติ"ติอาที.

กสิณทั้งหมดนั้นเทียว ย่อมได้ความ
แตกต่างกันดังนี้ คือ อฺหุถึ (ขยายไปเบื้อง-
บน) อโร (ขยายไปเบื้องล่าง) ติริยํ
(ขยายไปเบื้องขวาง) อหฺวยํ (ไม่เป็นสอง)
อฺปฺปมาณํ (หาประมาณมิได้). ชั้นสมจริง

๑ อญ. ทสก. ๒๔/๖๔.

ตั้งที่ตรัสไว้ว่า "บางคน ย่อมจำหมาย
ประวัติกสิณไว้. ในเบื้องบน ในเบื้องล่าง
ในเบื้องขวาง ไม่เป็นสอง หาประมาณมิได้"
ดังนี้เป็นต้น.

ตตถ อุทฺธติ อุปริคคตลาภิมุขิ?
อโธติ เหนฺจฺญามิตลาภิมุขิ. ติริยฺนติ
เขตฺตมณฺฑลมิว สมฺมตฺตา ปริจฺฉินฺนิตฺติ. เอกจฺจโจ
หิ อุทฺธเมว กสิณํ วทฺเขตฺติ, เอกจฺจโจ
อโธ, เอกจฺจโจ สมฺมตฺโต. เตน เตน
วา การณฺณ เอวํ ปสาเรติ. อาโลกมิว
ทิพฺพจฺกขฺนา รูปหฺสฺสนกาโม. เตน วุตฺตํ
อุทฺธํ อโธ ติริยฺนติ. อุทฺทวฺนติ อิทํ ปน
เอกสฺส อณฺณภาวานุปคมฺนตฺถํ วุตฺตํ. ยถา
หิ อุทฺทํ ปวิฏฺฐสฺส สพฺพทิสาสฺ อุทฺทเมว
โหติ, น อณฺณํ, เอวเมว ปจฺจวีกสิณํ
ปจฺจวีกสิณเมว โหติ, นตฺถิ ตสฺส อณฺโณ
กสิณสมฺภเวโหติ. เอส นโย สพฺพตฺถ.
อุปฺปมาณฺนติ อิทํ ตสฺส ผรณอุปฺปมาณวเสน

ในพระบาลีนั้น บทว่า อุทฺธํ คือ มุ่งหน้า
สู่ท้องฟ้าเบื้องบน. บทว่า อโธ คือ มุ่งหน้า
สู่พื้นดินเบื้องล่าง. บทว่า ติริยํ คือ กำหนด
ไปโดยรอบด้าน คุกกำหนดท้องนา ฉะนั้น.
เป็นความจริงว่า บางคนขยายกสิณไป
เบื้องบนอย่างเดียว, บางคนขยายไป
เบื้องต่ำ, บางคนขยายไปโดยรอบ. หรือว่า
ย่อมแผ่ไปอย่างนี้ด้วยเหตุนี้ ๆ. คุกผู้
ต้องการเห็นรูปด้วยทิพยจักขุ แผ่แสงสว่างไป
ฉะนั้น. เพราะเหตุนี้ จึงตรัสว่า อุทฺธํ อโธ
ติริยํ ดังนี้. ส่วนบทว่า อุทฺทวฺนํ นี้ ตรัสไว้
เพื่อ (แสดงถึง) ความที่กสิณหนึ่ง ไม่เข้าถึง
ความเป็นกสิณอื่น (ไม่ปะปนด้วยกสิณอื่น).
เหมือนอย่างว่า เมื่อบุคคลเข้าไปสู่น้ำ (อยู่

๑ ฉ. อุปริคคตลาภิมุขิ.

คุณวางทยก ประสมไชย
อุทิศส่วนกุศลให้ ม.ร.ว.สุดาพันธุ์ จง เกษม.

วุดุติ. ตณฺหิ เจตสา พรนฺโต สกลเมว
 ปรติ, น อยมสฺส อาที อิทํ มชฺชนฺติ
 ปมาณํ กณฺหาตีติ.

ในน้ำ) ในทิศทั้งปวงก็มีแต่น้ำเท่านั้น ไม่มี
 อย่างอื่น ฉันทิ, ปฐฺวีกสิณ ก็เป็นปฐฺวีกสิณ
 เท่านั้น, ปฐฺวีกสิณนั้นไม่มีความปะปนกับกสิณ
 อื่น ฉันทินั้นเหมือนกันแล. ในกสิณทุกกสิณ ก็มีนัย
 นี้. บทว่า อปฺปมาณํ นี้ ทรสไว้ โดยเกี่ยวกับ
 ความแผ่ไปซึ่งกสิณนั้น อย่างหาประมาณมิได้.
 ติวว่า เมื่อจะแผ่ซึ่งกสิณนั้นไปด้วยใจ ก็ย่อม
 แผ่ไปทั้งสิ้นเลยทีเดียว, ย่อมไม่ถือเอา
 ประมาณ ว่า นี้เป็นเบื้องต้น นี้เป็นท่ามกลาง
 แห่งกสิณนั้น ดังนี้ ฉันทินั้นแล.

๑๐๑. เย จ เต สตุตา กุมฺมารเณ
 วา สมนฺนาคตา กิเลสํวารเณ วา
 สมนฺนาคตา วิปากาวรเณ วา สมนฺนาคตา
 อสฺสทุธา อจฺจนฺติกา ทฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
 นิยามํ โอบกฺมิตฺตํ กุสฺเสสฺส ธมฺเมสฺส สมนฺนาคตฺตฺต
 วุตฺตฺตา, เตสํ เอกสฺสปี เอกกสิณเณปี^๑
 ภาวนา น อิชฺฉติ. ตตฺถ กุมฺมารเณ
สมนฺนาคตฺตฺต อานนฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต

๑๐๑. อนึ่ง สัตว์ทั้งหลาย ที่ท่านกล่าว
 ว่า เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยกัมมารณ (เครื่องกั้น
 คือกรรม) ก็คือ ถึงพร้อมด้วยกิเลสวารณ
 (เครื่องกั้นคือกิเลส) ก็คือ ถึงพร้อมด้วย
 วิปากาวรณ (เครื่องกั้นคือวิปาก) ก็คือ ไม่มี
 ศรัทธา ไม่มีฉันทะ มีปัญญาทราม อากัพ
 (ไม่สมควร) เพื่ออันก้าวลงสู่นิยาม (ข้อ
 ปฏิบัติที่แน่นอน) สู้สัมมัตตะ (ความเป็นข้อ

^๑ ฉ. เตสเมกสฺสาเปกกสิณเณปี..

กิเลสวารณ สมนาคตาติ นียตมิจฉา-
 ทิฏฐิกา เจว อุกโตพยัญชนกปณตกา จ.
วิปากาวรณ สมนาคตาติ อเหตุก-
 ทวิเหตุกปฏิสนธิกา. อัสสทชาติ พุทธาที่สุ
 สหุทธาวิริทตา. อจจนทิกาคิ อปจจนิกปฏิปทาย
 จนทวิริทตา. ทูปณตาคิ โลภียโลกุตตร-
 สมมาทิฏฐิยา วิริทตา. อภพพา นियาม
โอกกมิตฺ กุสเลสฺ ธมฺเมสฺ สมมตฺตฺนฺติ
 กุสเลสฺ ธมฺเมสฺ นियามสงฺขาคิ สมมตฺต-
สงฺขาคณฺจ อริยมคฺคิ โอกกมิตฺ อภพพาคิ
 อตฺโต. น เกวลณฺจ กสิณฺเวยว, อนฺเณสฺปิ
 กมฺมฏฺจฺจเนสฺ เอเตสฺ เอกสฺสฺปิ ภาวนา
 น อิชฺชติ. ตสฺมา วิคตฺวิปากาวรณนาปิ
กุสฺปฺตฺเตน กมฺมาวรณณฺจ กิเลสฺวารณณฺจ
 อารกา ปรีวชฺเชตฺวา สทฺธมฺมสฺสฺวณ-
สฺบฺปริสฺสูปนิสฺสยาทีหิ สทฺธณฺจ จนฺทณฺจ ปณฺณณฺจ
วทฺเตตฺวา กมฺมฏฺจฺจนาอนุโยเก โยโค
กรณฺเวยติ.

ปฏิบัติที่ชอบ) ในกุศลธรรมทั้งหลาย ดังนี้
 เหล่านั้นใด, สำหรับสัตว์เหล่านั้น แม้
 สักคนหนึ่ง ก็จะสำเร็จภาวนาไม่ได้ ในกสิณ
 แม้แต่ข้อเดียว. ในคำเหล่านั้น คำว่า
ถึงพร้อมด้วยกัมมวารณ คือ พร้อมเพรียง
 ด้วยอนันตริยกรรม. คำว่า ถึงพร้อมด้วย
กิเลสวารณ คือ เป็นผู้มียตมิจฉาทิสฺสุ
 พวกหนึ่ง เป็นอุกโตพยัญชนก (คน ๒ เพศ)
 และกะเทยพวกหนึ่ง. คำว่า ถึงพร้อมด้วย
วิปากาวรณ คือ เป็นผู้มือเหตุกปฏิสนธิ
 พวกหนึ่ง มีทวิเหตุกปฏิสนธิพวกหนึ่ง. คำว่า
ไม่มีศรัทธา คือ เป็นผู้ปราศจากศรัทธาใน
 วัตถุทั้งหลาย มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น. คำว่า
ไม่มีฉันทะ คือ ปราศจากฉันทะในปฏิปทา
 อันไม่เป็นข้าศึก. คำว่า มีปัญญาทราม คือ
 ปราศจากสัมมาทิฐิอันเป็นโลกีย์และโลกุตระ.
 คำว่า อาภัพเพื่ออันก้าวลงสู่นियาม สู่สัมมัตตะ
ในกุศลธรรมทั้งหลาย มีความหมายว่า เป็น
 ผู้อาภัพ เพื่ออันก้าวลงสู่พระอริยมรรค ที่
 เรียกว่า นियาม และเรียกว่า สัมมัตตะ

คุณพวงหยก ประสมไชย
 อธิศส่วนกุศลให้ ม.ร.ว.สุดาพันธ์ จงเกษม

ในกุศลธรรมทั้งหลาย. และไม่ใช่เฉพาะใน
กสิณอย่างเดียวเท่านั้น, แม้ในกรรมฐานอื่น
สัตว์เหล่านี้แม้แต่ผู้เดียว ก็จะสำเร็จภาวนา
ไม่ได้. เพราะฉะนั้น กุลบุตรแม้ว่าเป็นผู้
ปราศจากวิปากาวรรณแล้ว ก็พึงละเว้น
กัมมวารณ และกิเลสวารณเสียให้ไกล ทำ
ศรัทธา จันทะ และปัญญาให้เจริญ ศึกษกิจ
มีการฟังพระสัทธรรม การอิงอาศัยสัตบุรุษ
เป็นต้น แล้วกระทำความเพียรในการบำเพ็ญ
กรรมฐาน (ต่อไป) เกิด ฉะนั้นแล.

อติ สาธุชนปามุชชตถาย กเต วิสุทฺธิมคฺเค
สมาธิภาวนาธิกาเร เสสกสิณินฺทเทโส นาม
ปณฺจโม ปริจฺเจโท.

ปริเฉทที่ ๕ ชื่อว่า เสสกสิณินิเทศ
ในอธิการแห่งสมาธิภาวนาในวิสุทฺธิมรรค
ที่ข้าพเจ้าแต่ง เพื่อประโยชน์แก่ความบันเทิง
แห่งสาธุชน มีโดยประการฉะนี้.

๖. อสุภกัมมฐานนิตเทศ

อุทฺธมาตกาทีปทตถวณฺณนา

๑๐๒. กสิณานนฺตรํ อุทฺธิญฺเจสุ ปน
อุทฺธมาตกํ, วินีลกํ, วิปฺพกํ, วิจฺฉิทฺทกํ,
วิกฺขายิตกํ, วิกฺขิตฺตกํ, หตฺวิกฺขิตฺตกํ,
โลหิตกํ, ปุพฺพกํ, อฏฺฐิกนฺตํ หสฺสุ อวิณฺณวณฺณก-
อสุภสฺสุ ฆสฺสตา วิย วายุนา อุทฺธ
ชีวิตปริยาทานา ยถานุกกมฺ สํมุคฺคเตน
สุนฺภาเวน อุทฺธมาตตฺตา^๒ อุทฺธมาตํ,
อุทฺธมาตํ เอว อุทฺธมาตกํ. ปฏิกฺกุลตฺตา^๒
วา กุจฺฉิตํ อุทฺธมาตนฺตํ อุทฺธมาตกํ.
ตถารูปสฺส ฉวสฺรีรสฺเสตํ อธิวณฺํ.

๖. อสุภกัมมฐานนิตเทศ

พรรณนาอรรณแห่งบทว่า

อุทฺธมาตกะเป็นต้น

๑๐๒. ส่วนในบรรดาอสุภอันหาวิญญูณ
มิได้ ๑๐ อย่าง คือ อุทฺธมาตกะ, วินีลกะ,
วิปฺพกะ, วิจฺฉิทฺทกะ, วิกฺขายิตกะ,
วิกฺขิตตกะ, หตวิกฺขิตตกะ, โลหิตกะ,
ปุพฺพกะ, อฏฺฐิกะ ที่ท่านยกขึ้นแสดงไว้ใน
ลำดับแห่งกสิณ อสุภ ชื่อว่า อุทฺธมาตกะ
เพราะความที่พองขึ้น โดยภาวะที่อืดขึ้นไป
ตามลำดับ (ค่อย ๆ อืดขึ้น) ถัดไปแต่ความ
สิ้นชีวิต เหมือนอย่างลูกหนังที่พองขึ้นด้วยลม
ฉะนั้น, อุทฺธมาตะนั้นเอง เป็นอุทฺธมาตกะ.
อีกอย่างหนึ่ง อสุภ ชื่อว่า อุทฺธมาตกะ
เพราะอรรถว่า เป็นอสุภที่ขึ้นพอง น่าเกลียด
เพราะความเป็นของปฏิกุล. คำว่า

^๑ ฉ. ปุพฺพกํ.

^๒ ม. มาตตฺตา.

อุทฺธมาตกะนี้ เป็นชื่อของซากศพที่เป็น
เช่นนั้น.

วินีลํ วุจฺจติ วิปริณฺณนํลวณฺณํ,
วินีลเมว วินีลกํ. ปฏิกุลตฺตวา กุจฺจติ
วินีลนฺติ วินีลกํ. มํสฺสสทฺฐาเนสฺส
รตฺตวณฺณสฺส ปุพฺพสนฺนิจยฺฐาเนสฺส เสตวณฺณสฺส
เยภฺยุเยน จ นีลวณฺณสฺส นีลฐาเน
นีลสาฎกปารุตฺสเสว ฉวสฺรียสฺสเสตํ อธิวจฺนํ.

อสุภ มํสฺสํ เขียวอันปะปนด้วยสีต่าง ๆ
เรียกว่า วินีละ, วินีละนั่นเอง เป็นวินีลกะ.
อีกอย่างหนึ่ง อสุภชื่อว่า วินีลกะ เพราะ
อรรถว่า เป็นอสุภที่มีสีเขียวน้ำเกลี้ยก
เพราะความเป็นของปฏิกุล. คำว่า วินีลกะนี้
เป็นชื่อของซากศพ ที่มีสีแดงตรงที่มีเนื้อมี
มีสีขาวตรงที่มีหนัง แต่โดยมากมีสีเขียว
ตรงที่มีสีเขียว คุจถูกคลุมด้วยผ้าเขียว.

ปริณฺณนฺฐาเนสฺส วิสฺสนฺทมานํ ปุพฺพํ
วิปุพฺพํ, วิปุพฺพเมว วิปุพฺพกํ. ปฏิกุลตฺตวา
วา กุจฺจติ วิปุพฺพนฺติ วิปุพฺพกํ. ตถารูปสฺส
ฉวสฺรียสฺสเสตํ อธิวจฺนํ.

อสุภ มีหนังไหลออกอยู่ตรงที่ปริแตก
ชื่อว่า วิปุพพะ, วิปุพพะนั่นเอง เป็นวิปุพพะกะ.
อีกอย่างหนึ่ง อสุภชื่อว่า วิปุพพะกะ เพราะ
อรรถว่า เป็นอสุภที่มีหนังไหลออก น้ำ-
เกลี้ยก เพราะความเป็นของปฏิกุล. คำว่า
วิปุพพะกะ นี้เป็นชื่อของซากศพที่เป็นเช่นนั้น.

วิสุทฺธิมรรค บ. พ. ๒-๑๔

คุณสายใจ ศิริวงศ์ ณ อยุธยา
อุทิศส่วนกุศลให้ ม.ล.ถวิล ศิริวงศ์

วิจฺฉิหฺมํ วุจฺจติ ทฺวิธา ฉินฺทเนน
 อปฺถาริํ^๑ วิจฺฉิหฺมเมว วิจฺฉิหฺมกํ. ปฏิกุสฺสตา
 วา กุจฺฉิตํ วิจฺฉิหฺมทฺตํ วิจฺฉิหฺมกํ. เวมชฺเฌ
 ฉินฺนสฺส ฉวสฺรฺรสุเสตํ อธิวณฺ.

อสุภ ที่แยกออกจากกัน โดยขาดเป็น
 ๒ ส่วน เรียกว่า วิจฉิทะ, วิจฉิทะ นั้นเอง
เป็นวิจฉิทกะ. อีกอย่างหนึ่ง อสุภ ชื่อว่า
 วิจฉิทกะ เพราะอรรถว่า เป็นอสุภที่
 ขาดท่อน น่าเกลียด เพราะความเป็นของ
 ปฏิกุส. คำว่า วิจฉิทกะ นี้ เป็นชื่อของ
 ชากศพที่ขาดกลาง.

อิโต จ เอโต จ วิวิธากาเรน
 โสณสีกาลาทีหิ ขายิตฺตํ วิกฺขายิตํ,
 วิกฺขายิตเมว วิกฺขายิตกํ. ปฏิกุสฺสตา วา
 กุจฺฉิตํ วิกฺขายิตฺตํ วิกฺขายิตกํ. ตถารูปสฺส
 ฉวสฺรฺรสุเสตํ อธิวณฺ.

อสุภ ชื่อว่า วิกขายิตะ เพราะ
 อรรถว่า ถูกสุนัขบ้าน สุนัขจิ้งจอกเป็นต้น
 กัดกินโดยอาการต่าง ๆ ทางข้างนี้ ข้างนั้น,
 วิกขายิตะ นั้นเอง เป็นวิกขายิตกะ.
 อีกอย่างหนึ่ง อสุภ ชื่อว่า วิกขายิตกะ
 เพราะอรรถว่า เป็นอสุภที่สัตว์กัดกินโดย
 อาการต่าง ๆ น่าเกลียด เพราะความเป็น
 ของปฏิกุส. คำว่า วิกขายิตกะนี้ เป็นชื่อของ
 ชากศพที่เป็นเช่นนั้น.

วิวิทํ ขิตฺตํ วิกฺขิตฺตํ, วิกฺขิตฺตเมว
 วิกฺขิตฺตกํ. ปฏิกุสฺสตา วา กุจฺฉิตํ วิกฺขิตฺตํ
 ชื่อว่า วิกขิตตะ, วิกขิตตะนั้นเอง เป็น-

อสุภ ที่ถูกทิ้งไว้ มีประการต่าง ๆ

^๑ ส. ฮ. อปวาริํ.

วิกฺขิตฺตํ. อณฺเณ หตฺถิ อณฺเณ ปาหิ
อณฺเณ สีสนฺติ เอวํ ตโต ตโต ชิตฺตสฺส
ฉวสฺริสฺเสตฺติ อธิวจฺนํ.

วิกขิตตกะ. อีกอย่างหนึ่ง อสฺม ๑ ชื่อว่า
วิกขิตตกะ เพราะอรรถว่า เป็นอสฺมที่ถูก
ทิ้งไว้มีประการต่าง ๆ น่าเกลียด เพราะ
ความเป็นของปฏิกุล. คำว่า วิกขิตตกะ
นี้เป็นชื่อของซากศพ ที่ถูกทิ้งไว้ทางข้างนั้น
ข้างนั้นอย่างนี้คือ มือถูกทิ้งไว้ทางหนึ่ง
เท้าถูกทิ้งไว้ทางหนึ่ง ศีรษะถูกทิ้งไว้ทางหนึ่ง
 เป็นต้น.

หตฺถจฺ ทํ ปุริมนเยเนว วิกฺขิตฺตกณฺจาติ
หตวิกขิตตํ. กากปทาภาเรน อญฺคปจฺจฺจฺเจสฺ
สฺตฺเถน หนิตฺวา วุตฺตนเยเนว^๑ วิกฺขิตฺตสฺส
ฉวสฺริสฺเสตฺติ อธิวจฺนํ.

อสฺม ๑ ชื่อว่า หตวิกขิตตกะ เพราะ
อรรถว่า ถูกประหาร และถูกทิ้งไว้มีประการ
ต่าง ๆ โดยนัยก่อนนั้นเอง. คำว่า
หตวิกขิตตกะนี้ เป็นชื่อของซากศพที่ถูกเขาใช้
ศัสตราวุธ สับฟันเอาที่อวัยวะใหญ่ ๆ ทิ้ง
หลาย โดยอาการตั้งตึงกา แล้วทิ้งไว้มี
ประการต่าง ๆ ตามนัยที่กล่าวแล้วนั้นเทียว.

โลหิตํ กิรติ วิกฺขิปฺติ อิตฺ อิจฺติ
จ ปกฺขมรตฺติ โลหิตํ. ปกฺขมริตฺโลหิตมฺกฺขิตฺสฺส
ฉวสฺริสฺเสตฺติ อธิวจฺนํ.

อสฺม ๑ ชื่อว่า โลหิตกะ เพราะอรรถว่า
โลหิตเร่ยราด คือกระจัดกระจาย หลั่งไปทั่ว
ทางข้างนั้น ข้างนี้. คำว่า โลหิตกะนี้ เป็น

^๑ ฉ. เอวสฺสทฺโท นตฺถิ.

ชื่อของซากศพที่มีโลหิตอันหลังไหลไปทั่วแปด-
แปด.

บุพวา^๑ วุจฺจนฺติ กิมโย, บุพฺเวตฺถ^๒
กิริตฺติ บุพฺวกิ^๓ กิมฺปริบุญฺณสฺส ฉวสฺรริสฺเสตฺ
อธฺวณฺ.

หนอนทั้งหลาย เรียกว่า บุพฺวะ, อสุภ
ชื่อว่า บุพฺวกะ เพราะอรรถว่าเป็นที่มีหนอน
เกลื่อนกล่น. คำว่า บุพฺวกะ นี้ เป็นชื่อของ
ซากศพที่เต็มไปด้วยหนอน.

อฏฺฐิเยว อฏฺฐิกิ. ปฏฺฐิกลฺลตฺตา วา
กฺุจฺฉิตฺ อฏฺฐิตฺ อฏฺฐิกิ. อฏฺฐิสงฺขลิกายปิ
เอกฏฺฐิกสฺสปิ เอตฺ อธฺวณฺ. อิมานิ
ปน อุตฺตฺมาตกาทีนึ นิสฺสาย อฺุปนฺน-
นิมิตฺตานมฺปิ นิมิตฺเตสฺ ปฏฺฐิทฺตฺชฺฆานานมฺปิ
เอตาเนว นามานิ.

กระดูกนั่นเอง ชื่อว่า อฏฺฐิกะ.
อีกอย่างหนึ่ง อสุภ ชื่อว่า อฏฺฐิกะ เพราะ
อรรถว่าเป็นกระดูกน่าเกลียด เพราะความ
เป็นของปฏฺฐิกล. คำว่า อฏฺฐิกะนี้ เป็นชื่อของ
กระดูกทั้งร่างก็ได้ เป็นชื่อของกระดูก
ชิ้นเดียวก็ได้. ก็คำว่า อุตฺตฺมาตกะเป็นต้น
เหล่านี้ นั้นเทียว เป็นชื่อของนิมิตทั้งหลาย
ที่อาศัยอุตฺตฺมาตกะอสุภเป็นต้นเหล่านี้ เกิดขึ้น
ก็ได้ เป็นชื่อของฉานทั้งหลายที่ได้มา
ในเพราะนิมิตทั้งหลาย ก็ได้.

^๑ ฉ. บุพวา.

^๒ ฉ. บุพเว, อ. ม. บุพเว.

^๓ ฉ. กิริตฺติ บุพวกิ.

อุทฺตมาตกกมฺมฐาน

อุทฺตมาตกกรรมฐาน

๑๐๓. ตตฺถ อุทฺตมาตกสรีเร
 อุทฺตมาตกนิมิตฺตํ อุปฺปาเตตฺวา อุทฺตมาตก-
 สงฺฆาตํ ฌานํ ภาเวตฺถกาเมเน โยคิณา
 ปฐวีทสิณเณ วุตฺตนเยเนว วุตฺตปฺปการี
 อารยิมิ อุปสงฺกมิตฺวา กมฺมฐานํ
 อุกฺกเตตฺพํ. เตนสฺส กมฺมฐานํ กถเนเตน
 อสฺสณนิมิตฺตตฺถาย คมนวิธานํ, สมฺมุตฺตา
 นิมิตฺตฺตฺถาย, เอกาทสฺวิเชน นิมิตฺตฺตฺถาย,
 กตาคตมคฺคปจฺจเวกฺขณฺตฺถาย เอวํ อุปฺปนา-
 วิธานปรีโยสานํ สพฺพํ กถเนตฺพํ. เตนปิ
 สพฺพํ สาธุกํ อุกฺกเตตฺวา ปุพฺเพ วุตฺตปฺปการี
 เสนาสนํ อุปกฺนฺตฺวา อุทฺตมาตกนิมิตฺตํ
 ปรีเยสนฺเตน วิหาตฺพํ.

๑๐๓. ในบรรดาอสุภเหล่านั้น พระโยคี
 ผู้ใคร่จะทำอุทฺตมาตกนิมิตให้เกิดขึ้น ในร่างที่
 ชื่นพอง แล้วทำฌานที่เรียกว่าอุทฺตมาตกให้
 เกิดขึ้น พึงเข้าไปหาอาจารย์มีประการอันได้
 กล่าวแล้ว ตามนัยที่ได้กล่าวแล้วในปฐวีทสิณ
 นั้นเทียว แล้วเรียนเอากรรมฐานเกิด.
 อันอาจารย์นั้น เมื่อจะบอกกรรมฐานแก่
 พระโยคินี้ ก็ควรบอกวิธีปฏิบัติทั้งหมด อันมี
 อัปฺปนาวิธีเป็นที่สุด อย่างนี้ คือ วิธีไปเพื่อ
 ประโยชน์แก่อสฺสณนิมิต, การกำหนดคณิมิต
 โดยรอบ, การถือเอานิมิตโดยอาการ
 ๑๑ อย่าง, การพิจารณาเส้นทางที่ไปที่มา.
 แม้พระโยคินั้น ก็ควรเรียนวิธีปฏิบัติทั้งหมด
 ให้ดี เข้าไปสู่เสนาสนะซึ่งมีประการอันได้
 กล่าวแล้วในตอนก่อน แสวงหาอุทฺตมาตกนิมิต
 อยู่เกิด.

คุณสายใจ ศิริวงศ์ ณ อโยธยา
 อุทิศส่วนกุศลให้ ม.ล.ถวิล ศิริวงศ์.

วิสุทธิธรรมรังค ป.ท. ๒-๑๔

๑๐๔. เอว วิทรนุเทน จ อสุกสมิ
 นาม กามทฺวาเร วา อฏฺวีมุเช วา ปนฺเถ
 วา ปพฺพตปาเท วา รุกฺขมุเล วา สฺสาเน
 วา อุทฺธูมาตกสรีริ นิกฺขิตฺตุนฺติ กเถนฺตานิ
 วจฺนี สฺตฺวาปี น ตาวเทว อติตฺเถน
 ปกฺขนฺทฺนฺเตน วิย กนฺตพฺพิ. กสฺมา ? อสุภํ
 หิ นาเมตํ พาทมิกาธิฏฺฐิตฺตมฺปิ
 อมนุสฺสาธิฏฺฐิตฺตมฺปิ โหติ. ตตฺรสฺส
 ชีวิตฺตฺตราโยปี สียา. กมนฺมคฺโค วา
 ปเนตฺถ กามทฺวาเรน วา นฺทานติตฺเถน
 วา เกทารโกภฺยิยา วา โหติ. ตตฺถ
 วิสภาครูปิ อปาถิ อากฺจฺจติ, ตเทว วา
 สรีริ วิสภากํ โหติ. ปุริสฺสสฺส หิ อิตฺถิสรีริ
 อิตฺถิยา จ ปุริสฺสรีริ วิสภากํ, ตเทตํ
 อธฺนา มตํ สฺภโตปี อฺปฏฺฐาติ, เตนฺสฺส
 พรหมจฺริยนฺตฺตราโยปี สียา. สเจ ปน
 "นยิทํ มาทิสฺสสฺส ภาริยนฺ"ติ อตฺตานิ
 ตกฺกยติ, เอวํ ตกฺกยมาเนน กนฺตพฺพิ.

๑๐๔. อนึ่ง พระโยคีผู้อยู่อย่างนี้
 แม้ว่า ได้ยินคำของคนทั้งหลายเขาพูดกันว่า
 มีซากศพขึ้นพองถูกทิ้งอยู่ที่ทางเข้าบ้านชื่อโน้น
 กิติ ที่ปากดงกิติ ที่ทางเดินกิติ ที่ต้นเขากิติ
 ที่โคนไม้กิติ ที่ป่าซากิติ ก็ไม่ควรรีบไปก่อน
 เทียว เหมือนอย่างจะแล่นไปผิดท่า ฉะนั้น.
 เพราะเหตุไร ? เพราะว่ามันชื่อว่า อสุภนี้
 มักถูกสัตว์ร้ายครอบครองเสียบ้าง มักถูก
 อมนุษย์ครอบครองเสียบ้าง. เธอจะพึงมีแม้
 อันตรายแห่งชีวิตในเพราะอสุภนั้น. ก็หรือ
 ว่า เส้นทางที่ไปในที่มีอสุภนี้ มีอยู่ทางประตู
 เข้าบ้านบ้าง ทางท่าอาบน้ำบ้าง ทางปลายนา
 บ้าง. ณ ที่นั้น รูปอันเป็นวิสภาคะย่อมมาสู่
 กลอง(แห่งจักขุ), หรือว่าซากศพนั้นนั่นแหละ
 เป็นวิสภาคะ. จริงอยู่ซากหญิงเป็นวิสภาคะ
 สำหรับชาย และซากชายก็เป็นวิสภาคะ
 สำหรับหญิง, ซากศพที่ตายได้ไม่นาน นั้น
 ย่อมปรากฏว่างาม ก็ได้, เธอจะพึงมี
 อันตรายแห่งพรหมจรรย์ เพราะเหตุนี้
 ก็ได้. แต่ถ้าหากว่า เธอตระหนักตนเองว่า

คุณสายใจ ศิริวงศ์ ณ อยุธยา
 อธิศาสน์คุณศลให้ ม.ล.ถวิล ศิริวงศ์

"สิ่งนี้ หาได้หนักหนาสำหรับคนเช่นเราไม่"
ดังนั้น, เมื่อตระหนักอยู่อย่างนี้ ก็ควรไป.

๑๐๕. กจฺจนฺเตน จ สัมมตฺเถรสุสฺส วา
อณฺณสุสฺส^๑ วา อภินฺณาตสุสฺส ภิกฺขุโน กถเอตฺวา
กนฺตพฺพํ. กสฺมา ? สเจ หิสฺส สุสฺसानเ
อมฺนุสฺสสึทฺพฺยกฺขมาทึนํ รูปสทฺทาที-
อนิฏฺฐารมฺมณาภิกฺขุตสุสฺส อํกปจฺจจฺจนานิ วา
ปเวธฺนติ^๒, กุตฺตํ วา น ปริสฺสฺฐจฺจติ, อญฺโ
วา อาพาโธ โหติ. อถสุสฺส โส วิหาเร
ปตฺตจิวรี สุรฺกฺขิตํ กริสฺสตี. ทฺทเร วา
สามเณเร วา ปหิณฺตีวาทํ ตํ ภิกฺขุ
ปฏฺิขกฺคิสฺสตี. อปีจ สุสฺसानํ นาม
นिरาสงฺกฺกุจฺจานนฺติ มณฺณมานา กตฺกมฺมาปี
อกตฺกมฺมาปี โจรา สโมสฺสรนฺติ. เต
มฺนุสฺสเสหิ อานุพฺพธา^๓ ภิกฺขุสุสฺส สมีเป กถกํ
ฉตฺตฺเตตฺวาปี ปลาณนฺติ. มฺนุสฺสา "สโหตฺม"^๔

๑๐๕. อนึ่ง เมื่อจะไป ควรบอกภิกษุ
ผู้เป็นพระสังฆเถระ หรือภิกษุรูปอื่นที่ตนรู้จักดี
แล้วจึงไปเถิด. เพราะเหตุไร ? เพราะ
ถ้าหากว่า เมื่อพระโยคินี้ ถูกอารมณ์ที่ไม่น่า
ปรารถนามีรูปหรือเสียงเป็นต้น ของอมนุษย์
สีหะ หรือเสือโคร่งเป็นต้นในป่าช้าครอบงำ
เอาแล้ว อวัยวะใหญ่หน่อยก็จะสั้นไปบ้าง,
อาหารที่บริโภคเข้าไป จะตั้งอยู่ไม่ได้บ้าง,
จะเกิดความป่วยไข้ อย่างอื่นบ้าง. เมื่อเป็น
เช่นนั้น ภิกษุผู้เป็นพระสังฆเถระเป็นต้นนั้น
จะกระทำการรักษาเป็นอย่างดี ซึ่งบาตรและ
จีวรของพระโยคินั้นไว้ในวิหาร. หรือว่า
จักส่งภิกษุหนุ่ม หรือสามเณร ประณินฺต
พระโยคินั้น. อีกอย่างหนึ่ง พวกโจร

^๑ ฉ. อณฺณตฺรสุส.
^๒ ฉ. ปเวธฺนติ.
^๓ ฉ. อานุพฺพธา.
^๔ ฉ. สโหตฺม.

วสุทฺธมฺมรค ป. ๗. ๒-๑๕

คุณสายใจ ศิริวงศ์ ณ อยุธยา
อุทิศส่วนกุศลให้ พระยาบำเรอบริรักษ์และคุณหญิง, นายสมหมาย ณ มหาไชย

โจริ อทฺทสามา"ติ ภิกฺขุ กเหตุวา ึ่งหลายทั้งที่ได้ทำการ (ปล้น) แล้ว ึ่งที่
 วิเทเจนฺติ. อถสฺส โส "มา อิมิ ยังมีได้ทำการ เมื่อสำคัญอยู่ว่า ึ่งชื่อว่า
 วิเทเจยฺยตฺถ, มมายํ กเหตุวา อิมินา นาม ปาชาเป็นสถานที่ที่คนไม่ระแวง คั้งนี้ ก็
 กมฺเมน กโต"ติ เต มนุสฺเส สณฺหาเปตฺวา ชุมนุมกันอยู่. พอพวกโจรเหล่านั้นถูกคน
 โสตฺถิภาวํ กริสฺสติ. อยมานิสฺโส กเหตุวา ึ่งหลายติดตาม ก็จะทิ้งสิ่งของไว้ในที่ใกล้
 คมนเ. คสฺมา วุตฺตปฺปการสฺส ภิกฺขุโน ภิกษุ แล้วก็หนีไป. พวกคนทั้งหลายกล่าวว่า
 กเหตุวา อสุภนิมิตฺตทสฺสเน สณฺชาตาทิลาสเน "พวกเราพบโจรพร้อมทั้งของกลาง" คั้งนี้
 ยถา นาม ชตฺติโย อภิเสกฺกุจฺจํ, ยชมาโน แล้วก็จับเอาตัวภิกษุทำร้าย. เมื่อเป็นเช่นนั้น
 ฆณฺณสาละ, อธโน วา ปน นิธิจฺจํ พระสังฆเถระเป็นต้นนั้น จักบอกให้คนเหล่า
 ปิตฺติโสมนสฺสชาโต กจฺจติ, เอวํ ปิตฺติโสมนสฺส ึ่งนี้ให้เข้าใจว่า "ท่านทั้งหลายอย่าทำร้าย
 อฺปฺปาเทตฺวา อฏฺฐกถาสฺว วุตฺตเตน วิธินา ภิกษุรูปนี้เลย ภิกษุรูปนี้บอกเราแล้ว จึงได้
 กนฺตพฺพํ. วุตฺตเตตฺถ :

ไปด้วยการงานชื่อนี้" คั้งนี้ กระทำความ
 สวสฺสคิแก่เธอได้. นี้เป็นอันสงส์ในการบอก
 ก่อนแล้วจึงไป. เพราะฉะนั้น พระโยคี
 ครั้นบอกแก่ภิกษุ อันมีประการดังกล่าวแล้ว
 พึงเป็นผู้เกิดความมุ่งมั่น ในอันจะดูอสุภนิมิต
 ทำปิตฺติโสมนสฺสให้เกิดขึ้น เหมือนอย่างกษัตริย์
 ผู้ทรงเกิดปิตฺติโสมนสฺส เสด็จไปสู่สถานที่อภิ เษก,
 คนผู้จะบูชาัญญ เกิดปิตฺติโสมนสฺสไปสู่โรงัญญ,
 ก็หรือว่า คนไร้ทรัพย์ เกิดปิตฺติโสมนสฺสไปสู่

คุณสายใจ ศิริวงศ์ ณ อยุธยา

อุทิศส่วนกุศลให้ พระยาบำเรอบริรักษ์และคุณหญิง, นายสมหมาย ณ มหาไชย

ที่ฝั่งขุมทรัพย์, ฉะนั้น แล้วก็ไปโดยวิธีที่ท่าน
กล่าวไว้ในอรรถกถาทั้งหลายเถิด. คำนี้
สมจริงตามที่พระอรรถกถาจารย์ กล่าวไว้
ว่า :

"อุทฺตฺมาตกํ อสุภนิมิต्तํ
อุคฺคกณฺหนฺโต เอโก อหฺตฺติโย คจฺจติ
อุปฺภุจฺจิตาย สติยา อสมฺมุจฺจาย
อนฺโตคเตหิ อฺนฺทฺริเยหิ อพฺทิกเตน
มานเสน คตาคตมคฺคํ ปจฺจเวกฺข-
มาโน. ยสฺมี ปเทเส อุทฺตฺมาตกํ
อสุภนิมิต्तํ นิกฺขิตฺตํ โหติ, ทสฺมี
ปเทเส ปาสาณํ วา วมฺมิกํ วา รุกฺขํ
วา คจฺฉํ วา ลตฺถํ วา สนิมิต्तํ
กโรติ, สารมฺมณํ กโรติ. สนิมิต्तํ
กตฺวา สารมฺมณํ กตฺวา อุทฺตฺมาตกํ
อสุภนิมิต्तํ สภาวภาวโต อุปฺลภฺกฺเขติ,
วณฺณโตปิ ลิงฺกโตปิ สณฺฐานโตปิ
ทิสโตปิ โวภาสโตปิ ปริจฺเจทโตปิ
สนฺธิโต วิวรโต นินฺนโต ถลโต

'พระโยคี เมื่อจะเรียนเอา
อสุภนิมิต คืออุทฺตฺมาตกจะ ย่อมเดินไป
คนเดียว ไม่มีเพื่อนไปด้วย เข้าไป
ตั้งสติไว้ไม่หลงลืม มีอินทรีย์ทั้งหลาย
อยู่ภายในตัว มีใจไม่ออกไปภายนอก
พิจารณาเส้นทางที่ไปที่ผ่านมา. ในที่
แห่งใด มีอสุภนิมิต คือ อุทฺตฺมาตกจะ
ถูกทิ้งอยู่, เธอย่อมทำก่อนหินก็ดี
จอมปลวกก็ดี ต้นไม้ก็ดี กอไม้ก็ดี
ไม้เถาก็ดี ในที่แห่งนั้น ให้เป็นนิมิต
ร่วมกัน, ทำให้เป็นอารมณ์ร่วมกัน
(กับอสุภนิมิตนั้น). ครั้นทำให้เป็นนิมิต
ร่วมกัน ครั้นทำให้เป็นอารมณ์ร่วมกัน
แล้ว ก็ย่อมกำหนดอสุภนิมิต คือ
อุทฺตฺมาตกจะ ไปตามสภาพที่มีอยู่ คือ

คุณสายใจ ศิริวงศ์ ณ อยุธยา
อุทิศส่วนกุศลให้ พระยาบำเรอบริรักษ์และคุณหญิง, นายสมหมาย ณ มหาไชย

สมนฺตโต. โส ตํ นิมิตฺตํ สุกฺกหิตํ
 กโรติ, สุปฺถาริตํ อฺปฺธาเรติ,
 สุวฏฺฐิตํ วฏฺฐเปติ. โส ตํ นิมิตฺตํ
 สุกฺกหิตํ กตฺวา สุปฺถาริตํ อฺปฺธาเรตฺวา
 สุวฏฺฐิตํ วฏฺฐเปตฺวา เอโก
 อหฺตฺติโย กจฺฉติ อฺปฺภูจฺติยา สติยา
 อสมฺมุฏฺฐาย อนุโตกเตหิ อินฺทฺริเยหิ
 อพฺหิกเตน มานเสน กตาคตมกฺกํ
 ปจฺจเวกฺขมาโน. โส จงฺกมฺนฺโตปิ
 ตพฺภากิยฺเยว จงฺกมํ อธิฏฺฐาติ.
 นิสีหนฺโตปิ ตพฺภากิยฺเยว อาสนํ
 ปณฺณาเปติ.

ทั้งโดยสี ทั้งโดยเพศ ทั้งโดยสัณฐาน
 ทั้งโดยทิศ ทั้งโดยโอกาส ทั้งโดย
 ตัดตอน โดยที่ต่อ โดยที่เป็นช่อง
 โดยที่เว้า โดยที่นูน โดยรอบตัว.
 พระโยคินั้น ย่อมกระทำนิมิตนั้นให้เป็น
 อันถือเอาไว้ได้ดี, ย่อมทรงจำไว้ได้ดี,
 ย่อมกำหนดไว้ได้ดี. พระโยคินั้น ครั้น
 กระทำนิมิตนั้น ให้เป็นอันถือเอาได้ดี
 แล้ว ทรงจำไว้ได้ดีแล้ว กำหนดไว้
 ได้ดีแล้ว ก็เดินไปคนเดียวไม่มีเพื่อน
 ไปด้วย เข้าไปตั้งสติไว้ไม่หลงลืม
 มีอินทรีย์ทั้งหลายอยู่ภายในตัว มีใจ
 ไม่ออกไปภายนอก พิจารณาเส้นทาง
 ที่ไปที่มา. พระโยคินั้น แม้เมื่อจะ
 จงกรม ก็ตั้งใจจงกรม ให้มีส่วนแห่ง
 อสุภานิมิตนั้นนั้นเดียว. แม้เมื่อจะนั่ง
 ก็ปูลาดอาสนะ ให้มีส่วนแห่งอสุภานิมิต
 นั้นนั้นเดียว.

คุณสายใจ ศิริวงศ์ ณ อยุธยา

อุทิศส่วนกุศลให้ พระยาบำเรอบริรักษ์และคุณหญิง, นายสมหมาย ณ มหาไชย.

สมนฺตา นิमितฺตฺพลกฺขณา
 กิमतฺตฺยา กิমানิสฺสาติ ? สมนฺตา
 นิमितฺตฺพลกฺขณา อสมฺโมหตฺตา
 อสมฺโมหานิสฺสา. เอกาทสฺวิเชน
 นิमितฺตฺคฺคาโท กิमतฺตฺโย กิমানิสฺโสติ ?
 เอกาทสฺวิเชน นิमितฺตฺคฺคาโท
 อุปฺนิพนฺธนฺตฺโต อุปฺนิพนฺธานิสฺโส.
 คตาคตมคฺคปฺจฺจเวกฺขณา กิमतฺตฺยา
 กิমানิสฺสาติ ? คตาคตมคฺค-
 ปฺจฺจเวกฺขณา วิธิสมฺปฺฏิปาทนฺตฺตา
 วิธิสมฺปฺฏิปาทนานิสฺสา.

การกำหนดนิमितโดยรอบมีอะไร
 เป็นผล มีอะไรเป็นอานิสงส์ ? การ
 กำหนดนิमितโดยรอบ มีความไม่หลงลืม
 เป็นผล มีความไม่หลงลืมเป็น
 อานิสงส์. การถือเอานิमितโดยอาการ
 ๑๑ อย่าง มีอะไรเป็นผล มีอะไรเป็น
 อานิสงส์ ? การถือเอานิमितโดย
 อาการ ๑๑ อย่าง มีความเข้าไป
 ผูกไว้เป็นผล มีความเข้าไปผูกไว้เป็น
 อานิสงส์. การพิจารณาเส้นทางที่ไป
 ที่มา มีอะไรเป็นผล มีอะไรเป็น
 อานิสงส์ ? การพิจารณาเส้นทาง
 ที่ไปที่มา มีการยังวิถึ (แห่ง
 กรรมฐาน) ให้ดำเนินไปโดยชอบ
 เป็นผล มีการยังวิถึ (แห่งกรรมฐาน)
 ให้ดำเนินไปโดยชอบเป็นอานิสงส์.

โส อานิสฺสทสฺสาวิ รัตนสฺสณฺณี
 หุตฺวา จิตฺตฺการิ อุปฺนุสเปตฺวา
 สมฺปิยายมาโน ทสฺมี อารมฺมณเ จิตฺตํ

พระโยคินั้น เป็นผู้เล็งเห็น
 อานิสงส์ มีความสำคัญว่าเป็นดั่งแก้ว
 เข้าไปตั้งความยำเกรงไว้ ประพฤติ

คุณสายใจ ศิริวงศ์ ณ อโยธยา

อุทิศส่วนกุศลให้ พระยาบำเรอบริรักษ์และคุณหญิง , นายสมหมาย ณ มหาไชย

อุปนิพนฺธติ 'อหฺธา อิมาย ปฏิปทาย
ชรามรณฺมหา ปริมุจฺจิสฺสามิ'ติ. โส
วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปจฺมํ ฌานํ
อุปสมฺบุชฺช วิหฺรติ. ตสฺสาธิกํ โทติ
รูปาวจรํ ปจฺมชฺฌานํ ทิพฺโพ จ
วิหาโร ภาวนามยฺยจฺ ปุณฺณกิริยา-
วตฺตุนฺ'ติ.

ประหนึ่งว่ารักใคร่อยู่ ผูกจิตไว้มั่นใน
อารมณ์นั้น คิดว่า 'เราจักพ้นจาก
ชรามรณะได้ ด้วยปฏิปทานี้เป็นแน่แท้'
ดังนี้. พระโยคีนั้น สงัดจากกาม
ทั้งหลายแล้วแน่แท้ยว ฯลฯ ถึงซึ่ง
ปฐมฌานอยู่. ก็เป็นอันพระโยคีนั้นได้
บรรลुरुูปาวจรปฐมฌาน ทิพวิหาร และ
บุญกิริยาวัตถุ อันเป็นภาวนามัยแล้ว"
ดังนี้.

๑๐๖. ตสฺมา โย จิตฺตสณฺณตฺตตฺตถาย
สิวฺภูจิกาทสฺสนํ^๑ กจฺจติ, โส กณฺ्หิ ปหฺริตฺวา
กณฺ์ สนนฺิปาเตตฺตวปิ กจฺจตุ. กมฺมฏฺฐานสี่เสน
ปน กจฺจนฺเตน เอกเกน อหฺติเยน
มุลกมฺมฏฺฐานํ อวิสฺสชฺเชตฺตวาทิ ตํ
มนสิการุณฺเตเนว สฺसानเ โสณาทิปฺริสฺสย-
วิโนทฺนตฺถํ กตฺตรทฺถํ วา ญฺฐึ วา
กเหตุวาท, สุปฺปติญฺจิตฺทาวสมฺปาทเนน^๒

๑๐๖. เพราะฉะนั้น พระโยคีรูปใด
จะไปทัศนปาชา เพื่อประโยชน์แก่ความ
สำรวมจิต, พระโยคีรูปนั้น จงตรึง
ประชุมคณะแล้วไปเถิด. อนึ่ง เมื่อจะไป
เพราะกรรมฐานอันเป็นประธาน ก็ควรเป็น
คนเดียว ไม่มีเพื่อน ไม่ละมูลกรรมฐาน
มนสิการมูลกรรมฐานนั้นนั่นแหละ ถือไม้เท้า
หรือไม้ถือ เพื่อบรรเทาอันตรายมีสุนัขเป็นต้น

^๑ ฉ. สิวติกทสฺสนํ.

^๒ ม. สุปฺปติญฺจิตฺ... , ฉ. สุปฺปติญฺจิตฺ...

คุณสายใจ ศิริวงศ์ ณ อยุธยา

อุทิศส่วนกุศลให้ พระยาบำเรอบริรักษ์และคุณหญิง , นายสมหมาย ณ มหาไชย.

อสมมุจฺจํ สตี กตุวา, มนฺจจฺจฺจฺจฺจ ในป่าช้า ทำสติไม่ให้หลงลืม โดยการทำ
อินฺทฺริยานํ อนฺโตคคภาวํ สมฺปาทฺนโต พหิ ภาวะที่สติเข้าไปตั้งไว้ด้วยดีให้ถึงพร้อม, มี
อกตมเนน^๑ หุตฺวา กนฺตพฺพํ. ใจไม่พล่านไปภายนอก โดยการทำภาวะที่

อินฺทฺริยทั้งหลาย อันมีใจเป็นที่ ๖ ให้อยู่แต่
ภายในตัว ให้ถึงพร้อม แล้วไปเถิด.

วิหารโต นิภฺขมฺเตเนว อสุกฺทิสาย
อสุกฺทฺวาเรน นิภฺขนฺโตมฺหิตี ทฺวารํ
สลฺลฺกฺเขตพฺพํ. ตโต เยน มคฺเคน กจฺจติ,
โส มคฺโค ววฺจฺสเปตพฺโพ อยํ มคฺโค
ปาจันทิสํภิมุโข วา กจฺจติ, ปจฺฉิมอฺตุตฺตร-
ทฺกฺขิณทิสํภิมุโข วา วิทิสํภิมุโข วาติ.
อิมสฺมี ปน จาเน วามโต กจฺจติ, อิมสฺมี
จาเน ทฺกฺขิณโต, อิมสฺมี จสฺสฺจฺจฺจฺจ
ปาสาโณ, อิมสฺมี วมฺมิโก, อิมสฺมี รุกฺโข,
อิมสฺมี กจฺจโณ, อิมสฺมี ลตาทิ เอว
กมฺนมคฺคํ ววฺจฺสเปเนเตน นิमितฺตฺจฺจฺจ
กนฺตพฺพํ. โน จ โข ปฏฺวิวาทํ. ปฏฺวิวาทํ
กจฺจนฺตสฺส ทิ กุณฺปกฺนฺโธ ฆานํ ปหริตฺวา

เมื่อจะออกไปจากวิหารนั้นเที่ยว ควร
สังเกตประตูลี้ไว้ว่า เราออกไปทางประตูโน้น
ทางทิศโน้น ดังนี้. ต่อจากนั้น เธอไปตาม
เส้นทางใด, เธอก็ควรกำหนดเส้นทางนั้น
เอาไว้ ว่า เส้นทางนี้ มุ่งหน้าตรงไปทิศ
ตะวันออก หรือมุ่งหน้าตรงไปทิศตะวันตก
ทิศเหนือ หรือ ทิศใต้ หรือมุ่งหน้าตรงไป
ทิศย่อย (ทิศเฉียงต่าง ๆ) ดังนี้. อนึ่ง
ควรกำหนดเส้นทางที่ไป อย่างนี้ว่า ที่ตรงนี้
ต้องไปทางซ้าย, ที่ตรงนี้ต้องไปทางขวา,
อนึ่ง ที่ตรงนี้มีก้อนหิน, ที่ตรงนี้มีจอมปลวก,
ที่ตรงนี้มีต้นไม้, ที่ตรงนี้มีกอไม้, ที่ตรงนี้
มีไม้เถา ดังนี้ ไป (จน) ถึงสถานที่ตั้งแห่ง

^๑ ฉ. อพทิกตมเนน .

คุณสายใจ ศิริวงศ์ ณ อโยธยา

อุทิศส่วนกุศลให้ พระยาบำเรอบริรักษ์และคุณหญิง, นายสมหมาย ณ มหาไชย .

มตฺถลฺลํ วา สงฺฆเภยฺย, อหารํ วา นิमितฺเตติ. อนึ่ง ไม่ควรไปทางทวนลม
 จตฺตาเปยฺย, วิปฺปฏิสารํ วา ชเนยฺย (ใต้ลม) แล. เพราะว่าเมื่อไปทางทวนลม
 "อิทิสฺสึ นาม กุณฺณฺจฺจํ อากโตมฺหิ"^๑ติ. กลิ่นศพกระทบจมูกแล้ว จะพึงทำสมองให้
 ตสฺมา ปฏฺิวาตี วชฺเชตฺวา อนุวาตี บั่นปวนไปข้าง, จะพึงทำให้สำรอกอาหาร
 คนฺตพฺพํ. สเจ อนุวาตมฺกฺเคน น สกฺกา ข้าง, จะพึงทำความร้อนใจให้เกิดขึ้น ว่า
 โหติ คนฺตํ, อนุตรา^๑ ปพฺพโต วา ปปาโต "โอ้ เรามาถึงสถานที่ที่ศพ ซื่อ เช่นนี้
 วา ปาสาโณ วา วติ วา กณฺทกฺกุณฺณํ^๒ เข้าแล้ว" ดังนี้ข้าง. เพราะฉะนั้น พึง
 วา อุทกํ วา จิกฺขลฺลํ วา โหติ, จีวรกณฺเณ เว้นการไปทางทวนลมเสีย แล้วไปทาง
 นาสํ ปิหิตฺวา คนฺตพฺพํ. อิทมฺสฺส คมนวตฺตํ. ตามลม (เหนือลม) เติค. ถ้าหากว่าไม่อาจ
 ที่จะไป โดยทางตามลมได้, คือ มีภูเขาก็ด
 เทวาก็ดี ก้อนหินก็ดี ไร่ก็ดี ดงหนามก็ดี
 น้ำก็ดี หล่มก็ดี ขวางอยู่, ก็ควรใช้ชายจีวร
 ปิดจมูกไปเติค. นี้จัดเป็นวัตรในการไปของ
 ภิกษุ นั้น.

๑๐๗. เอวํ คเตน ปน น ตาว ๑๐๗. ก็พระโยคีผู้ไปถึงแล้วอย่างนี้
 อสุภานิमितฺตํ โอโลเกตพฺพํ. ทิสฺสา ยังไม่ควรดูอสุภานิमितก่อน. ควรกำหนดทิศ
 ววฺกุจฺเปตพฺพา. เอกสฺมิ หิ ทิสฺสาภาเต ทั้งหลายไว้. เพราะว่าเมื่อเธอยืนอยู่ทางทิศ

^๑ ส. ม. อนุตรามคฺเค.

^๒ ส. อ. กณฺทกาธานํ.

คุณสายใจ ศิริวงศ์ ณ อยุธยา

อุทิศส่วนกุศลให้ พระยาบำเรอบริรักษ์และคุณหญิง, นายสมหมาย ณ มหาไชย

จิตตฺส อารมฺมณฺจ น วิญฺจํ หุตฺวา ขายติ, ด้านหนึ่งแล้ว อารมฺมไม่ปรากฏชัด, และจิต
 จิตฺตณฺจ น กมฺมณฺยํ โหติ. ตสฺมา คํ ก็ไม่เป็นธรรมชาติที่ควรแก่การงาน. เพราะ
 วชฺเชตฺวา ยตฺถ จิตฺตฺส อารมฺมณฺจ วิญฺจํ ฉะนั้น พึงเว้นทิศด้านนั้นเสีย แล้วยืนอยู่
 หุตฺวา ขายติ, จิตฺตณฺจ กมฺมณฺยํ โหติ, ทางทิศที่เมื่อยืนแล้ว อารมฺมย่อมปรากฏชัด
 ตตฺถ ชาติพฺพํ. ปฏฺิวาตานุวาทํ จ ปทาตพฺพํ. และจิตก็เป็นธรรมชาติ ที่ควรแก่การงาน.
 ปฏฺิวาเต จิตฺตฺส ทิ กุณฺยคนฺเรน อนึ่ง พึงละทิศทวนลม (ใต้ลม) และตามลม
 อุพฺพาพฺพสฺส จิตฺตํ วิธาวติ. อนุวาทเต (เหนือลม) เสีย. เพราะว่า เมื่อยืนอยู่
 จิตฺตฺส สจฺเจ ตตฺถ อธิวฺจฺจา^๑ อมฺนุสฺสา ทางทิศทวนลม จิตของเธอผู้ถูกกลืนศพรบกว
 โหนฺติ, เต กุชฺฌิตฺวา อนุตฺถํ กโรนฺติ. ย่อมพล่านไป. เมื่อยืนอยู่ทางทิศตามลม
 ตสฺมา อีสํโก โอกุกมฺม^๒ นาติอนุวาทเต ถ้าหากว่า ทางทิศนั้น มีมนุษย์สิ่งอยู่,
 ชาติพฺพํ. เอวํ ทิฏฺฐมาเนนาปิ นาติทุเร พวกอมนุษย์เหล่านั้น โกรธแล้วก็จะทำความ
 นาจฺจาสนฺเน นานุปาทํ นานุสึสึ ชาติพฺพํ. พิณาศให้. เพราะฉะนั้น พึงยืนอยู่ทางทิศ
 อติทุเร จิตฺตฺส ทิ อารมฺมณฺ อวิญฺจํ โหติ. ที่ไม่ตามลมสัก เลี้ยวไปหน่อยหนึ่ง. พระโยคี
 อจฺจาสนฺเน ภยํ อุบฺบชฺชติ. อนุปาทํ วา แม้เมื่อจะยืนอย่างนี้ ก็พึงยืนอยู่ในที่ไม่ไกล
 อนุสึสึ วา จิตฺตฺส สพฺพํ อสุภํ สมนํ น เกินไป ไม่ไกลเกินไป ไม่ก่อนไปทางเท้า
 ปณฺฑายติ. ตสฺมา นาติทุเร นาจฺจาสนฺเน ไม่ก่อนไปทางศีรษะ. เพราะว่า เมื่อยืนอยู่
 โอโลเกนฺตสฺส ผาสุภฺจฺจาเน สรฺร- ในที่ไกลเกินไป อารมฺมจะเป็นอันไม่ชัดเจน.
 เวมชฺฌภาเก ชาติพฺพํ. ในที่ใกล้เกินไป ก็จะเกิดกลัวขึ้นได้. เมื่อ

^๑ ฉ. อธิวตฺถา.

^๒ ฉ. อุกุกมฺม.

ยื่นก่อนไปทางเท้า หรือก่อนไปทางศีรษะ
อสุภจะไม่ปรากฏเสมอทั้งหมด. เพราะ
ฉะนั้น พึงยื่นอยู่ตรงส่วนกลางตัว ไม่ไกลน้ก
ไม่ไกลน้ก อันเป็นที่ที่สะดวกสำหรับเธอผู้จะ
มองดูเกิด.

๑๐๘. เอวํ จิตฺตํ "ตสฺมี ปเทเส
ปาสาณํ วา ฯเปฯ ลตํ วา สนิมิตฺตํ
กโรตี"ติ เอวํ วุตฺตานิ สมนฺตา นิमितฺตานิ
อุปฺลภฺกฺเขตฺตพฺพานิ. ตตฺริทํ อุปฺลภฺกฺขณวิธานํ,
สเจ ตสฺส นิमितฺตสฺส สมนฺตา จกฺขุเป
ปาสาณํ โหติ, โส "อํ ปาสาณํ อจฺจ
วา นีจํ วา ชุทฺทโก วา มหนฺโต วา^(๑)
กาไฟํ วา เสโต วา ทีโฆ วา ปริมฺตฺโกล
วา"ติ ววฺฐุเปตฺตพฺโพ. ตโต "อิมสฺมี นาม
โสภาเส อํ ปาสาณํ อิทํ อสุภนิมิตฺตํ,
อิทํ อสุภนิมิตฺตํ อํ ปาสาณํ"ติ
สลฺลภฺกฺเขตฺตพฺพํ. สเจ วมฺมิโก โหติ, โสปี

๑๐๘. พระโยคีผู้ยื่นอยู่แล้ว อย่างนี้
พึงกำหนดนิมิตโดยรอบ ที่ท่านกล่าวไว้อย่างนี้
ว่า "เธอย่อมทำก่อนหินก็ดี ฯลฯ ไม่เถาก็ดี
ในที่แห่งนั้น ให้เป็นนิมิตร่วมกัน" ดังนี้.
ในคำที่ว่านั้น ต่อไปนี้เป็นวิธีกำหนด, ถ้า
หากว่าในที่ไกล ๆ นิมิตนั้นมีก้อนหินอยู่ใน
แนวสายตา, ก็พึงกำหนดก้อนหินนั้นว่า
"ก้อนหินนี้สูง หรือต่ำ เล็กหรือใหญ่ คำหรือ
ขาว ยาวหรือกลม" เป็นต้น. จากนั้นไป
ก็พึงสังเกตไว้ว่า "ในโอกาสชื่อนี้ น้ก้อนหิน
น้ อสุภนิมิต, น้ อสุภนิมิต น้ก้อนหิน" ดังนี้.
ถ้าหากว่า มีจอมปลวก ก็พึงกำหนดแม้

^๑ ฉ. เอตฺถนฺตเร ตมฺโพ วาติ ปาโล
ทิสฺสตี.

"อุจฺโจ วา นีโจ วา ชุทฺตโก วา มหนฺโต จอมปลวกนั้นว่า "สูงหรือต่ำ เล็กหรือใหญ่
 วา ตมฺโพ วา กาโผ วา เสโต วา รสฺโส แดงหรือดำ หรือว่าขาว สั้นหรือยาว หรือว่า
 วา^๑ ทีโฆ วา ปริมฺตฺโต วา^๒ "ติ กลม" เป็นต้น. จากนั้นไปก็พึงสังเกตไว้ว่า
 วฏฺฐเปตฺตฺโพ. ตโต "อิมฺสฺมี นาม "ในโอกาสชื่อนี้ นี้จอมปลวก นี้อสุภนิมิต"
 โอกาเส อัย วมฺมิโก อิทํ อสุภนิมิตฺตฺนุ^๓"ติ เป็นต้น. ถ้าหากว่า มีต้นไม้ ก็พึงกำหนด
 สลฺลฺกฺเขตฺตฺพํ. สเจ รุกฺโข โหติ, โสปี แม้ต้นไม้ชื่อว่า "เป็นต้นโพธิ์ หรือต้นไทร
 "อสุสฺสฺโต วา นีโคโร วา กจฺจโก วา หรือต้นเต่าร้าง หรือว่าต้นมะชวด ต้นสูง
 กปิฏฺจโน^๔ วา อุจฺโจ วา นีโจ วา หรือว่าต้นเตี้ย ต้นเล็ก หรือว่าต้นใหญ่
 ชุทฺตโก วา มหนฺโต วา (^๕) กาโผ วา ต้นดำ หรือว่าขาว" เป็นต้น. จากนั้นไปก็พึง
 เสโต วา^๖ "ติ วฏฺฐเปตฺตฺโพ. ตโต สังเกตไว้ว่า "ในโอกาสชื่อนี้ นี้ต้นไม้
 "อิมฺสฺมี นาม โอกาเส อัย รุกฺโข อิทํ นอสุภนิมิต" เป็นต้น. ถ้าหากว่า มีกอไม้
 อสุภนิมิตฺตฺนุ^๓ สลฺลฺกฺเขตฺตฺพํ. สเจ ก็พึงกำหนดเมื่อกอไม้นั้น ว่า "เป็นกอเป้ง
 คจฺจโ หติ, โสปี "สินฺธิ วา กรมณฺโ^๔ หรือกอเล็บเหยี่ยว หรือกอพุด หรือ
 วา กณฺวีโร^๕ วา กุรฺตฺตโก วา อุจฺโจ กอทางช้าง กอสูง หรือกอเตี้ย กอเล็ก
 วา นีโจ วา ชุทฺตโก วา มหนฺโต วา^๖ "ติ หรือกอใหญ่" เป็นต้น. จากนั้นไป ก็พึง

^๑ ฉ. รสฺโส วาติ ปาโส น ทิสฺสตี.

^๒ ส. ม. กปีตฺตโน, ฉ. กปีตโน.

^๓ ฉ. เอตฺตฺนฺตเร ตมฺโพ วาติ ปาโส
ทิสฺสตี.

^๔ ฉ. ฮี. กรมณฺโ.

^๕ ม. กณฺวีโร วา.

วสุทฺตมรรค บ. พ. ๒-๑๕

คุณสุพจน์ โอแสงธรรมนันท

อุทิศส่วนกุศลให้ คุณพ่อบัก เซ-นายคิมฟอง-นายผิง

วฏฺฐเปตพฺโพ. ตโต "อิมสมิ นาม สังเกตฺไวัว่า "ในโอกาสชื่อนี้ นี้ก็ไม่ได้
 โอกาสเอ อัย คจฺจน อิทํ อสุภนิมิตฺตํ"ติ น้อสุภนิมิต" เป็นต้น. ถ้าหากว่ามีไม้เถา
 สลฺลกุเชตพฺพํ. สเจ ลตา โหติ, สปิ ก็พึงกำหนด แม้ไม้เถานั้น ว่า "เป็นเถา
 "ลาพู วา กุมภณฺที วา สามา วา น้ำเต้า หรือเถาผัก หรือเถาหญ้านาง
 กาฬวลี วา ปุติลตา วา"ติ วฏฺฐเปตพฺพา. หรือเถากระพังโหม หรือเถาหัวค้อน"
 ตโต "อิมสมิ นาม โอกาสเอ อัย ลตา เป็นต้น. จากนั้นไป ก็พึงสังเกตไวัว่า "ใน
 อิทํ อสุภนิมิตฺตํ, อิทํ อสุภนิมิตฺตํ อัย โอกาสชื่อนี้ นี้ไม้เถา น้อสุภนิมิต, น้อสุภนิมิต
 ลตา"ติ สลฺลกุเชตพฺพํ. นี้ไม้เถา" ดังนี้.

๑๐๙. ยํ ปน วุตฺตํ สนิมิตฺตํ กโรติ
 สारम्मณํ กโรตีติ, ตํ อิเชว อนุโตคธํ.
 ปุนปฺปุนํ วฏฺฐเปนฺโต हि สนิมิตฺตํ กโรติ
 นาม. อัย ปาสาโณ อิทํ อสุภนิมิตฺตํ,
 อิทํ อสุภนิมิตฺตํ อัย ปาสาโณติ เอว
 เทว^๑ समाเสตุวา समाเสตุวา วฏฺฐเปนฺโต
 สारम्मณํ กโรติ นาม.

๑๐๙. ส่วนคำที่ท่านกล่าวว่า ย่อมทำ
 ให้เป็นนิมิตร่วมกัน ย่อมทำให้เป็นอารมณ์
 ร่วมกัน ดังนี้ใด, คำนั้น ก็รวมลงภายในชื่อนี้
 นั้นเอง. เพราะว่า เมื่อกำหนดอยู่บ่อย ๆ
 ก็ชื่อว่า ทำให้เป็นนิมิตร่วมกัน. เมื่อกำหนด
 รวม ๆ กัน ซึ่งนิมิตรทั้งสองอย่างนั้นว่า นี้
 ก้อนหิน น้อสุภนิมิต, น้อสุภนิมิต นี้ก้อนหิน
 ดังนี้ ก็ชื่อว่า ทำให้เป็นอารมณ์ร่วมกัน.

เอว สนิมิตฺตํ สारम्मณํ จ กตุวา เพราะท่านได้กล่าวไว้แล้ว ว่า ครั้น
 ปน สภาวาทโต วฏฺฐเปตีติ วุตฺตคฺตา ทำให้เป็นนิมิตร่วมกัน และให้เป็นอารมณ์

^๑ ฉ. เทว เทว.

ยฺวาสุส สภาภาโว อนณฺณสาธาโร
อตุตฺตนิโย อุทฺตฺมาตกภาโว, เตน
มนสิกาตพฺพํ. วนิตฺตํ อุทฺตฺมาตกนฺตํ เอว
สภาเวน สรเสน ววฺฏฺฐเปตพฺพนฺตํ อตุตฺโต.

ร่วมกันอย่างนั้นแล้ว ก็ย่อมกำหนดไปตามสภาพ
ที่มีอยู่ ทั้งนี้ สภาพที่มีอยู่แห่งอุทฺตฺมาตกอสฺภนฺ
โค อันไม่สาธาณะด้วยอสฺภนฺอย่างอื่น อันเป็น
ของตน ได้แก่ความเป็นอสฺภนฺชั้นพอง, พึง
มนสิการไปตามสภาพที่มีอยู่นั้น. ความว่า
พึงกำหนดไปตามสภาวะตามรสของตน อย่าง
นี้ว่า อสฺภนฺชั้นพอง น่าเกลียด ดังนี้.

๑๑๐. เอวํ ววฺฏฺฐเปตฺวา วณฺณโตปิ
ลึงฺคโตปิ สณฺจานโตปิ ทิสโตปิ โโอกาสโตปิ
ปริจฺเจทโตปีติ ฉพฺพิเชน นิมิตฺตํ กเหตุพฺพํ.
กถํ ? เตน ทิ โยคินา อิทํ สรริํ กาทฺสสุ
วา โอทาทสฺสุ วา มจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจ
วณฺณโต ววฺฏฺฐเปตพฺพํ. ลึงฺคโต ปน
อิตฺตฺตลึงฺคํ วา ปุริสลึงฺคํ วาติ อววฺฏฺฐเปตฺวา
ปจฺฉมวเย วา มชฺฉมวเย วา ปจฺฉมวเย
วา จิตฺตฺสํสํสํสํสํสํสํสํสํสํสํสํสํ
อุทฺตฺมาตกสณฺจานวเสเนว อิทมฺสฺสุ

๑๑๐. ครั้นกำหนดคณินิตอย่างนั้นแล้ว ก็
พึงถือเอานิมิตโดยประการ ๖ คือ ทั้งโดยสี
ทั้งโดยเพศ ทั้งโดยสณฺจาน ทั้งโดยทิส
ทั้งโดยโอกาส ทั้งโดยตัดตอน. ก็อย่างไร?
ก็ว่า พระโยคินัน พึงกำหนดโดยสี ว่า
นี้เป็นร่างของคนดำ หรือว่า นี้เป็นร่างของ
คนขาว หรือว่า นี้เป็นร่างของคนมีผิวสองสี
ดังนี้. ส่วนว่าโดยเพศ อย่างกำหนดว่า
เป็นเพศหญิง หรือเพศชาย พึงกำหนดว่า
นี้เป็นร่างของคนผู้ตั้งอยู่ในปฐมวัย หรือว่า

๑ ฉ. มจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจ

๒ ฉ. จิตฺตฺสํสํสํสํสํสํสํสํสํสํสํสํ

วิสุทธิธรรมรังค ป. พ. ๒-๑๕

คุณสุพจน์ โอแสงธรรมนันท
อุทิศส่วนกุศลให้ คุณพ่อบัก เซ-นายคิมพอง-นายผิง

สีสณฺฐานํ, อิทํ กิฺวาสนฺฐานํ, อิทํ นี้เป็นร่างของคนผู้ตั้งอยู่ในมัชฌิมวัย หรือว่า
 ทตฺถสณฺฐานํ, อิทํ อุตฺรสณฺฐานํ, อิทํ นี้เป็นร่างของคนผู้ตั้งอยู่ในปัจฉิมวัยดังนี้เถิด.
 นาภิสณฺฐานํ, อิทํ กภูิสณฺฐานํ, อิทํ โดยสัณฐาน ฟังกำหนดโดยเกี่ยวกับเป็น
 อูรฺุสณฺฐานํ, อิทํ ชงฺฆมาสณฺฐานํ, อิทํ สัณฐานที่ชนพองนั้นแหละว่า นี้เป็นสัณฐาน
 ปาทสณฺฐานนฺติ ววฺุจเปตพฺุพฺุ. ทิสโต ปน ศีรษะของอสุภนี้, นี้เป็นสัณฐานคอ, นี้เป็น
 อิมฺสฺมิ สรีเร เทว ทิสสา นาภิยา อโธ สัณฐานมือ, นี้เป็นสัณฐานท้อง, นี้เป็น
 เทวฺุจิมทิสสา อุตฺถํ อูปริมทิสสาติ ววฺุจเปตพฺุพฺุ. สัณฐานสะคือ, นี้เป็นสัณฐานสะเอว, นี้เป็น
 อถวา อหํ อิมิสฺสา ทิสาย จิตฺโต อสุภนิมิตฺตํ สัณฐานขาอ่อน, นี้เป็นสัณฐานแข้ง, นี้เป็น
 อิมิสฺสาติ ววฺุจเปตพฺุพฺุ. โอภาสโต ปน สัณฐานเท้า ดังนี้. ส่วน โดยทิส ฟังกำหนด
 อิมฺสฺมิ นาม โอภาเส ทตฺถา, อิมฺสฺมิ ว่าในร่างนี้มี ๒ ทิส คือ ค้ำแต่สะคือลงไป
 ปาทา, อิมฺสฺมิ สีสํ, อิมฺสฺมิ มชฺฌิมกาโย เป็นทิสเบื้องล่าง เหนือสะคือขึ้นไปเป็นทิส
 จิตฺติ ววฺุจเปตพฺุพฺุ. อถวา อหํ อิมฺสฺมิ เบื้องบน ดังนี้. อีกนัยหนึ่ง ฟังกำหนดว่า
 โอภาเส จิตฺโต อสุภนิมิตฺตํ อิมฺสฺมินฺติ เรายืนอยู่ทางทิสนี้ อสุภนิมิตตั้งอยู่ทางทิสนี้
 ววฺุจเปตพฺุพฺุ. ปริจฺเจทโต อิทํ สรีริ ดังนี้. ส่วนโดยโอกาส ฟังกำหนดว่า มือ
 อโธ ปาทตฺเสน อูปริ เกสมตฺถเกน ทิริยํ ตั้งอยู่ในโอกาสชื่อนี้, เท้าตั้งอยู่ในโอกาสนี้,
 ตเจน ปริจฺฉินฺนํ, ยถาปริจฺฉินฺเน จ ฐานะ ศีรษะตั้งอยู่ในโอกาสนี้, กายส่วนกลางตัว
 ทวตฺตีสกฺกนฺตปริตเมวาทิ ววฺุจเปตพฺุพฺุ. ตั้งอยู่ในโอกาสนี้ ดังนี้. อีกนัยหนึ่ง ฟัง
 อถวา อยมสฺส ทตฺถปริจฺเจโท, อยํ กำหนดว่า เรายืนอยู่ในโอกาสนี้ อสุภนิมิต
 ปาทปริจฺเจโท, อยํ สีสปริจฺเจโท, อยํ ตั้งอยู่ในโอกาสนี้ ดังนี้. โดยตัดตอน ฟัง
 มชฺฌิมกายปริจฺเจโทติ ววฺุจเปตพฺุพฺุ. ยตฺตกํ กำหนดว่า ร่างนี้ เบื้องล่างตัดตอนด้วย

คุณสุพจน์ โอแสงธรรมนันท

อุทิศส่วนกุศลให้ คุณพ่อบัก เซ -นายตี๋พอง-นายผิง

วา ปน จานํ ฌณฺหติ, ตตฺตกเมว อิํ อีหิสี ฝ่าเท้า เบื้องบนตัดตอนด้วยปลายผม เบื้อง-
 อุทฺตมาตกนฺติ ปริจฺฉินฺทิตพฺพํ. ปุริสสฺส ปน ขวาง (รอบตัว) ตัดตอนด้วยหนัง, และ
 อิตฺถิสรีริ อิตฺถิยา วา ปุริสสรีริ น วฏฺฏติ. ในที่ตามที่ถูกตัดตอน เพียบด้วยซากศพ ๓๒
 วิสภาคะ สรีเร อารมฺมณํ น อุปฺภูจฺจติ, ซากที่เดียว ดังนี้. อีกนัยหนึ่ง พึงกำหนดว่า
 วิปฺพนฺนสฺสเสว ปจฺจโย โหติ. "อุคฺคมาฏิตาปี นี้เป็นตอนมือของร่างนี้, นี้เป็นตอนเท้า,
 หิ อิตฺถิ ปุริสสฺส จิตฺตํ ปรียาทาย ติญฺจตี"๑ นี้เป็นตอนศีรษะ, นี้เป็นตอนกายตอนกลาง
 มชฺฌิมฺภุจฺจกถายํ วุตฺตํ. ตสฺมา สภากสรีเรเยว ดังนี้. ก็หรือว่าพระโยคีย่อมถือเอาที่ได้
 เอวํ ฉพฺพิเชน นิमितฺตํ ฌณฺหิตพฺพํ. ทำใด, ก็พึงตัดตอนเอาที่เท่านั้นนั่นแหละว่า
 ที่เช่นนี้ นี้ ชนฺพอง ดังนี้. อนึ่งร่างหญิง
 ไม่ควรแก่ชาย หรือว่า ร่างชายก็ไม่ควร
 แก่หญิง. ในร่างอันเป็นวิสภาคะ อารมฺมณฺย่อม
 ไม่ปรากฏ, ย่อมเป็นปัจจัยแก่ความตื่นรนไป
 ต่าง ๆ เสียเท่านั้น. จริงอยู่ มีคำกล่าวไว้
 ในอรรถกถามัชฌิมนิกายว่า "(ร่าง) หญิง
 แม้ว่าชันออกแล้ว ก็ยังตั้งอยู่ครอบงำจิตของ
 ชายได้" ดังนี้. เพราะฉะนั้น พระโยคี
 พึงถือเอานิมิตโดยประการ ๖ ตามประการ
 ที่กล่าวมานี้ ในร่างที่เป็นสภาคะเท่านั้นเถิด.

๑ อัง. ปญจก. ๒๒/๗๘.

คุณสุพจน์ โอแสงธรรมนันท

อุทิศส่วนกุศลให้ คุณพ่อยักษ์ เซ-นายคิมพอง -นายผิง

๑๑๑. โย ปน ปุริมพุทธานิ สนฺติเก
 อาเสวิตกมฺมุจฺจาโน ปริหฺนฺตฺตงฺโค ปริมฺหิต-
 มหาภูโต ปริคฺคหิตสงฺขารो ววฺจฺจาปีต-
 นามรฺูโป อุกฺขมฺภูตสฺสทฺตสฺสอฺโธ กตสมณธมฺโม
 วาสิตวาสนโน ภาวิตภาวโน สพีโซ ฌานุตฺตโร
 อปฺปภิเลโส กุลปฺตฺโต, ตสฺส โอลฺลภิต-
 โลกิตฺตฺวาเนเยว ปฏฺิภาคนิมิตฺตํ อฺุปฺปฺจฺจาติ.
 โน เจ เอวํ อฺุปฺปฺจฺจาติ, อเถวํ จพฺพิเชน
 นิมิตฺตํ อุกฺคณฺหโต อฺุปฺปฺจฺจาติ. ยสฺส ปน
 เอวมฺปิ น อฺุปฺปฺจฺจาติ, เทน สนฺธิโต วิวรโต
 นินฺนโต ถลโต สมฺนฺตโตติ ปุณฺปิ ฆญฺจวิเชน
 นิมิตฺตํ คเหตุพฺพิ.

๑๑๑. ส่วนพระโยคีรูปใด เคยเสพ
 กรรมฐานบ่อย ๆ ในสำนักของพระพุทธเจ้า
 ทั้งหลายแต่ปางก่อน เคยบริหารธุดงค์ เคย
 ย้ายมหาภูตได้ เคยกำหนดถือเอาสังขาร
 เคยกำหนดนามรูป เคยถอนสังขตสัญญาได้
 เคยทำสมณธรรม เคยอบรมวาสนา เคย
 เจริญภาวนา เป็นกุสมุตตรผู้มีพืช ยิ่งด้วยญาณ
 มีกิเลสน้อย, ปฏิภาคนิมิตย่อมนปรากฏแก่
 พระโยคีรูปนั้น ในสถานที่ที่เธอแลดูแล้ว
 แลดูแล้วนั้นเดียว. ถ้าหากว่าไม่ปรากฏ
 อย่างนี้ไซ้, ลำดับนั้น เมื่อเธอเรียนเอานิมิต
 โดยประการ ๖ อย่างนี้ ก็ย่อมนปรากฏได้.
 แต่แม้อย่างนี้ ก็ยังไม่ปรากฏแก่พระโยคีรูปใด,
 พระโยคีรูปนั้น ก็พึงถือเอานิมิตแม้โดย
 ประการ ๕ อีก คือ โดยที่ต่อ โดยที่เป็นช่อง
 โดยที่เฝ้า โดยที่หนุน โดยรอบตัว.

๑๑๒. ตตฺถ สนฺธิโตติ อสฺสีสฺสตสนฺธิโต.
 อุตฺตฺมาตเก ปน กถิ อสฺสีสฺสตสนฺธิโย
 ววฺจฺจาเปสฺสตี. ตสฺมาเนน ตโย

๑๑๒. ในประการทั้ง ๕ นั้น คำว่า
โดยที่ต่อ ได้แก่ โดยที่ต่อ ๑๘๐ แห่ง. แต่ว่า
 ในอุทฺตฺมาตกอสฺส จักกำหนดที่ต่อ ๑๘๐ แห่ง

คุณสุพจน์ โอแสงธรรมนันท
 อุทิศส่วนกุศลให้ คุณพ่อบักเซ-นายตี๋ฟอง-นายผิง

ทกฺขินฺทตฺตสนฺธิ, ตโย วามทตฺตสนฺธิ, ตโย ใต้อย่างไรเล่า. เพราะฉะนั้น พระโยคินั้น
 ทกฺขินฺทปาทสนฺธิ, ตโย วามปาทสนฺธิ, พึงกำหนดโดยที่ต่อ โดยเกี่ยวกับที่ต่อใหญ่ ๆ
 เอโก คิวสนฺธิ, เอโก กฏิสฺสนฺธิติ เอว ๑๔ แห่ง อย่างนี้ คือ ที่ต่อมือขวา ๓ แห่ง,
 จุทฺทสมหาสนฺธิวเสน สนฺธิโต ววฏฺฐเปตพฺพ. ที่ต่อมือซ้าย ๓ แห่ง, ที่ต่อเท้าขวา ๓ แห่ง,
วิวรโตติ วิวรํ นาม ทตฺตตฺตรํ ปาทตฺตรํ ที่ต่อเท้าซ้าย ๓ แห่ง, ที่ต่อกอ ๑ แห่ง,
 อุทฺตรตฺตรํ กณฺณตฺตรตฺติ เอว วิวรโต ที่ต่อสะเอว ๑ แห่ง. คำว่า โดยที่
 ววฏฺฐเปตพฺพ. อุกฺขินฺมปิ นิมนฺมิลิตภาโว वा เป็นช่อง ความว่า พึงกำหนดโดยที่เป็นช่อง
 อุมฺมิลิตภาโว वा มุขสฺสาปิ ปิพฺพิตภาโว อย่างนี้คือ ชื่อว่า ที่เป็นช่องได้แก่ ระหว่าง
 वा วิวฏฺฐภาโว वा ววฏฺฐเปตพฺพ. มือ ระหว่างเท้า ระหว่างท้อง ระหว่างหู
นินฺนโตติ ยํ สรีเร นินฺนฏฺฐานํ อุกฺขิกฺโกไป เป็นต้น. พึงกำหนดภาวะที่หลับตา หรือภาวะ
 वा อนุโตมุขํ वा กลวาทฺโก वा, ตํ ที่ลืมตาแม้แห่งตาทั้งสอง ภาวะที่ปิดหรือภาวะ
 ววฏฺฐเปตพฺพ. อถวา อหํ นินฺเน จิตฺต ที่อ้าแม่แห่งปาก. คำว่า โดยที่ ว่าง ความว่า
 สรีรํ อุนฺนเตติ ววฏฺฐเปตพฺพ. ถลโตติ ที่ว่างในสรีระ คือ เบ้าตาก็ดี ภายในปากก็ดี
 ยํ สรีเร อุนฺนตฺฏานํ ชนฺนุกํ वा อโร หลุมคอกก็ดี อันใด, พึงกำหนดที่ว่างนั้น.
 वा นลาฏฺฐํ वा, ตํ ววฏฺฐเปตพฺพ. อถวา อีกนัยหนึ่ง พึงกำหนดว่า เรายืนอยู่บนที่ลุ่ม
 อหํ ถเล จิตฺต สรีรํ นินฺเนติ ววฏฺฐเปตพฺพ. ชากศพตั้งอยู่บนที่ค่อน ดังนี้. คำว่า โดยที่ ฐาน
สมฺนตโตติ สพฺพํ สรีรํ สมฺนตโต ความว่า ฐานในสรีระ คือ ตรงหัวเข่าก็ดี
 ววฏฺฐเปตพฺพ. สกลสรีเร ฅาณํ จาเรตฺวา ออกก็ดี หน้าผากก็ดี อันใด, พึงกำหนดที่ฐานนั้น.
 ยํ ฐานํ วิภูตํ หุตฺวา อฺปฏฺฐาติ, ตตฺถ อีกนัยหนึ่ง พึงกำหนดว่า เรายืนอยู่ที่ค่อน
 "อุทฺตมาตกํ อุทฺตมาตกนฺ"ติ จิตฺตํ จเปตพฺพ. ชากศพอยู่ที่ลุ่ม. คำว่า โดยรอบตัว ความว่า

วสุทฺธมวารก บ.พ.๒-๑๕

คุณสุพจน์ โอสถธรรมนันท
 อุทิศส่วนกุศลให้ คุณพ่อบักเซ-นายคิมฟอง-นายผิง

สเจ เอวมปิ น อุกฺกุจฺจติ, อฺุทรปริโยสานํ
 อติเรกอุทฺถมาตกํ โทติ, ตตฺถปิ
 "อุทฺถมาตกํ อุทฺถมาตกนฺ"ติ จิตฺตํ ฐเปตพฺพํ.

พึงกำหนดตลอดร่างทั้งหมดโดยรอบตัว. พึง
 ทำญาณให้เที่ยวไปในสรีระทั้งสิ้น ที่ส่วนใด
 ปรากฏชัดเจน ก็ตั้งจิตไว้ตรงที่ส่วนนั้นว่า
 "ชั้นพอง ชั้นพอง" ดังนี้เถิด. ถ้าหากว่า
 มันไม่ปรากฏแม้อย่างนี้, ส่วนที่สุกลงแก่ห้อง
 ย่อมเป็นที่ที่ชั้นพองยิ่งกว่า, ตั้งจิตไว้ตรงที่
 ส่วนนั้น ว่า "ชั้นพอง ชั้นพอง" ดังนี้เถิด.

๑๑๓. อิทานิ "โส ตํ นิमितฺตํ สุกฺกหิตํ
 กโรตี"ติอาทิสฺ อຍံ วิวินิจฉัยกถา :

๑๑๓. บัดนี้ ต่อไปนี้ จะเป็นวินิจฉัยกถา
 ในคำว่า "พระโยคีนั้น ย่อมกระทำนิमितนั้น
 ให้เป็นอันถ้อเอาไว้ได้คือ" เป็นต้น :

เตน โยภินา ตสฺมี สรีเร ยถาวุตฺต-
 นิमितฺตคฺคาหวเสน สฺกุจฺจํ นิमितฺตํ กณฺหิตพฺพํ.
 สตี สฺวปฺภูจิตฺตํ กตฺวา อวชฺชิตพฺพํ. เอวํ
 บุนฺบุนํ กโรนฺเตน สาธุกํ อฺุปธาเรตพฺพญฺเจว
 ววฺภูจเปตพฺพญฺจ. สรีเรโต นาคิหฺนุเร
 นาจฺจาสนฺเน ปเทเส จิเตน วา นิสินฺเนน
 วา จกฺขุํ อุมฺมีเลตฺวา โอลิเกตฺวา นิमितฺตํ

ความว่า พระโยคีนั้น พึงถ้อเอานิमित
 ไว้ด้วยดี โดยเกี่ยวกับเป็นการถ้อเอานิमित
 ตามที่กล่าวแล้ว ในร่างนั้น. พึงกระทำสติ
 ให้เข้าไปตั้งไว้ดี แล้วนึกถึงไป. เมื่อกระทำ
 ช้า ๆ ชาก ๆ อยู่อย่างนี้ ก็จะพึงทรงจำไว้
 และพึงกำหนดไว้ได้คือ. พึงยืนหรือนั่งในที่
 ไม่ไกล ไม่ใกล้นัก แต่ชากศพ ล้มตาคู

๑ ฉ. ปี-สทฺโท น ทิสฺสตี.

คุณสุพจน์ โอแสงธรรมนันท
 อธิศส่วนกุศลให้ คุณพ่อบักเซ-นายคิมพอง-นายผิง

กณฺหิตพฺพํ. "อุทฺตมาตกํ ปฏิกุลํ อุทฺตมาตกํ
 ปฏิกุณฺณ"ติ สตกฺขตฺตํ สหสฺสกฺขตฺตํ อุมฺมีเลตฺวา
 โอลฺลเกตพฺพํ, นิมฺมีเลตฺวา อวชฺชิตพฺพํ.
 เอวํ ปุณฺณํ กโรนฺตสฺส อุกฺกหนิมิตฺตํ
 สุกฺกหิตํ โหติ. กทา สุกฺกหิตํ โหติ ? ยทา
 อุมฺมีเลตฺวา โอลฺลเกนฺตสฺส นิมฺมีเลตฺวา
 อวชฺชนฺตสฺส จ เอกสฺหิสํ หุตฺวา อาปาถํ
 อากจฺฉติ, ททา สุกฺกหิตํ นาม โหติ.

ถือเอานิมิตเกิด. ฟังลึ้มตา ดู ฟังหลับตานึกถึง
 ไปสั้นร้อยครั้ง พันครั้ง (พร้อมทั้ง) มนสิการ
 ไปว่า "อสุภขึ้นพอง เป็นปฏิกุล อสุภขึ้นพอง
 เป็นปฏิกุล" ดังนี้เกิด, เมื่อกระทำ ข้า ๆ
 ชาก ๆ อยู่อย่างนี้ อุกกหนิมิตก็จะ เป็นอัน เธอ
 ถือเอาได้ดี. ถามว่า ในกาลไหนเล่า ชื่อว่า
 เป็นอันถือเอาได้ดีแล้ว ? ตอบว่า ใน
 เวลาใด เมื่อเธอ ลึ้มตา ดู และหลับตานึกถึง
 อยู่ นิมิตก็มาสู่กลอง (มโนทวาร) เหมือน
 เป็นอันเดียวกัน, ในเวลานั้น ชื่อว่า เป็นอัน
 เธอถือเอาได้ดีแล้ว.

โส ตํ นิमितฺตํ เอวํ สุกฺกหิตํ กตฺวา
 สุปฺถาริตํ อุปฺธาเรตฺวา สุวฏฺฐิตํ
 ววฏฺฐเปตฺวา สเจ ตตฺถเณว ภาวนาปริโยสานํ
 ปตฺตํ น สกฺโกติ, อถาเนน อากมฺนกาเล
 วุตฺตนเยเนว เอกเกณ อหฺตฺติเยน ตเทว
 กมฺมฏฺฐานํ มนสิกาโรนฺเตน สุปฺฐิตํ สติ
 กตฺวา อนุโตกเตหิ อินฺทฺริเยหิ อพฺพิคเตน

พระโยคินั้น กรันกระทำนิมิตนั้น
 ให้เป็นอันถือเอาได้ดีแล้ว ทรงจำไว้ได้ดีแล้ว
 กำหนดไว้ได้ดีแล้ว อย่างนี้ ถ้าหากว่า ยังไม่
 อาจบรรลุที่สุดแห่งภาวนา ณ สถานพื้นนั้น-
 แผละได้ไซ้ไร, ลำดับนั้น เธอพึงเป็นคนเดียว
 ไม่มีเพื่อน มนสิการกรรมฐานนั้นนั้นแผละ
 ทำสติให้เข้าไปตั้งไว้ได้ดี มีอินทรีย์ทั้งหลาย

ร.ท.วินัย-นางวราภรณ์, คุณปิยนันท์-คุณอำไพวรรณ-คุณไพบุลย์-คุณธีรพัฒน์ ธนสุกิจ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

มานเสณ อคฺคโน เสนาสนเมว กนฺตพฺพ^๑? อยู่แต่ภายในตัว มีใจไม่พละ่านไปภายนอก
ไปสู่เสนาสนะของตนเลยที่เดียว ตามนัยตั้ง
ไว้แล้วแล้ว ในเวลามานั้นทีเดียว.

สุสานา นิกฺขมฺนฺเตเนว จ ก็เมื่อจะออกไปจากป่าช้านั้นทีเดียว พึง
อากมฺนฺมกฺโก ววฺฏฺฐเปตพฺโพ เยน มกฺเคน กำหนดเส้นทางที่มา ว่า เราออกไปโดย
นิกฺขนฺโตสฺมิ, อโย มกฺโก ปาจฺนิติสํภิมุโข เส้นทางใด, ทางนี้มุ่งหน้าตรงไปทิศตะวันออก-
วา กจฺจติ, ปจฺฉิมอฺคฺตฺตรทกฺขิตฺติสํภิมุโข ออก, หรือว่ามุ่งหน้าตรงไปทิศตะวันตก
วา กจฺจติ, วิทิสํภิมุโข วา กจฺจติ. ทิศเหนือ ทิศใต้, หรือว่า มุ่งหน้าตรงไป
อิมฺสฺมิ วา^๒ ปน จาเน วามโต กจฺจติ, ทิศเฉียงต่าง ๆ. อนึ่ง ที่ตรงนี้ต้องไป
อิมฺสฺมิ ทกฺขิตฺโต, อิมฺสฺมิญฺจสฺส จาเน ทางซ้าย, ที่ตรงนี้ต้องไปทางขวา, และที่
ปาสาณ, อิมฺสฺมิ วมฺมิโก, อิมฺสฺมิ รุกฺโข, ต้องนี้มีก้อนหิน, ที่ตรงนี้มีจอมปลวก, ที่ตรงนี้
อิมฺสฺมิ กจฺจ, อิมฺสฺมิ ลตาทิ, เหว มีต้นไม้, ที่ตรงนี้มีกอไม้, ที่ตรงนี้มีไม้เถา
อากมฺนฺมกฺกํ ววฺฏฺฐเปตฺวา อากเตน ดังนี้, พระโยคีผู้กำหนดเส้นทางที่มาอย่างนี้
จกฺกมฺนฺเตนาปิ ตพฺภากิโยว จกฺกโม แล้ว มาถึง (เสนาสนะ) แล้ว แม้เมื่อจะ
จกฺกมฺนฺเตนาก็พึงอธิษฐานจกฺกมฺนฺเตนํให้มีในฝ่ายแห่ง
อสุภกัมมิตนั้นนั่นทีเดียว, ความว่า พึงจกฺกมฺนฺเตนํ
ในภูมิประเทศที่หันหน้าตรงทิศ แห่งอสุภกัมมิต.

^๑ ส. เสนาสนเมวากนฺตพฺพ.

^๒ ฉ. วาติ สทฺโท น ทิสฺสติ.

อธิฐฐาตพฺโพ, อสุภนิมิตฺตทิสากฺขิเย
 ภูมิปฺปเทเส จงฺกมิตฺตพฺพตฺติ อตฺตโณ. นิสฺสํเทน
 อาสนมฺปิ ตพฺภากิเยเมว ปณฺณเปตพฺพํ. สเจ
 ปน ตสฺสํ ทิสายํ โสพฺโภ วา ปปาโต วา
 รุกฺโข วา วติ วา กลลํ วา โทติ, น
 สกฺกา ตํทิสากฺขิเย ภูมิปฺปเทเส จงฺกมิตฺตํ,
 อาสนมฺปิ อโนกาสตฺตา น สกฺกา ปณฺณเปตฺตํ.
 ตํ ทิสํ อนวโลเกนฺเตนาปี^๑ โอกาสาณฺรูเป
 ฌาเน จงฺกมิตฺตพฺพญฺเจว นิสฺสํทิตฺตพฺพญฺจ .
 จิตฺตํ ปน ตํทิสากฺขิเยว กาทพฺพํ.

เมื่อจะนั่งก็พึงปลุกแค้นให้มันในฝ่ายแห่ง
 อสุภนิมิตนั้นนั้น เทียว. แต่ถ้าหากว่า ทางทิศนั้น
 มีบ่อก็ดี เหวก็ดี ต้นไม้ก็ดี ไร่ก็ดี หล่มก็ดี อยู่,
 พระโยคีไม่อาจที่จะจงกรม, ไม่อาจที่จะ
 ปลุกแค้น แม้อาสนะในภูมิประเทศที่หันหน้า
 ตรงนั้นได้ เพราะไม่ได้โอกาส. เธอจะไม่
 เหลียวแลทิศนั้นเสียก็ได้ พึงจงกรม และ
 พึงนั่ง ในสถานที่อันเหมาะสมแก่โอกาสเกิด.
 แต่ก็พึงทำจิตให้มุ่งตรงไปทิศนั้น ที่เดียว.

๑๑๔. อิทานิ "สมฺมตฺตา นิมิตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
 กิमतฺตฺตฺตฺต"ติอาทึนํ ปณฺหานํ^๒ "อสมฺมโหมตฺตฺตฺต"ติ-
 อาทิมฺหิ วิสฺซชฺเชเน^๓ อยมธิปฺปาโย. ยสฺส
 ทิ อเวลายํ อุทฺตฺตมาตกนิมิตฺตฺตฺตฺตฺตํ กนฺตฺตฺวา
 สมฺมตฺตาปี^๔ นิมิตฺตฺตฺตฺตฺตฺตํ กตฺตฺวา

๑๑๔. บัดนี้ ต่อไปนี้ จะเป็นคำอธิบาย
 ในคำวิสาขนาที่ว่า "การกำหนดคนิมิตโดยรอบ
 มีความไม่หลงลืมเป็นผล" เป็นต้น แห่งปัญหา
 ที่ว่า "การกำหนดคนิมิตโดยรอบมีอะไร
 เป็นผล" เป็นต้น. ก็คือว่าเมื่อพระโยคีรูปใด

^๑ ฉ. อนปโลเกนฺเตนาปี.
^๒ ฉ. ...อาทิปณฺหานํ.
^๓ ฉ. ...อาทิวิสฺซชฺชเน.
^๔ ฉ. ปี-สทฺโท น ทิสฺสติ.

คุณพิสิฏฐ์ รสรื่น
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

นิมิตตคฤคหคฤคิ จกขุ อุมมีเลตฺวา ไปสู่สถานที่อันมีอุทฺธมาตกนิมิต ในเวลาที่ไม่
 โอลิเกนตฺสเสว ตํ สรริ^๑ อุกฺขิตฺวา จิตฺ สมควรแล้ว ทำการกำหนดนิมิต แม้โดยรอบ
 วย อชฺเฌตฺถรมานํ วย อุนฺพนฺธมานํ ลมฺตาคู เพื่อจะถือเอานิมิตอยู่นั้นเที่ยว
 วย จ หุตฺวา อฺปฺภุจฺจติ, โส ตํ วิภจฺจํ ร้างนั้น จะปรากฏ เป็นราวกะว่าลูกชั้นยื่น
 เภรวารมฺมณํ ทิสฺวา วิภชิตฺตจฺจิตฺโต ราวกะว่าจะโถมทับเอา และราวกะว่าจะ
 อุมฺมตฺตโก วย โหติ, ภยํ ฉมฺภิตฺตํ โลมทํสี คอยติดตาม, พระโยคีนั้น เห็นอารมณ์ที่
 ปาปฺณาติ. ปาฬิยํ ทิ วิภตฺตอฺกฺขจฺจติสํารมฺมณฺเสสุ น่ากลัว น่าเกลียดนั้นแล้ว ก็จะเป็นผู้มีจิต
 อณฺเฑ อฺเวรฺรฺปิ เภรวารมฺมณํ นาม นตฺถิ. พล่านไปเหมือนเป็นบ้า, จะถึงความกลัว
 อิมฺสฺมี ทิ กมฺมฺภุจฺจเน ฉานวิพฺภนฺตโก นาม ความหวาดหวั่น หนลูกชั้นได้. จริงอยู่ ใน
 โหติ. กสฺมา ? อติเภรวตฺตา กมฺมฺภุจฺจเนสฺส. บรรดาอารมณ์ ๓๘ อย่าง ที่ทรงจำแนกไว้
 ตสฺมา เตน โยคิณา สนฺถมฺภิตฺวา สติ ในพระบาลี ชื่อว่า อารมณ์ที่น่ากลัวเช่นนี้
 สฺปฺภุจฺจติ กตฺวา "มตฺสรริ^๑ อุกฺขิตฺวา อย่างอื่น ห้ามไม่. ด้วยว่า พระโยคีชื่อว่า
 อุนฺพนฺธนํ นาม นตฺถิ. สเจ ทิ โส เป็นผู้เคลื่อนจากฌาน (เสื่อมจากฌาน) ได้
 เอตฺสฺส สมิเป จิตฺ ปาสาโณ วา ลตา ก็ในเพราะกรรมฐานนี้. เพราะเหตุไร ?
 วา อากฺขฺเจชฺช, สรริมฺปิ อากฺขฺเจชฺช. เพราะกรรมฐานน่ากลัวนัก. เพราะฉะนั้น
 ยถา ปน โส ปาสาโณ วา ลตา วา พระโยคีนั้นพึงแข็งใจ ทำสติให้เข้าไปตั้งไว้
 นากจฺจติ, เอวํ สรริมฺปิ นากจฺจติ. อยํ ได้ดี บรรเทาความสะดุ้งกลัว โดยนัยว่า "ชั้น
 ปน ตฺยทํ อฺปฺภุจฺจนาภาโร สณฺเฑชฺช ชื่อว่า ร่างของคนตาย ที่จะลูกชั้นติดตามใคร

^๑ ฉ. มตฺสรริ.

สณฺหาสมฺภาโว, กมฺมฏฺฐานนฺเต อชฺช ใต้ หามิไม้. ก็ถ้าหากว่า ก้อนหิน หรือ
 อุปฺภูจิตฺ, มา ภายิ ภิกฺขุ"ติ ตาสํ วิโนเหตุวา ไม้เถา ซึ่งตั้งอยู่ในที่ใกล้ร่างของศพตายนั้น
 หาสํ อุปฺปาเหตุวา ตสฺมี นิमितฺเต จิตฺตํ ฟังมาได้ แม้ร่างของศพตาย ก็จะมีฟังมาได้.
 สณฺจาราเปตพฺพํ. เอวํ วิเสสมธิคจฺจติ. แต่ว่า ก้อนหิน หรือว่าไม้เถานั้น มาไม่ได้
 อิทเมตํ สนฺธาย วุตฺตํ "สมฺนฺตา ฉันฺโด, แม้ร่างของศพตาย ก็มาไม่ได้
 นิमितฺตฺตฺปลกฺขณา อสฺมฺโมเหตุธา"ติ. ฉันฺนํ. ก็นี้ เป็นอาการที่ปรากฏแก่ตัวเจ้า

อันเกิดจากสัญญา เป็นเพราะสัญญา, วันนี
 กรรมฐานจะปรากฏแก่ตัวเจ้าละ, อย่างแล้ว
 เลยนะภิกษุ" ดังนี้ แล้วทำความบันเทิงให้
 เกิดขึ้น ทำจิตให้สัญจรไปในนิมิตนั้น. เธอจะ
 บรรลุคุณวิเศษได้ ก็โดยประการอย่างนี้.
 คำว่า "การกำหนดนิมิตโดยรอบ มีความ
 ไม่หลงลืมเป็นผล" นี้ ข้าพเจ้ากล่าวหมาย-
 เอาคำอธิบายที่ว่านี้.

เอกาทสฺวิเรน ปน นิमितฺตคฺคากํ ส่วนว่า เมื่อทำการถือเอาซึ่งนิมิตโดย
 สมฺปาเทฺนโต กมฺมฏฺฐานํ อุปฺนิพนฺธติ. ตสฺส อากาโร ๑๑ อย่าง ให้ถึงพร้อมอยู่ ก็ชื่อว่า
 หิ จกฺขุณี อุมฺมีเลเหตุวา โอลโลกนปจฺจยา เข้าไปผูกกรรมฐานไว้. ด้วยว่า อุกคหนิมิต
 อุกคหนิมิตฺตํ อุปฺปชฺชติ. ตสฺมี มานสิ ย่อมเกิดขึ้นแก่พระโยคีนั้นได้ เพราะการ
 จาเรนฺตสฺส ปฏฺิภาคนิมิตฺตํ อุปฺปชฺชติ. ตตฺถ ลืมตาคูเป็นปัจจัย. ปฏฺิภาคนิมิต ก็ย่อมเกิดขึ้น

คุณพิสิฏฺฐํ รสริน

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

มานสิ จาเรนุโต อပ္ปนํ ปาปณาติ. อပ္ปนายํ
จตุวา วิปัสสนํ วทเขตฺวา^๑ อรหตุตํ
สจฺฉิกโรติ. เตน วุตฺตํ "เอกาทสฺวิเชน
นิमितฺตคฺคาโท อฺปนฺนุชฺชนตุโถ"^๒ติ.

แก่เธอผู้ทำให้เที่ยวไป ในอุคคหนิมิตนั้น.
เธอเมื่อทำให้เที่ยวไปในปฏิภาคนิมิตนั้น ก็
ย่อมบรรลุอัปปนาได้. ตั้งอยู่ในอัปปนาแล้ว
เจริญวิปัสสนา ก็ย่อมกระทำพระอรหัตให้
แจ้งได้. เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า
"การถือเอานิมิต โดยอาการ ๑๑ อย่าง
มีความเข้าไปผูกไว้เป็นผล" ดังนี้.

๑๑๕. คตาคตมคฺคปจฺจเวกฺขณา วิธิ-
สมฺปฏฺิปาทนตฺถาติ เอตฺถ ปน ยา คตมคฺคสฺส
จ อากตมคฺคสฺส จ ปจฺจเวกฺขณา วุตฺตา,
สา กมฺมฐฺานวិทยา สมฺปฏฺิปาทนตฺถาติ
อตุโถ. สเจ ทิ อิมํ ภิกฺขุํ กมฺมฐฺานํ
คเหตุวา อากจฺจนฺตํ อนุตรามคฺเค เกจิ
อชฺช ฆนฺเต กตมิตี^๒ ทิวสํ วา ปุจฺจนฺติ,
ปณฺหํ วา ปุจฺจนฺติ, ปฏฺิสนฺถารํ วา กโรนฺติ,
อหํ กมฺมฐฺานโกติ^๑ ตฺถุทฺธิฏฺเณน กนฺตุํ น
วญฺญติ. ทิวโส กเถตฺพุโป, ปโณท

๑๑๕. ส่วนในคำว่า การพิจารณา
เส้นทางที่ไปที่มา มีการยังวิถึ (แห่ง
กรรมฐาน) ให้ดำเนินไปโดยชอบเป็นผล
นี้มีความหมายว่า การพิจารณาเส้นทางที่ไป
และเส้นทางที่มา ที่ท่านกล่าวไว้ อันใด,
การพิจารณานั้น มีการยังวิถึแห่งกรรมฐานให้
ดำเนินไปโดยชอบ เป็นผล. จริงอยู่
ถ้าหากว่า คนบางพวก ถ้ามถึงวัน กะภิกษุ
ผู้ถือเอากรรมฐานเดินกลับมา ในระหว่าง
ทาง ว่า ข้าแต่พระคุณเจ้า วันนี้เป็นดิถี

^๑ ฉ. วทเขตฺวาโต.
^๒ ฉ. กตมิตี.

คุณพิสิฏฐ์ รสรื่น
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

วิสุตฺตชฺเชตพฺโพ. สเจ น ชานาติ, น ที่เท่าไร ดังนี้ ก็ดี, ถาถามปัญหาที่ดี, ทำ
 ชานามิตี วตฺตพฺพ. ฌมฺมิโก ปฏิสนฺธโร ปฏิสนฺธารก็ดี, การที่ภิกษุคิดว่าเราเป็น
 กาทพฺโพ. ตสฺสเสว กโรนฺตสฺส อุกฺกหิตฺ พระกรรมฐาน ดังนี้แล้ว นิ่งเฉย เดินไป
 ตรุณนิมิตฺตํ นสฺสตี. ตสฺมี นสฺสนฺเตปิ ทิวสฺ ย่อมไม่ควร. ควรบอกวัน, ควรแก้ปัญหา
 ปุญฺเจน กถตพฺพเมว. ฌมฺหิ อชานนฺเตน ถ้าหากว่าไม่รู้ ก็ควรบอกเขาว่าไม่รู้. ควร
 น ชานามิตี วตฺตพฺพ. ชานนฺเตน ทำปฏิสนฺธารที่ประกอบด้วยธรรม. เมื่อเธอ
 เอกเทเสน^๑ กถตฺตมฺปิ ฌมฺภูติ, ปฏิสนฺธโรปิ มัวทำอยู่อย่างนี้ นิมิตที่ยังอ่อน ที่เรียนเอา
 กาทพฺโพ. อากนฺตฺกํ ปน ภิกฺขุ ทิสฺวา ไว้ได้แล้ว ก็จะไม่ยอมไป. แม้เมื่อนิมิตนั้น
 อากนฺตฺกปฏิสนฺธโร กาทพฺโพ. อวเสสํานิปี จะยอมได้ เธอผู้ถูกถามถึงวัน ก็ควรบอกอยู่
 เจตียงฺกณวตฺตโพธิยงฺกณวตฺตอุโปสถาคาร- นั้นเอง. เมื่อไม่รู้ปัญหา ก็ควรบอกว่า
 วตฺตโกชนสาลาชนฺตาสฺมาจรียอุปชฺฌาย- อาตมาไม่รู้. เมื่อรู้ ก็ควรจะตอบไปบ้าง
 อากนฺตฺกมิกวตฺตาทินิ สพฺพานิ ฌนฺตวตฺตทานิ สักส่วนหนึ่ง, แม้ปฏิสนฺธารก็ควรทำ. อนึ่ง
 ปุเรตพฺพาเนว. ตสฺส ตานิ ปุเรนฺตสฺสาปิ ตํ พบภิกษุผู้เป็นอาคันตุกะแล้ว ต้องทำอาคันตุก-
 ตรุณนิมิตฺตํ นสฺสตี, ปุน กนฺตฺวา นิมิตฺตํ ปฏิสนฺธารที่เดียว. แม้วัตรที่เหลือ คือ
 กณฺทิสฺสามิตี กนฺตฺกามสฺสาปิ อมนฺตฺสเสหิ ฌนฺตวตฺตรทั้งหมด มีเจตียงฺกณวตฺตร (วัตร
 วา พหฺมิกเกหิ วา อธิญฺจิตฺตฺตา สฺสํานมฺปิ ที่ควร ฌ ลานเจตีย) โพธิยงฺกณวตฺตร (วัตรที่
 กนฺตฺ วา น สกฺกา โหติ, นิมิตฺตํ วา ควรทำ ฌ ลานโพธิ) อุโปสถาคารวตฺตร (วัตร
 ฌนฺตรธายตี. อุทฺตมาตกณฺทิ เอกเมว ที่ควรทำ ฌ โรงอุโบสถ) โกชนสาลาวตฺตร
 วา เทว วา ทิวเส จตฺวา วินีลกาทิวา (วัตรที่ควรทำ ฌ โรงฉัน) ฌนฺตาสฺมาจรวตฺตร

^๑ อ. ม. เอก์เสน.

คุณพิสิฏฐ์ รสรื่น
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

กจฺจติ. สพฺพกมฺมฐาเนสุ เอเตน สมฺ (วัตรที่ควรทำ ณ เรือนไฟ) อาจารย์วัตร
 ทูลฺลภํ กมฺมฐานํ นาม นตฺถิ. ตสฺมา เหว (วัตรที่ควรทำต่ออาจารย์) อุปัชฌายวัตร
 ญฺเจ นิमितฺเต เตน ภิกฺขุณา รตฺติญฺจฺชานเ (วัตรที่ควรทำต่ออุปัชฌาย์) อาคันตุกวัตร
 วา ทิวาญฺจฺชานเ วา นิสิตฺติวา อหิ อิมินา (วัตรที่ควรทำ ต่อภิกษุผู้เป็นอาคันตุกะ)
 นาม ทฺวาเรน วิหารา นิกฺขมิตฺวา คมิกวัตร (วัตรที่ควรทำต่อภิกษุผู้จะไป)
 อสุภทิสํภิมุขิ มกฺกํ ปฏิปชฺชิตฺวา อสุภสฺมิ เป็นต้น ก็ควรทำให้เต็มเหมือนกัน. แม้เมื่อ
 นาม จาเน วามํ กณฺหิ, อสุภสฺมิ ทกฺขิณฺ. ภิกษุนั้น มัวทำวัตรทั้งหมดให้เต็มอยู่ นิमित
 ตสฺส อสุภสฺมิ จาเน วา^๑ ปาสาโณ, อสุภสฺมิ ที่ยังอ่อนนั้นย่อมเสื่อมได้, แม้เธอผู้คิดว่า
 วมฺมิกรุกฺขจจฺจลตานิ อณฺณตริ. โสเมหิ^๒ เตน เราจักไปถือเอานิमित ดังนี้ แล้วใครจะไปอีก
 มกฺเคน กนฺตฺวา อสุภสฺมิ นาม จาเน อสุภํ ก็ไม่อาจจะไปแม้ป่าช้าได้ เพราะถูกอมนุษย์
 อทฺทสฺ. ตตฺถ อสุภทิสํภิมุโข จตฺวา บ้าง สัตว์ร้ายบ้าง ครอบครองเสียแล้ว
 เอวฺวเจวฺวจฺจ สมนฺตา นิमितฺตานิ สลฺลภฺกฺเขตฺวา หรือนิमित (อุทฺธมาตกนิमित) เลื่อนหายไป.
 เหว อสุภนิमितฺตํ อุกฺกเหตุวา อสุภทิสาย จึงอยู่ อุทฺธมาตกอสฺสกตั้งอยู่ได้เพียงวันหนึ่ง
 สฺसानโต นิกฺขมิตฺวา เอวฺวรูปเณ นาม หรือสองวันเท่านั้น ก็ย่อมถึงความเป็นวินีล-
 มกฺเคน อิทฺถจฺจกฺก กโรนฺโต อากนฺตฺวา อสุภเป็นต้นไป. ในบรรดากรรมฐานทั้งหมด
 อธิ นิสินฺโนติ เหว ยาว ปลลฺลภฺกํ อากฺขิตฺวา ชื่อว่า กรรมฐานที่ทำได้ยาก เสมอด้วย
 นิสินฺนญฺจฺชานํ, ตาว คตาคตมกฺโก อุกฺกมาตกอสฺสกกรรมฐานนี้ หามิได้. เพราะ
 ปจฺจเวกฺขิตฺพุโ. ตสฺสเสวํ ปจฺจเวกฺขโต เหตุนั้น เมื่อนิमितเสื่อมไปแล้วอย่างนี้ ภิกษุนั้น

^๑ ฉ. วาติ สทฺโท น ทิสฺสตี.

^๒ ฉ. โสหนิ.

คุณพิสิฐฐ์ รสรื่น

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

คัมภีร์ นิमित्तํ ปาณฺฑิ โหติ, ปุโรโต นิกฺขิตฺตํ
 วิย อฺปฺภุจฺจติ. กมฺมฺภฺจฺจํ ปุริมากาเรเนว
 วิถิ ปฺปฺปชฺชติ. เตน วุคฺคํ "คตฺตาคตฺตมคฺค-
 ปจฺจเวกฺขณา วิถิสฺสํปฺปิปาทนตฺตธา"ติ.

ก็ควรนั่งในที่พักกลางคืน หรือในที่พักกลางวัน
 พิจารณาเส้นทางที่ไปที่มา ตลอดจนถึงสถานที่
 นั่งคู้บัลลังก์ อย่างนี้ว่า เราออกจากวิหาร
 ทางประตูซื่อขึ้น เดินไปสู่ทางที่มุ่งหน้าตรงไป
 ทิศโน้น ในที่ซื่อโน้น ถัดเอาทางซ้าย,
 ในที่ซื่อโน้น ถัดเอาทางขวา.. หรือในที่
 ตรงโน้น แห่งอสุณั้น มีก้อนหิน, ในที่
 ตรงโน้น มีจอมปลวก ต้นไม้ กอไม้ ไม้เถา
 อย่างใดอย่างหนึ่ง. เรานั้นเดินไปตามทาง
 นั้น ได้เห็นอสุภ ในที่ซื่อโน้น. ณ ที่นั้นเรายืน
 หันหน้าตรงไปทางทิศโน้น แล้วได้สังเกตนิมิต
 ะทั้งหลายโดยรอบไว้ อย่างนี้ และอย่างนี้
 เรียนเอาอสุภนิมิตได้อย่างนี้แล้ว ก็ออกจาก
 ป่าช้าทางทิศโน้น ทำกิจนี้ และกิจนี้ ตามทาง
 ซื่อเช่นนี้ มานั่งอยู่ ณ ที่นี้ คั่งนี้. เมื่อเธอ
 พิจารณาไปอย่างนี้ นิมิตนั้นก็จะเป็นอย่าง
 ชัดเจน, ปราภฏฺฐราวกะว่า วางอยู่ข้างหน้า.
 กรรมฐาน ก็ย่อมดำเนินสู่วิถิโดยอาการ
 เหมือนอย่างอาการแรกนั้นเทียว. เพราะ
 เหตุนี้ พระอรรถกถาจารย์ จึงกล่าวว่า

คุณทิสฺสํ รสฺรีน

สร้างต้นฉับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

"การพิจารณาเส้นทางที่ไปที่มา มีการยังวิถึ
(แห่งกรรมฐาน) ให้ดำเนินไปโดยชอบ
เป็นผล" ดังนี้.

๑๑๖. อิทานิ อานิสฺสทสฺสาวิ รตนสฺสณฺฑี
หุตฺวา จิตฺตีการิ อปฺปจฺเปตฺวา สมฺปิยายมาโน
ตสฺมี อารมฺมเณ จิตฺตํ อปฺนิพนฺธตฺติ เอตฺถ
อุทฺตฺมาตกปฏิกฺกุเล มานสิ จาเรตฺวา ฌานํ
นิพฺพตฺเตตฺวา ฌานปทฺฐจฺานํ วิปสฺสนํ
วทฺเขมฺเตน "อหฺธา อิมาย ปฏฺิพฺทาย
ชฺรามรณฺมทา ปริมุจฺจิสฺสามิ"ติ เอวํ
อานิสฺสทสฺสาวินา ภาวิตฺพฺพํ.

๑๑๖. บัดนี้ จะอธิบายในคำว่า เป็น
ผู้เล็งเห็นอานิสงส์ มีความสำคัญว่าเป็น
คั้งแก้ว เข้าไปตั้งความยำเกรงไว้ ประพฤติ
ประหนึ่งว่ารักใคร่อยู่ ผูกจิตไว้มั่นในอารมณ์
นั้น เป็นต้นนี้ พระโยคีผู้จะทำจิตให้เหี่ยวไป
ในอุทฺตฺมาตกปฏิกฺกุล ทำฌานให้บังเกิด เจริญ
วิปัสสนาอันมีฌานเป็นปทฺฐจฺาน พึงเป็นผู้
เล็งเห็นอานิสงส์ อย่างนี้ว่า "เราจักพ้นจาก
ชฺรามรณะได้ด้วยปฏิปทานี้ เป็นแน่แท้" ดังนี้
เกิด.

ยถา ปน ทฺคฺคโต ปุริโส มหคฺคฺฆณฺนิรตฺนํ
ลภิตฺวา ทฺลลภํ วัต เม สทฺธฺนฺติ ตสฺมี
รตนสฺสณฺฑี หุตฺวา การวิ ชเนตฺวา วิปฺุเสณ
เปเมณ สมฺปิยายมาโน ตํ รกฺเขยฺย,
เอวเมว "ทฺลลภํ เม อิทํ กมฺมฺฐจฺานํ ลทฺธํ
ทฺคฺคตสฺส มหคฺคฺฆณฺนิรตฺนสฺทิสฺส. จตฺธาตฺ-

เปรียบเหมือนว่า บุรุษเขื่องใจ ได้
แก้วมณีมีค่ามากแล้ว ก็พึงเป็นผู้มีความสำคัญ
ในแก้วมณีนั้นว่า เป็นรัตนะ ทำการวะ
(ความตระหนักรใจ) ให้เกิดขึ้นว่า เราได้
ของที่ทำไต่ยากหนอ ดังนี้ ประพฤติประหนึ่ง
ว่า รักใคร่อยู่ รักษาแก้วมณีนั้นไว้ ด้วย

คุณพิสิฏฐ์ รสรื่น
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

กมฺมฐานโก ทิ อตฺตโน จตฺตารโ มหาวุเต
 ปริกฺคณฺหาติ, อานาปานกมฺมฐานโก
 อตฺตโน นาสิกฺวาตํ ปริกฺคณฺหาติ,
 กสิณกมฺมฐานโก กสิณํ กตฺวา ยถาสุขํ
 ภาเวติ, เอวํ อิตฺราณี กมฺมฐานานี
 สฺส
 สฺส
 สฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส
 สฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส
 สฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส
 สฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส
 สฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส
 สฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส
 สฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส
 สฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส
 สฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส
 สฺสฺสฺสฺส
 สฺส
 ส

ความรักเป็นอันมาก ฉันทิ, พระโยคี ก็พึง
 เป็นผู้มีความสำคัญ ในนิมิตนั้นว่าเป็นตั้งแก้ว
 เข้าไปตั้งความยำเกรงไว้ ว่า "กรรมฐาน
 ที่เราได้แล้วนี้ หาได้ยาก เป็นเหมือนแก้วมณี
 อันมีค่ามากของบุรุษเข็ญใจ. ก็พระโยคี
 ผู้บำเพ็ญจตุรตฺตกรรมฐาน ย่อมกำหนด
 มหาวุเต ๔ ของตน, พระโยคีผู้บำเพ็ญ
 อานาปานกรรมฐาน ย่อมกำหนดลมที่จมูกของ
 ตน, พระโยคีผู้บำเพ็ญกสิณกรรมฐาน ย่อมทำ
 กสิณขึ้น เจริญไปตามความสะดวก, กรรมฐาน
 นอกนี้ ก็หาได้ง่าย อย่างนี้. แต่ว่า
 อุทฺตมาตกอสฺสกรรมฐานนี้ ย่อมตั้งอยู่ได้
 วันเดียวเท่านั้นบ้าง ๒ วันบ้าง, ต่อจากนั้น
 ไปก็ถึงความเป็นวินิลกอสฺสเป็นต้น เพราะ
 เหตุนั้น กรรมฐานที่หาได้ยากยิ่งกว่า
 อุทฺตมาตกอสฺสกรรมฐานนี้ ทามิไม" ตั้งนี้
 แล้วประพจน์ประหนึ่งว่ารักใคร่อยู่ รักษาณิมิต
 นั้นไว้ฉันทิเหมือนกัน. พึงผูกจิตให้มั่น ในนิมิต
 นั้นช้า ๆ ชาก ๆ ว่า "อสฺสขึ้นพองน่าเกลียด
 เป็นปฏิภูม อสฺสขึ้นพองน่าเกลียด เป็นปฏิภูม"

วิสุทธิธรรมรังค ป.พ. ๒-๑๖

คุณปราโมช น้อยวัฒน์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ตั้งนี้ ทั้งในสถานที่พักกลางคืน ทั้งในสถานที่
พักกลางวัน. ฟังนี้ถึง, ฟังมนสิการ นิमितนั้น
ซ้ำ ๆ ซาก ๆ. ฟังทำให้เป็นสิ่งที่ความตรึก
จดได้ ความตรึกวิเศษจดได้ เกิด.

๑๑๗. ตสุเสว กโรโต ปฏิภาคนิมิตตํ
อุบุชชติ. ตตฺรทํ นิมิตฺตทวยสฺส นานากรณี,
อุคฺคหนิมิตฺตํ วิรูปํ วิภจฺฉํ เภรวทสฺสนํ หุตฺวา
อุปฺภุจฺจติ. ปฏิภาคนิมิตฺตํ ปน ยาวทตฺถํ
ภุชฺชิตฺวา นิปนฺโน ญฺลนฺตปจฺจกฺขปฺริโส วิย.
ตสฺส ปฏิภาคนิมิตฺตปฏิลาภสมกาลเมว
พหิทฺธา กามานํ อมนสิการา วิภขมฺภนฺวเสน
กามจฺฉนฺโต ปหิยฺยติ? อนุนยบุปฺหาเนเนว
จสฺส โลหิตบุปฺหาเนน ปุพฺโพ วิย พฺยาปาโท
ปหิยฺยติ? ตถา อารทฺธวีสฺยตาย ถินมิทฺธํ,
อวิบุปฺภิสารกรสนฺตมฺภมานุโยควเสน อุทฺธจฺจ-
กุกฺกจฺจํ, อธิคฺตวิเสสสฺส ปจฺจกฺขตาย
ปฺริปฺตฺติเทสเก สตฺถริ ปฺริปฺตฺติยํ ปฺริปฺตฺติผล

๑๑๗. เมื่อพระโยคินั้น กระทำอยู่
อย่างนี้ ปฏิภาคนิมิตก็ย่อมเกิดขึ้น. ก็นิमित
ทั้งสองในอุทฺธมาตกอสฺถานั้น มีข้อที่ทำความ
ต่างกับข้อนี้อยู่, คือ อุคฺคหนิมิต ยังปรากฏ
เป็นร่างที่น่าเกลียด น่าขยะแขยง แสดง
ความน่ากลัว. ส่วนปฏิภาคนิมิต ปรากฏเป็น
คฺขบุรุษผู้มีอวัยวะใหญ่่น้อยอ้วนพี บริโภคเท่าที่
ต้องการแล้วนอนอยู่ ฉะนั้น. นีวรณ ๕ ถูก
พระโยคินั้นละไป สิ้นกาลพร้อมกันกับการ
ได้มาซึ่งปฏิภาคนิมิต นั้นแล อย่างนี้ คือ
เพราะไม่มนสิการกามทั้งหลาย ภายนอก
กามฉันทจึงถูกละไป ด้วยสามารถวิภขมฺภน-
ปหาน. และเพราะละความยินดีเสียได้

^๑ ฉ. ปหิยติ.

คุณปราโมช น้อยวัฒน์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

๑ จ วิจิกจฺฉา ปหิยฺยตฺติ^๑ ปณฺจ นีวรณานิ นันฺนํ แหละ พยาบาทจิงฺถูกพระโยคีนั้นละไป
 ปหิยฺยตฺติ^๒ ตสฺมีเยว จ นิमितฺเต เจตโส คุงหนองที่ถูกละไป เพราะการละโลภิตได้
 อภินิโรปนลกฺขโณ วิตกฺโก, นิमितฺตานุมชฺชน- ฉะนั้น. เพราะความที่ได้ปรารภความเพียร
 กิจจํ สาธยมาโน วิจาโร, ปฏฺิลทฺธวิเสสาธิ- โดยประการนั้นแล้ว ถิ่นมิทระ จึงถูกละไป,
 คมปจฺจยา ปีติ, ปีติมนสฺส ปสฺสทฺธิสมฺภวโต อุทฺธจกุกกฺจะก็ถูกละไป ด้วยอำนาจแห่ง
 ปสฺสทฺธินิมิตฺตํ สุขํ^๓, สุขิตสฺส จิตฺตสมฺภา- การประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งธรรมอันสงบ ซึ่ง
 สมฺภวโต สุขนิมิตฺตา เอกกฺกตา จาติ สร้างแต่วิปฏิสาร (ธรรมที่เป็นปฏิปักษ์ต่อ
 ฌานงฺคานิ ปาตุภวตฺติ. เอมสฺส ความเคื้อคร้อใจ), วิจิกจฺฉาในพระศาสนา
 ปรมชฺฌานปฏิพิมฺภุทฺตํ อุปจารชฺฌานมฺปิ ผู้ทรงแสดงข้อปฏิบัติในการปฏิบัติ และในผล
 ตํขณฺเวย นินฺพตฺตติ. อิทอ ปรี ยาว ของการปฏิบัติ ก็ถูกละไป เพราะภาวะที่เห็น
 ปรมชฺฌานสฺส อปฺปนา เจว วสิปฺตฺติ จ, ประจักษ์ ซึ่งคุณวิเศษที่ได้บรรลุแล้ว ดังนี้.
 ตาว สพฺพํ ปจฺวิกสิเณ วุตฺตนเยเนว หนึ่ง องค์ฌานทั้งหลายอย่างนี้คือ วิตกซึ่งมี
 เวทิตพฺพํ. การยกจิตไว้ในนิมิตนั้นนั้นแหละ เป็นลักษณะ,
 วิจารซึ่งให้สำเร็จกิจ คือการตามเคล้านิมิต,
 ปีติ ซึ่งมีอริคมวิเศษอันได้มาแล้วเป็นปัจจัย,
 สุขซึ่งมีปัสสัทธิเป็นเหตุ เพราะพระโยคีผู้มีใจ
 ปีติ เกิดปัสสัทธิ, และเอกักตา ซึ่งมีสุข

๑-๑ ส. อ. วิจิกจฺฉาติ.
 ๒ ฉ. ปหิยฺยติ, ปหิยฺยตฺติ.
 ๓ ฉ. ปสฺสทฺธิ, ตมนิมิตฺตํ สุขํ.

วิสุทธิธรรมรตค บ.พ.๒-๑๖

คุณปราโมช น้อยวัฒน์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

เป็นเหตุ เพราะพระโยคีผู้มีสุข เกิดสมาธิ
 แห่งจิต ดังนี้ ย่อมปรากฏ. แม้อุปจารณาน
 อันเป็นรูปเปรียบของปฐมฌาน ก็ย่อมบังเกิด
 แก่พระโยคินั้น ในขณะนั้นนั่นแหละ อย่างนี้
 เหมือนกัน. คำพูดทั้งหมดต่อจากนี้ไป จนถึง
 อัปนา และการถึงวสีแห่งปฐมฌาน พึงทราบ
 ตามนัย ที่ข้าพเจ้าได้กล่าวไว้แล้วในปฐมวิภังค
 นั้นเทียว.

วินีลกาติกมมัญฐาน

๑๑๘. อิติ ปเรสุ ปน วินีลกาทีสุปิ
 ยนฺตํ "อุทฺตฺมาตกํ อสุภนิมิตฺตํ อุกฺกณฺหนฺโต
 เอโก อหฺตฺติโย คจฺจติ อฺปฺภุจฺจิตาย สติยา"ติ-
 อาทินา นเยน คมนํ อาที กตฺวา ลกฺขณํ
 วุตฺตํ, ตํ สพฺพํ "วินีลกํ อสุภนิมิตฺตํ
 อุกฺกณฺหนฺโต, วิปฺพพฺกํ อสุภนิมิตฺตํ
 อุกฺกณฺหนฺโต"ติ เอวํ ทสฺส ทสฺส วเสน ตตฺถ

กรรมฐานมีวินีลกอสุภกรรมฐานเป็นต้น

๑๑๘. ส่วนว่าแม้ในกรรมฐานอื่นจาก
 อุทฺตฺมาตกอสุภกรรมฐานนี้ มีวินีลกอสุภ-
 กรรมฐานเป็นต้น ลักษณะ (ข้อกำหนด)
 ที่ท่านกล่าวไว้ จับตั้งแต่การไป เป็นต้นไป
 โดยนัยว่า "พระโยคีเมื่อจะเรียนเอา
 อสุภนิมิต คือ อุทฺตฺมาตกาะ ย่อมไปคนเดียว
 ไม่มีเพื่อนไปด้วย เข้าไปตั้งสติไว้" ดังนี้

คุณปราโมช น้อยวัฒน์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

คตฺถ อุทฺธมาตกปทมตฺถํ ปรีวตฺเตตฺวา
วุตฺตนเยเนว สวีนิจฺฉยาธิปฺปายํ เวทิตฺพฺพํ.

เป็นต้น นั้นใจ, ฟังทราบลักษณะทั้งหมดนั้น
พร้อมทั้งคำวินิจฉัย และคำอธิบาย ตามนัย
ที่ได้กล่าวแล้วนั้นแหละ เปลี่ยนแต่บทว่า
อุทฺธมาตกะ ในที่นั้น ๆ โดยเกี่ยวกับเป็นอสุก
นั้น ๆ อย่างนี้ว่า "พระโยคี เมื่อจะเรียน
เอาอสุกนิमित คือ วินีลกะ, พระโยคีเมื่อจะ
เรียนเอาอสุกนิमितคือ วิปฺพกะ" ดังนี้
เท่านั้น.

อัย ปน วิเสโส : วินีลเก "วินีลํ
ปฏิกุลํ วินีลํ ปฏิกุณฺ"ติ มนสิกาโร
ปวตฺเตตฺพฺโพ. อุกฺกหนิมิตฺตญฺเจตฺถ
กพรกพรวณฺ" หุตฺวา อฺปฺกุจฺจาติ. ปฏิกฺภาค-
นิमितฺตํ ปน อฺสุสทวเสน อฺปฺกุจฺจาติ.

ส่วนต่อไปนี้เป็นข้อที่แปลกไป : คือ
ในวินีลกอสุก ฟังทำมนสิการให้เป็นไปว่า
"อสุกมีสีเขียวปะปนด้วยสีต่าง ๆ น่าเกลียด
เป็นปฏิกูล อสุกมีสีเขียวปะปนด้วยสีต่าง ๆ
น่าเกลียด เป็นปฏิกูล" ดังนี้เถิด ก็อุกคหนิมิต
ในวินีลกอสุกนี้ ปรากฏเป็นสีต่าง ๆ. ส่วน
ปฏิกาคนิमित ปรากฏด้วยอำนาจแห่งสีที่มี
หนาแน่น.

วิปฺพพะเก "วิปฺพพํ ปฏิกุลํ วิปฺพพํ
ปฏิกุณฺ"ติ มนสิกาโร ปวตฺเตตฺพฺโพ.

ในวิปฺพพกอสุก ฟังทำมนสิการให้
เป็นไปว่า "อสุกมีหนองไหลออกน่าเกลียด

๑ จ. กพรกพรวณฺ.

คุณปราโมช น้อยวัฒน์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

วสุทฺธมรรค บ.พ.๒-๑๖